

Teza de abilitare

Punerea în valoare a patrimoniului construit

Candidat

Conf.dr.arh. Ileana Kisilewicz

Facultatea de Arhitectură și Urbanism,

Universitatea Politehnica Timișoara

Cuprins

Introducere

Realizări științifice

Realizări profesionale

Realizări academice și didactice

Propunere de dezvoltare a carierei universitare

Bibliografie

Introducere

Punerea în valoare ca instrument al consolidării perenității memoriei clădirilor protejate în spațiul românesc apare odată cu instituirea primelor măsuri juridice impuse de Imperiul Rus¹ în Principatele Române în textele Regulamentelor Organice, din 1832 în Moldova și 1831 în Țara Românească, anticipând cu 100 de ani recomandarea Conferinței CIAM de la Atena din 1933.

În capitolul "Despre înfrumusețarea orașelor", din regulamentul pentru Moldova la articolul 46 sunt indicate locurile și modurile de punere în valoare: "Mănăstirile, bisericile, care după a lor sfințire și forma zidirii trebuie să înfățișeze o privală măreață și mai ales acele ce nu sânt cu zidiu încungiuurate, trebuie să se descurce toate bojdeucile acele care nu numai ascund a lor privală, dar încă prin apropierea lor pun în primejdia focului pe aceste lăcașuri Dumnezeuști. Drept aceea, Domnul Împreună cu Obșteasca Adunare vor hotărî care din acele mănăstiri și biserici pot sluji de piață și totodată va face și închipuire pentru despăgubirea celor ce au făcut binale de piatră sau cărămidă cu embaticuri pe veci"².

Sistematizarea instrumentelor și a metodelor de punere în valoare au fost pe rând tratate de istorici și arhitecți împletite cu evoluția firescă a domeniului supus presiunii schimbărilor istorice din secolele XIX și XX. "În conștiința poporului există un respect (și teamă superstițioasă) pentru zidirile vechi, fie că sunt din vremuri imemorabile, fie construite de înaintași"³ deprindere deja existentă la marii domnitori români, care se îngrijeau de zidirile domnești moștenite, fie spirituale, fie civile sau chiar militare și care hotărau să le repare, înnoiască sau chiar înfrumusețeze imprimând durată și stil, prin calitatea lucrărilor și a meșterilor angajați, "valoarea estetică, interesul istoric care vor fundamenta calitatea de monument istoric rămân contribuția deceniilor următoare din veacul al XIX-lea"⁴

Densa activitate a Comisiunii Monumentelor Istorice începută în 1874 și complet organizată și activă în 1892 acumulează experiențe prin efortul unor împătimiți în domeniile conexe activității de protejare a monumentelor istorice, care prin rapoartele periodice

¹ Conveția de la Adrianopol din 14 septembrie 1829 prin care se recunoștea Imperiului Rus dreptul de imixtiune în organizarea Principatelor și că Poarta Otomană nu avea acest drept.

² În 1832 punerea în valoare a construcțiilor de cult este subliniată ca scop al eforturilor reprezentanților cetățeni de modernizare și afirmare a propriilor valori spirituale, prin eforturile lui George Asachi. Regulamentul Organic al Moldovei, secția III, în *Colecțiunea vechilor legiuiri administrative sub conducerea profesorilor Paul Negulescu și George Alexianu - Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei, vol. I, textele puse în aplicare la 1 iulie 1831 în Valahia și la 1 ianuarie 1832 în Moldova*, Întreprinderile Eminescu S.A., București, 1944, p. 244.

³ Velescu, Oliver - *Preliminariile legii din 1892. Fapte istorice, juridice și deprinderi estetice*, în: *Revista monumentelor istorice*, 1992, nr. 2, an. LXI, p. 5

⁴ Idem, p. 6

strecoară și concluzii privind modalități de rezolvare a "anturajului monumentului"⁵ astfel raportul din 1926 amintește: "dacă din motive de utilitate sînt necesare lărgiri, sau clădiri accesorii la monumente, ele sînt executate în forme sau corespund concepției de astăzi. Supt nici o condiție însă un asemenea corp străin nu poate fi construit în așa mod ca executarea lui să producă impresia înșelătoare a unei existențe mai vechi decât cea faptică; supt nici o condiție nu poate fi urmărit scopul de a se da noii părți o astfel de formă încît s-ar presupune că ea există de la începutul monumentului însuși căci aceasta ar însemna o ascundere a realității"⁶. Când operațiile implică și latura creativă, în opinia lui H. Rezori, lucrurile se complică. "Conservarea monumentelor istorice pune cunoștințele și simțul artistului însărcinat cu acest serviciu înaintea problemei celei mai grele, de a se debarasa de personalitatea și originalitatea proprie, reclamînd o subordonare sub concepțiunea unui creator de mult dispărut, fără a imita sau a amplifica originalitatea acestuia"⁷

Încă din perioada interbelică se discută în Europa de punerea în valoare a patrimoniului istoric-artistic-construit, un concept care traduce o viziune innoită despre bunul cultural, considerată nu doar o moștenire de păstrat și contemplat dar și o realitate dinamică, capabilă să desfășoare un rol activ în lumea contemporană. Această nouă abordare asupra trecutului a implicat sfera creației artistice, reimpunând coordonatele raportului dintre nou și vechi: de la o realitate predeterminată și de neatins la una inedită uneori neașteptată. Dându-ne posibilitatea să descoperim că Monumentul / construcția protejată reprezentînd trecutul este un material plasmabil și viu care a devenit un stimul creativ cu care dialogăm.

În Carta de la Atena pentru restaurarea monumentelor istorice, din 1931 sunt făcute recomandări, cu ton imperativ, ca vechilor monumente să le fie menținute acele vecinătăți naturale sau construite care completează imaginea de ansamblu dar și imaginile pitorești: "The Conference recommends that, in the construction of buildings, the character and external aspect of the cities in which they are to be erected should be respected, especially in the neighbourhood of ancient monuments, where the surroundings should be given special consideration. Even certain groupings and certain particularly picturesque perspective treatment should be preserved. A study should also be made of the ornamental vegetation most suited to certain monuments or groups of monuments from the point of view of preserving their ancient character. It specially recommends the suppression of all forms of

⁵ Opreș, Ioan - *Despre evoluția conceptelor de conservare și restaurare a monumentelor istorice*, în: Revista muzeelor și monumentelor - Monumente istorice și de artă, anul XIV, tom I, 1983, p. 12

⁶ Luția, Petre I. - *Raportul secțiunii regionale Cernăuți pe anii 1921-1925 întocmit pe baza raportului tehnic al inginerului H. Rezori*, în: Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1926, an XIX, fascicula 49, p. 136

⁷ Rezori, I. - *Conservarea monumentelor istorice*, în: Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, 1929, anul XXII, fascicula 61, p. 117

publicity, of the erection of unsightly telegraph poles and the exclusion of all noisy factories and even of tall shafts in the neighbourhood of artistic and historic monuments"⁸.

În *Charta de la Atena*, din 1933, în care preocuparea pentru problemele de locuire este centrală, recomandările de menținere a monumentelor sunt menționate în capitolul "Starea critică a orașelor, la articolul 69, intitulat "Distrușterea bordeelor în jurul monumentelor istorice va procura ocazia să se creeze suprafețe verzi", continuând cu motivarea "Se poate, în anumite cazuri, ca dărâmarea caselor insalubre în jurul monumentelor de valoare istorică să distrugă o ambianță seculară. Este un lucru regretabil însă inevitabil. Se va profita de situație pentru a se introduce suprafețe verzi. Urmele trecutului se vor scălda într-o ambianță nouă, neașteptată poate, însă desigur tolerabilă și de care, în orice caz, cartierele învecinate vor beneficia în mod larg."⁹

Intervenția contemporană în contact cu un context istoric este deci astăzi o realitate practică cotidiană întâlnită în spații citadine, rurale sau izolate de așezări umane și care (intervenție) se practică folosind instrumentele arhitecturale, peisagere cât și cele ale artelor vizuale.

Tema chartelor precedente este reluată la *Consiliul european al urbaniștilor în Noua cartă de la Atena - 2003* în care se definesc în cheie modernă vechile probleme. "Rolul spiritului locului și al culturii în coerența orașului și în asigurarea calității vieții. În paralel cu aceste considerații privind utilizarea solului și a spațiilor, atractivitatea proprie fiecărui oraș al Europei va fi prezervată și pusă în valoare, contribuind astfel la îmbunătățirea calității vieții celor mai mulți, dat fiind ca aproape trei sferturi din populația Europei locuiește la oraș. Astfel, arta și compoziția urbană vor fi elementele esențiale ale renașterii orașelor"¹⁰.

Punerea în valoare a patrimoniului construit reprezintă modalități/acțiuni care permit privitorilor o percepere distinctă în contextul construit sau natural ale componentelor caracteristice intrinseci ale edificiului, în cazul nostru, ale construcțiilor protejate, respectiv: să perceam particularitățile arhitecturale, cadrul urban/natural, amenajările peisagere, scenografiile nocturne ș.a. toate acestea în scopul recunoașterii cu ușurință și comunicării rapide a valorilor culturale - istorice.

În prezent, posibilitățile tehnologice oferă un larg evantai pentru experimentarea de noi metode de punere în valoare a construcțiilor și construcțiilor de artă, fie clădiri, statui, poduri, artere carosabile, ... prin folosirea unor volume insolite, culori variate, jocuri de lumini, materiale sintetice speciale, ș.a.

⁸ *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments - 1931*, Art. 3 - AESTHETIC ENHANCEMENT OF ANCIENT MONUMENTS.

⁹ *Charta de la Atena - 1933*

¹⁰ *Consiliul european al urbaniștilor Noua cartă de la Atena - 2003*

Punerea în valoare este enunțată ca scop și în legislația românească de urbanism și restaurare:

Legea nr. 350 din 6 iulie 2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul, indică modul în care se structurează programele de intervenție: "În zonele cu patrimoniu construit vechi, parte din intervențiile asupra elementelor construite valoroase, listate ca monumente istorice sau nu, pot face parte din programele de restaurare/conservare/punere în valoare, ușurându-se astfel bugetele dedicate proiectelor de combatere a insalubrității; pot fi totodată avute în vedere măsurile privind intrarea în legalitate a situațiilor de ocupare ilegală, cu respectarea principiului evitării exportului problemelor în alte zone din localitate;"¹¹

Iar *Legea 422/2001 de protejare a monumentelor istorice* care definește domeniul și reglementează modul de operare în domeniul patrimoniului arhitectural protejat reține că punerea în valoare este unul dintre obiectele de activitate. În articolul 25 la punctul (4) enumeră printre atribuțiile principale ale administrației centrale și subordonate "drept atribuții activitățile de cercetare, inventariere, avizare, inspecție și control, conservare, restaurare și punere în valoare a monumentelor istorice"¹². Iar în articolul 40 "Pentru stimularea protejării monumentelor istorice, proprietarii persoane fizice care realizează pe cheltuială proprie, integral sau parțial, lucrări de întreținere, reparare, conservare, consolidare, restaurare, punere în valoare, precum și programe și proiecte culturale beneficiază, în condițiile legii, de reducerea cu minimum 50% a cuantumurilor impozitelor și a taxelor aferente acestor lucrări convenite bugetelor locale"¹³

Tendința actuală de a pune sub protecție un număr din ce în ce mai mare de bunuri, amplificând tipologia și scăzând nivelul de vechime ne-a adus dimpotrivă mai puține avantaje directe. Iar în același timp un interes excesiv pentru operațiile de valorificare poate să ducă la discreditarea respectului pentru grija privind starea de conservare a monumentelor și chiar creșterea factorilor de degradare. Fiind, deci, necesar să ajungem la un echilibru între cele două extreme și modul de a face posibil un - schimb de creativitate între generații. Scopul conservării moderne trebuie să fie crearea bazelor pentru noi utilizări a bunului pentru noi intervenții care să se pună în dialog cu el producând o valoare adăugată.

Teza de abilitare *Punerea în valoare a patrimoniului construit* reflectă teme și domenii de cercetare parcurse după finalizarea studiilor doctorale, rafinate prin prisma experienței didactice și a experienței profesionale practice de restaurare. Cercetarea,

¹¹ LEGE nr. 350 din 6 iulie 2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul, Metodologie privind desfășurarea operațiunilor de regenerare urbană a zonelor construite protejate

¹² Legea 422/2001 de protejare a monumentelor istorice

Titlul III Instituții și organisme de specialitate cu atribuții în protejarea monumentelor istorice Capitolul I Instituții

¹³ Idem

proiectarea și transpunerea teoriilor și concluziilor atât în practica profesională, cât și în cea didactică s-au desfășurat preponderent prin suprapunerea mai multor paliere într-un demers interdisciplinar.

Alcătuirea prezentei teze de abilitare a urmărit *Ghidul orientativ pentru realizarea tezei de abilitare* elaborat de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare, și se reflectă în pagina de cuprins, la care se adaugă volumele conținând articolele publicate în perioada post-doctorală cât și cărțile de autor.

Realizări științifice

Rezultatele acumulate în cei 25 de ani de activitatea științifică, cât și în cei 9 ani parcurși în perioada postdoctorală s-au concretizat în publicații în domeniul restaurării clădirilor istorice, domeniul istoriei arhitecturii și domeniul istoriei urbanismului și reglementărilor urbane contemporane cum sunt: 2 cărți de autor publicate la edituri cu prestigiu național, 1 capitol de autor cuprins într-o carte publicat la o editură cu prestigiu național, 5 articole in extenso în reviste științifice de specialitate, 1 articol in extenso într-o revistă științifică indexată ISI Arts & Humanities Citation Index, 1 articol in extenso într-o revistă științifică recunoscută în domeniu, 8 studii in extenso apărute în volume colective publicate la edituri de prestigiu național, 3 studii in extenso apărute în volume colective publicate la edituri recunoscute în domeniu, precum și studiile aferente proiectelor, 9 publicații in extenso în lucrări ale conferințelor științifice de arhitectură, urbanism, peisagistică, design și restaurare, precum și ale științelor conexe - pentru specializări transdisciplinare, la nivel internațional/național/local, 1 keynote speaker, la conferință internațională, 26 susțineri comunicări publice în cadrul conferințelor, colocviilor, seminarelor internaționale/ naționale

A. Contribuții în domeniul restaurării clădirilor istorice

Prin publicarea contribuțiilor științifice am evidențiat principalele aspecte din studiile interdisciplinare privind istoria arhitecturii, analizarea materialelor și comportarea lor in situ, propuneri și soluții de restaurarea clădirilor istorice corelate cu rezultatele obținute în punerea în practică a proiectelor:

Prestigiosul premiu "Europa Nostra"¹⁴ câștigat de echipa de restauratori, condusă de Prof. Carmen Solomonea, pentru execuția lucrărilor de restaurarea picturii interioare la Biserica "Pogorârea Duhului Sfânt" a Mănăstirii Dragomirna în 2014 a urmat firesc încheierii proiectului de restaurare a picturii interioare, cât mai ales finalizarea lucrărilor, în 2012, la restaurarea decorației din piatră a turnului bisericii. Rezultatele cercetărilor interdisciplinare¹⁵ de arhitectură, istoria artei, petrografie, biologie incluse în proiectul pe

¹⁴ Categoria 1 - conservare.

¹⁵ Proiect finanțat de World Monuments Fund - Kress Foundation între 2003 - 2005. Echipa de proiect internațională a inclus, arhitecți - Dan Victor Kisilewicz, Ileana Zbîrnea (Kisilewicz), inginer constructor - Eugen Szabo, istoric de artă - Grazia Fumo (Italia), petrograf - Andreas Queisser (Elveția), restaurator pictură - Oliviu Boldura, restauratori

care l-am coordonat, în calitate de șef de proiect, au fost publicate într-o revistă cotate ISI, cât și în volume colective din domeniul restaurării: *Non-Destructive Evaluation of Stone Decay Surfaces Study Case: the „Holy Spirit” Church - Dragomirna Monastery*¹⁶, *Conservarea-restaurarea elementelor decorative exterioare din piatra de la turla Bisericii "Pogorârea Duhului Sfânt" Mănăstirii Dragomirna*¹⁷, *Decay phenomena on the carved stone decoration of the exterior lantern tower descent of Holy Spirit Church- Dragomirna Monastery- Romania*¹⁸.

Pluripremiatul proiect de restaurare și refuncționalizare a Bastionului "Theresia" din Timișoara, atât în competiții naționale¹⁹ cât și internaționale²⁰ au pus în valoare atât fostul obiectiv militar, dar și efortul echipei interdisciplinare condusă de arhitectul Marius Miclăuș. Proiectul început ca exercițiu practic al workshop-ului internațional "Restaurarea suprafețelor de arhitectură", în 2003, pe care l-am organizat cu sprijinul UNESCO Venice Office la Facultatea de Arhitectură și Urbanism a Universității Politehnica din Timișoara, cât și cu proiectul de diplomă al arhitectei Maja Bâldea. După finalizarea lucrărilor proiectul a fost publicat în volume colective²¹, într-un volum monografic - *2793 Grădina cu vise*²², în reviste de arhitectură românești: *Igloo*²³, *Arhitectura*²⁴, *Zeppelin*, *Arhitext*, pe site-ul *ArchDaily*²⁵, cât și în presa regională online. Proiectul a devenit sursă de inspirație²⁶ pentru alte fortificații de tip Vauban, din România, care așteaptă idei novatoare și interesante pentru comunități din partea arhitecților talentați. Proiectul a avut o echipă interdisciplinară complet românească²⁷

piatră - Ileana Zbîrnea (Kisilewicz), Iulian Olteanu, fotograf - Dino Chinellato (Italia), precum și echipa de meșteri care au ridicat schela de lucru.

¹⁶ Kisilewicz, Ileana - *Non-Destructive Evaluation of Stone Decay Surfaces Study Case: the „Holy Spirit” Church - Dragomirna Monastery*, (în limba engleză), în: *European Journal of Science and Theology*, nr. 9, 2013 - publicație cotate ISI

¹⁷ Kisilewicz, Ileana, Boldura, Oliviu - *Conservarea-restaurarea elementelor decorative exterioare din piatra de la turla Bisericii "Pogorârea Duhului Sfânt" Mănăstirii Dragomirna*, co-autor Oliviu Boldura, Caietele restaurării, București, 2014

¹⁸ Kisilewicz, Ileana, Queisser, Andreas - *Decay phenomena on the carved stone decoration of the exterior lantern tower descent of Holy Spirit Church- Dragomirna Monastery- Romania* (în limba engleză), Editura Fundației România de Măine, *Analele Universității "Spiru Haret"*, Seria *Arhitectura București*, an. 5, nr. 5, 2013 <http://anale-arhitectura.spiruharet.ro/>

¹⁹ Locul 1 la Concursul național de proiecte pentru reabilitarea Bastionului din Timișoara, 2003. Locul 5 la Anuala de Arhitectură din Timișoara 2010, Secțiunea peste 1000. Locul 2 la Concursul *Arhitext Design 2011*, Secțiunea Regenerare. Locul 2 la Concursul *Arhitext Design 2011*, Secțiunea Amenajări exterioare. Locul 2 la *Bienala Națională de Arhitectură București 2012*, Secțiunea F *Arhitectura spațiului public - design urban, amenajări permanente sau temporare ale spațiilor publice*.

²⁰ Honorable mention European Gubbio prize ANCSA 2015.

²¹ *15Re*, Editura *Igloo*, București, 2012, *Case vechi, design și ceva în plus*, Editura *Zeppelin*, București, 2012.

²² Zbîrnea, Ileana, Marius Miclăuș, Simina Stan și alții - *2793 Grădina cu vise*, Editura Partoș, Timișoara, 2014

²³ Articole online *Catrinel Negru - Bastionul Theresia*, 5 mai 2011, *Reka Tugui - Reconversia Bastionului Theresia din Timișoara*, 5 martie 2012

²⁴ *Bastionul Theresia, grădina cu vise?*, în revista *Arhitectura*, nr. 1, 2012.

²⁵ www.archdaily.com

²⁶ Cristian Hoigaș - *Bastionul Theresia din Timișoara inspirație pentru Cetatea Oradea*, în *Bihor Online*, 20 noiembrie 2014. Vasile Zărândan - *Bastionul Theresia versus Cetatea Aradului - Dialog despre arhitectură și design cu Marius Miclăuș*, în *Arq.ro*, 28 februarie 2016.

²⁷ Marius Miclăuș coordinator *Archaeus*, Bogdan Raț, Zsolt Varday, Brindusa Havasi, Cristian Blidariu, Beatrice Lucaci, Maja Baldea . Vasile Oprisan, Cosmin Bloju, Codruta Negrulescu, Oana Sarbu, Victor Popovici, Claudia Godean, Claudiu Toma, Maja Baldea, Nada Stojici, Bogdan Raț, Bogdan Buda, Marton Tovissi, Laci Fekete, Corneliu

Refuncționalizarea și modernizarea funcțiilor clădirilor istorice este un obiectiv permanent pentru restauratori și mai ales cerut în mod constant arhitecților de către proprietarii și administratorii acestora. În acest context operele arhitectului italian Giulio Magni, păstrate în România, au intrat pe rând în atenția proprietarilor și iubitorilor de clădiri vechi. Studiul meu monografic²⁸, despre arhitectul italian, publicat în 2000 a fost citat în articole științifice²⁹, folosit ca sursă de date pentru proiecte de restaurare, teze de doctorat³⁰ cât și de publicația italiană *Enciclopedia Treccani*³¹ în 2006. Reunirea tuturor rezultatelor, de arhivă și teren, până în 2013 mi-a permis publicarea lor într-un studiu mai amplu *Clădiri vechi. Funcțiuni noi*³² în volumul conferinței internaționale "Monumentul - tradiție și viitor" care are o tradiție de 25 de ani de organizare. Studiul se bazează pe proiectele de restaurare executate în 2003 - 2011

Materialele didactice, privind restaurarea, adunate din biblioteci și arhive din România și Italia au fost prezentate în cadrul cursurilor universitare, pe care le-am prezentat la: Timișoara, București, Cluj Napoca și le-am publicat încă din primul an de la inaugurarea Masterului de restaurare patrimonială de la Facultatea de Arhitectură și Urbanism a Universității Politehnica din Timișoara - *Conservarea creației, Recunoașterea materialelor și cercetarea, Note de curs I*, Editura Fundației România de Măine, București, 2017. Volumul prezintă rezultate recente din domeniu fiind bogat ilustrat și documentat

Alte rezultate care au fost prezentate public și ulterior publicate în volumele conferințelor naționale și internaționale cuprinzând rezultate științifice și practice obținute în România și Italia: *Împliniri în sfert de veac de la renașterea Mănăstirii Voroneț*³³, *The kneeling female angel by Antonio Sciortino*³⁴, *The Slaughter House from Timișoara, architect*

Suma, Decebal Anastasescu, Dumitru Moisi, Dorian Farca, Florin Botos, Marioara Golumba, Maria Grozav, Claudiu Darpes, Constantin Berar, Simina Stan, Marin Șeclăman, Anca Luca, Iulian Olteanu, Corina Ilin.

²⁸ Zbîrnea, Ileana - *Giulio Magni. I suoi progetti di architettura in Romania*, în: "Annuario Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica", anno 3 (2001), Casa Editrice Enciclopedică, Bucurest, 2001, pag. 162 - 204.

²⁹ Veronica Turcuș, *Prolegomeni alla costruzione dell'Accademia di Romania a Roma*, în: Ephemeris Dacoromana, serie nuova XIII, 2011, Editura Academiei Române, Rudolf Dinu, *Studi Italo-romeni. Diplomazia e societa 1879 - 1914*, Editura Militara, Bucuresti, 2007, *Vasile Pârvan, Scrisori inedite*, editie de Ion Bulei, Editura Institutul Cultural Roman, Bucuresti, 2007, Raffaele Giannantonio, *Ecllettismo in Romania. Nascita di una nazione*, In: *Architettura dell'ecllettismo*, Liguori Editore, Genova, 2006, pag. 350 - 373, Gligor, Liviu Alexandru - *Fierul in arhitectura romaneasca*, Editura Universitara „Ion Mincu”, Bucuresti, 2004.

³⁰ Teze de istoria arhitecturii susținute la Universitatea de Arhitectură și Urbanism "Ion Mincu"

³¹ Catini, Raffaella - *Dizionario Biografico degli Italiani* - Volume 67 (2006), Giulio Magni, online [http://www.treccani.it/enciclopedia/giulio-magni_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/giulio-magni_(Dizionario-Biografico)/)

³² Kisilewicz, Ileana - *Clădiri vechi. Funcțiuni noi*, Editura Doxologia, Iasi, 2013

³³ Kisilewicz, Ileana, Kisilewicz, Dan - *Împliniri în sfert de veac de la renașterea Mănăstirii Voroneț*³³, Simpozion național Voroneț 25 de ani, 2016

³⁴ Kisilewicz, Ileana - *The kneeling female angel by Antonio Sciortino*, (în limba engleză), Editura Fundației România de Măine, Analele Universității "Spiru Haret", Seria Arhitectura București, an. 4, nr. 4, vol. I, 2012 <http://anale-arhitectura.spiruharet.ro/>

*Laszlo Szekely*³⁵, *Considerații asupra cercetărilor analitice privind restaurarea suprafețelor de arhitectură*³⁶ și *Cercetările analitice privind restaurarea suprafețelor de arhitectură*³⁷.

Deasemenea am susținut public comunicări științifice în cadrul conferințelor, colocviilor, seminarelor internaționale și naționale:

- 2017 - Punerea în valoare a monumentelor istorice la Conferința internațională "Monumentul - tradiție și viitor", Iași,
- 2016 - Clădiri culturale - repere urbane la Oscar Niemeyer la Sesiunea anuală a cadrelor didactice și studenților Universitatea Spiru Haret
- 2015 - Arhitectul Carlo Scarpa la Conferința națională "Materiale și meserii care dau un viitor trecutului", RO.AS.IT
- 2015 - Conferința - Il ruolo e lo specifico dell'emigrazione italiana in Romania la EXPO mondială, Milano, 2015 - Pavilionul României
- 2015 - Arhitecți și constructori italieni în România, la RO.AS.IT
- 2014 - Caracteristicile intervențiilor în zonele construite protejate bucureștene în primul deceniu al secolului XXI la Conferința internațională "Monumentul - tradiție și viitor", Iași
- 2012 - Villa "Scolari - Trolli" din Iasi, arhitect Giulio Magni, Conferința internațională "Monumentul - tradiție și viitor", Iași
- 2012 - Restaurarea turlei Bisericii "Pogorarea Sfântului Duh" la Sesiunea de comunicări, Mănăstirea Dragomirna, Suceava
- 2012 - Non-Destructive Evaluation of Stone Decay Surfaces Study Case: the „Holy Spirit” Church - Dragomirna Monastery la Conferința internațională, Iași
- 2011 - Restaurarea monumentului Violet May Court din cimitirul non-catolic la ICCROM, Roma, Italia

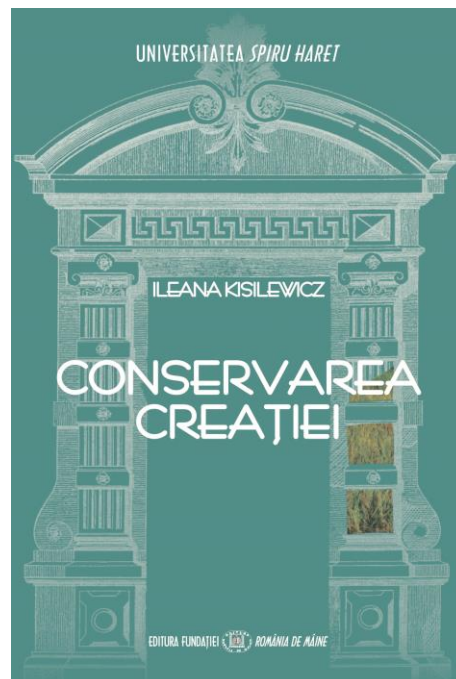
³⁵ Kisilewicz, Ileana - *The Slaughter House from Timișoara, architect Laszlo Szekely*, (în limba engleză), Editura Fundației România de Măine, Analele Universității "Spiru Haret", Seria Arhitectura, 2012, year 4, nr. 4, vol. I, p. 156-167. <http://anale-arhitectura.spiruharet.ro/>

³⁶ Kisilewicz, Ileana - *Considerații asupra cercetărilor analitice privind restaurarea suprafețelor de arhitectură*, Editura Fundației România de Măine, București, Analele Universității "Spiru Haret", Seria Arhitectura, an.3, nr. 3, vol. II, 2011, <http://anale-arhitectura.spiruharet.ro/>

³⁷ Kisilewicz, Ileana - *Cercetările analitice privind restaurarea suprafețelor de arhitectură*, Simpozionul internațional "Monumentul - tradiție și viitor" vol. XI, Editura Palatul Culturii, Iași, 2010

A1. Conservarea creației³⁸

Principiile moderne de conservare, așa cum au fost stabilite prin Carta de la Veneția în 1964, se bazează pe acțiuni alternative de: *Conservare* care presupune o întreținere permanentă, o intervenție minimă care asigură stabilizarea și oprirea procesului de degradare, precum și menținerea obiectului într-o stare de funcționare; *Restaurare* ce implică punerea în evidență a valorilor estetice și istorice ale monumentului istoric și se oprește acolo unde există doar ipoteze, precum și reasamblarea componentelor desprinse, dar nu presupune adăugarea unor elemente noi; *Reconstituire* care propune revenirea obiectului la un aspect cât mai apropiat celui original și se deosebește, de restaurare, prin posibilitatea de a apela la analogii, în scopul completării imaginii de ansamblu; *Conservare de arhitectură* cea care poate include oricare dintre acțiunile mai sus menționate și în plus poate propune schimbări totale sau doar adaptări funcționale, dar în strânsă legătură cu viitoarea destinație³⁹.

Conceptul de păstrare a memoriei unui loc sau unui eveniment a fost perpetuat încă din Antichitate: piramidele Egiptului Antic, mormintele persane. Multe dintre locurile destinate conservării memoriei au fost distruse sau dezmembrate în secolele următoare de către jefuitorii de morminte. Grecii au păstrat, în stare de ruină, templele distruse în timpul războaielor persane, ca amintire perenă a "atacurilor barbare". Cuvântul monument⁴⁰, în greacă derivă de la memorie (mneme), pe când în latină (monumentum) reprezintă un semn al puterii politice și morale.

În practica curentă, restaurarea acoperă un domeniu care însumează o serie de operații, precum: curățarea, consolidarea, repararea, protecția și monitorizarea lucrărilor în timp.

³⁸ Kisilewicz, Ileana - *Conservarea creației, Recunoașterea materialelor și cercetarea, Note de curs I*, Editura Fundației României de Măine, București, 2017

³⁹ Ionescu, Grigore - *O nouă carte internațională privind conservarea și restaurarea monumentelor istorice*, în: „Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare”, CSCAS, Editura Tehnică, București, 1967, p. 7-12.

⁴⁰ Monument (lat. Monumentum, fr. Monument): operă de artă sau arhitectură, destinată să perpetueze amintirea unui eveniment sau a unei personalități remarcabile; construcție de proporții mari sau de o deosebită valoare; orice operă, document istoric sau creație culturală de însemnătate națională sau internațională (...), ocrotite prin lege și conservate pentru posteritate (Dicționarul Explicativ al Limbii Române, p. 652).

Cesare Brandi definea profesia de conservator ca fiind: „denumirea atribuită specialiștilor din sfera muzeistică și a monumentelor istorice, specialiști cărora le este încredințată transmiterea și punerea în valoare a patrimoniului. Înzestrați, asemenea restauratorilor, cu o pregătire pluridisciplinară, conservatorii posedă cunoștințe temeinice de istoria artei, arheologie, estetică, paleografie, chimie, fizică, climatologie etc. Toate acestea permit realizarea unui întreg sistem, bazat pe cunoașterea complexă și profundă a operei de artă, de menținerea acesteia în condiții corespunzătoare și constante de conservare. Instituirea unui sistem riguros de control și menținere a condițiilor de microclimat este dublată de realizarea unei expuneri adecvate a operei de artă”⁴¹.

Marcel Iancu nota îngrijorat de avalanșa de admiratori ai vechilor clădiri bucureștene în perioada interbelică: „Putem iubi vechile forme cu sentimentul și devoțiunea cu care se privesc asemenea amintiri ale trecutului, dar aceste senzații romantice nu sunt ale acelui trecut, ci ale noastre, viața și spiritul timpurilor care au dat naștere acelor urbe se exprimau rece și organic în opera lor. Niciun vechi făuritor al acelor monumente nu era înduioșat și romanțios ca tine, spectator inutil, obosit și găngav. În zadar bocete romanțate peste tradiție, peste morminte.”⁴²

Cercetările arheologice recente au demonstrat că existau multe maniere de a repara vechile construcții, mai ales când degradările au fost provocate de cutremure, incendii sau de uzura dată de folosința îndelungată a clădirii: uneori materialele folosite în reparații erau asemănătoare celor originale, astfel aspectul menținându-se; alteori, vechile ruine erau abandonate, iar noile temple, realizate pe alte amplasamente, copiau în mare măsură vechile structuri, dar adaptate la noul loc unde se impuneau amenajări ale terenului.

Alegerea materialelor de construcție necesare edificării unei clădiri, în secolele trecute, a fost de cele mai multe ori condiționată direct de materialele disponibile în aria geografică și de posibilitățile de transport și aprovizionare. Sursele limitate de materii prime pentru construcții au influențat direct cererea, respectiv importul de materiale, în perioadele respective, nu în ultimul rând posibilitățile de comercializare și de schimb de produse în teritoriu - toate acestea au condus la adaptarea elementelor structurale și figurative, atât cele de detaliu, cât și cele generale, de către proiectanți, comanditari/proprietari și artiști, respectiv arhitecți.

Încă din Evul Mediu reciclarea materialelor cu valoare decorativă este o practică curentă, astfel un număr mare de clădiri au fost decorate cu materiale recuperate din ruine

⁴¹ Brandi, Cesare - *Teoria restaurării*, Editura Meridiane, București, 1996, p. 209.

⁴² Iancu, Marcel - *Urbanism, nu romantism*, în: „Orașul săptămânal”, I, nr. 2, 25 februarie 1934.

sau provenind din numeroasele incursiuni navale, în Africa și Asia. Majoritatea pavimentelor policrome din bisericile bizantine sunt realizate din bucăți de marmură reutilizate⁴³.

Școlile venețiene⁴⁴ se ocupau direct de formarea meșterilor și activitatea lor era organizată, în varianta laică, după modelul fraternităților religioase catolice. Primul regulament al meseriei, numit *capitolat*, apare în 852, la puțină vreme după fondarea Veneției (811 d.C.). Acesta nu este un caz singular, la Florența și la Roma același tip de asociații de meșteșugari se numea *confraternitate* respectiv *compagnie*. Asocierea avea ca scop reunirea micilor patrimonii, administrarea și protejarea în comun a intereselor comerciale proprii.

Reglementările meseriei, numite în italiană *regola d'arte*, stipulau pentru sculptori și pietrari obligația de a da sfaturi competente clientului în achiziționarea materialelor, în funcție de rolul și locul punerii acestora în operă, dar și: *interdicția acceptării unei comenzi care a fost deja contractată/sau chiar începută de un alt pietrar; niciun tâmplar sau zidar nu avea dreptul să execute lucrări de piatrărie; orice pietrar care a plecat de la Veneția, la întoarcere, pentru a putea relua dreptul de a lucra, era obligat să se reînscrisse într-una dintre școli și să plătească o taxă specială; era interzisă prelucrarea pietrelor cu calități necunoscute sau inferioare celor prelucrate de obicei; piatra de Istria, încă din 1318, era recomandată pentru realizarea glafurilor la ferestre, parapetelor la balcoane, arce și colonete, jgheaburi, trepte; nu era permisă amestecarea pietrelor de calități diferite în același produs (erau atenți la piesele structurale!).*

Atelierul spre deosebire de cel al pictorilor, era în curtea locuinței sau chiar în fața acesteia, în locuri în care era ușor de adus blocul de piatră, iar apoi să fie ușor de încărcat pentru livrarea la client. Acest fapt nu permitea sculptorilor depozitarea materiei prime sau stocarea obiectelor finalizate⁴⁵.

⁴³ Vio, Ettore - *Il manto di pietra della basilica di San Marco a Venezia. Storia, restauri, geometrie del pavimento*, Cicerò Editore, Venezia, 2012.

⁴⁴ Școlile, ca asociații la Veneția, erau fie specializate pe profesii liberale, fie pe meserii, fie erau dedicate cultului unui sfânt. Toate școlile aveau un patronaj spiritual. Acestea reuneau oamenii de diverse cetățenii: venețieni, dar și străini stabiliți în oraș. O condiție necesară pentru obținerea dreptului de a exercita o meserie la Veneția (fie în cadrul unui atelier, fie independent) era înscrierea într-una dintre aceste școli. Înscrierea prevedea plata unei taxe anuale, prestarea unor servicii în ajutorul comunității/asociației și respectarea unor reguli de comportament civic și profesional. În schimb, cel înscris beneficia de dreptul de liberă practică a meseriei (strict a celei pentru care se înscrisese), un ajutor în caz de îmbolnăvire și putea lăsa chiar o pensie urmașilor, în caz de deces prematur. De cele mai multe ori, meșteșugarului îi era interzis să părăsească Veneția, împreună cu instrumentele meseriei, în caz contrar era considerat „trădător” și pedepsit la întoarcere. Zbîrnea, Ileana - *Rassegna veneziana. I tagliapietra e la loro arte*, Annuario del Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica, Editura Muzeului din Satu Mare, Veneția, 2000, p.399-434.

⁴⁵ Producția curentă atelierelor era predominant constituită din confecționarea de elemente de cornișe, trepte, balustrade, detalii decorative de arhitectură, fântâni. Unii sculptori, dar cei mai importanți, elaborau proiecte de arhitectură integrale, precum Andrea Palladio, Bartolomeo Buon, Bernini dar nu doar la Veneția, dar și în alte orașe. Aceste personalități puteau fi sculptori și arhitecți în același timp.

Atunci când sursele de materii prime prețioase au devenit inaccesibile, piatra a fost înlocuită cu mortare policrome, lemn tratat policrom sau mozaicuri care puteau imita orice material.

În domeniul conservării monumentelor istorice, multe lucrări care se realizează respectă normativele legale pentru execuția lucrărilor publice. Bunurile conservate, fiind la rândul lor în proprietate publică (ex: edificii cu valențe istorico-artistice aflate în proprietate publică și amplasate fie în zone centrale istorice, fie în ansambluri istorice etc.), pot fi atât laice, religioase sau militare. Apartenența monumentelor la domeniul public beneficiază de avantajul unei finanțări din fonduri publice și/sau private. Lucrările de conservare sunt supuse unor norme speciale care influențează direct toate fazele de realizare a lucrării.

Programul de conservare reprezintă trecerea prin toate fazele de cercetare analitică, fixarea primelor concluzii, proiectare, până la stabilirea ordinii operațiilor de intervenție, execuție, asistență tehnică și monitorizarea comportării în timp postexecuție.

A2. Bastionul Theresia din Timișoara⁴⁶

Imperiul austriac și-a impus prezența și prin fortificarea provinciei în perspectiva unei posibile invazii otomane. Arhitectura militară, în epocă era influențată de stilul baroc, la rândul ei dominată de sistemul de fortificații create de Vauban. Sistemul era apreciat ca viabil probabil și datorită faptului că, dintre alternative propuse atunci: sistemul Cormontaigne și sistemul Montalembert, sistemul Vauban a fost dintre puținele care au fost puse în practică și verificat. În 1717, în Consiliul Aulic de la Viena, contele Claudius Florimund Mercy, guvernatorul Banatului prezintă "Regulamentele de construcție pentru clădirile din Timișoara"⁴⁷, în care se sublinia necesitatea construirii, în viitor, a unei noi fortificații.

În 1733, se încheie linia interioară a noii centuri de fortificații, înglobând o suprafață urbană dublă față de incinta medievală existentă în vecinătate⁴⁸. Fortificația a fost terminată

⁴⁶ Extras din Zbîrnea, Ileana, Miclăuș, Marius, Stan, Simina și alții - 2793. *Grădina de vise*, op.cit.

⁴⁷ Piatra de fundație, a fost pusă de călugarul iezuit P. Michael Gasteyer la 25 aprilie 1723, fiind inscripționată în limba latină cu textul: "Imperante Carolo VI. Duce Eugenio Sabaudiae Principe per cladem Petro-Varadini MDCCXVI a Turcis recuperata Provincia, sub praesidio claudii Comitis a Mercy anno a partu Virginis MDCCXXIII die XXV mensis Aprilis Temesvarini moenia fondabantur". Bastionul a primit numele fondatorului ordinului lezuit Sfântul Ignatius.

⁴⁸ Uriașa centură de fortificații bastionare avea o grosime medie de circa 585m. Bastioanele erau proiectate pentru a se apăra reciproc prin foc de flancare, precum și pentru a permite tirul încrucișat și etajat asupra esplanadei, fortificațiile ocupau o suprafață lată de circa 320 m - lățimea maximă: 425 m, în dreptul bastionului care se

în anul 1765 fiind considerată printre cele mai importante din Imperiu Habsburgic. În secolul XVIII construcțiile militare urbane din Belgrad, Timișoara, Arad, Alba Iulia și Oradea constituiau puncte strategice care apărau căile de acces spre Viena. În 1849 Timișoara devine capitala noii provincii Voievodina și Banat. De-a lungul timpului construcția militară își pierde complet importanța strategică, zidurile devin, ca și în alte orașe medievale, inutile împiedicând dezvoltarea unitară a orașului. În urma acordului încheiat între oraș și Erariul militar, începe demolarea zidurilor. La insistențele repetate ale orașului, în anul 1892 încetează caracterul de cetate al Timișoarei și se dărâmă și cele 3 porți.

Din fortificația Timișoarei au rezistat timpului doar patru fragmente, bastionul Theresia fiind singurul care s-a păstrat integral și care avea o importanță strategică, întrucât asigura paza porții de vest, cea a Ardealului. Inițial clădirea era magazia serviciului de aprovizionare a artileriei. De-a lungul timpului incinta bastionului este adaptată unei game variate de funcțiuni. Studiile de arhivă și in situ au evidențiat numeroase intervenții în timp. Bastionul Theresia a fost supus pentru prima dată unor ample intervenții de restaurare și refuncționalizare în anii 1970 - 1971⁴⁹. Aceste intervenții, fie de restaurare fie reparații locale au fost făcute cu materiale de diferite calități, executate neatent au condus la un aspect global neuniform dând un caracter improvizat total greșit ca atitudine față de importanța istorică a obiectivului.

În intervalul de studiu 2003 - 2005, în cadrul proiectelor workshop-ului "Restaurarea suprafețelor de arhitectură" erau încă vizibile infiltrații la tavane cu deteriorarea tencuielilor, cauzate de lipsa de etanșeitate de la partea superioară, la nivelul teraselor, unde nu exista hidroizolație, ci doar un strat de pământ compactat, cu grosimea de cca 1,7 - 2,7 m. Este posibil ca acest strat de pământ tasat să nu fi constituit o hidroizolație suficientă și să fi fost afectat de prezența vegetației sau chiar să fie izvor al problemelor structurale.

În zona suprafețelor zidăriei de cărămidă netencuită în ciuda operațiilor anterioare de consolidare și reparare a suprafețelor exterioare s-au produs unele deteriorări care au fost evaluate în raportul de structură. La interioare erau vizibile exfolieri și desprinderi de fragmente de cărămidă cauzate de umiditatea excesivă provenită din infiltrații și din capilaritate, pardoselile impermeabilizate accelerând absorbția apei în ziduri. La exterioare

păstrează și astăzi. Glacisul avea circa 265 m lățime - minimum: 105m, în dreptul bastionul sus-menționat. De la linia de circumvoluțiune, limita exterioară a fortificațiilor, urmează esplanada, un câmp lat de 949 m, supus regulii « non aedificandi » Această regulă era în vigoare de la începutul secolului XVIII, astfel în jurul fortificației Vauban era interzisă construirea, pe o rază de 500 m, deaceea clădirile existente au fost dărâmate. Interdicția s-a menținut până în anul 1868 și extinsă până la 596 m până în anul 1892.

⁴⁹ Obiectivele proiectului au fost: deschiderea pasajului de circulație auto și pietonală în 5 travei pe strada Hector. Cinci travei au fost afectate acestei străpungeri, dintre care 3 pentru partea carosabilă și 2 mai mici pentru trotuare, de ambele părți ale carosabilului fiind prevăzute ca lucrări: restaurarea fațadelor cu deschiderea golurilor originale, schimbarea și uniformizarea tâmplăriilor, amenajarea de spații muzeale, amenajare de spații pentru diferite funcțiuni, amenajarea curții bastionului, închisă cu un gard transparent și utilizată pentru expunerea unor obiecte de muzeu în aer liber, realizându-se platforme de beton, zone verzi și o oglindă de apă.

repetatele cicluri de îngheț-dezghet și umed-uscat în planurile înclinate ale zidurilor fortificației au provocat desprinderi importante de cărămidă și dezintegrarea paramentului ajungând până la o adâncime de circa 10 cm. Prezența umidității a accelerat recristalizarea sărurilor absorbite prin capilaritate din pământ și din mortarele folosite la reparații în anii '70. Micro-colonizarea biologică era prezentă pe suprafețele umbrite și orientate predominant Vest, Nord-Vest, Nord și Nord-Est. Straturile de mușchi acoperind în special mortarul dintre cărămizi. Macro-colonizarea biologică era prezentă izolat și nu depindea de orientarea cardinală a suprafețelor fiind legată de asemenea de prezența apei și a depunerilor de praf din atmosferă.

Suprafețele tencuite de la *interioare* au suferit degradări din cauza infiltrațiilor și absorbției apei din capilaritate dar și din cauza lipsei ventilației în spațiile închise și neîncălzite, cele *exterioare* - cum sunt fațadele muzeului au suferit reparații continue din cauza repetatelor exfolieri, desprinderi și fisurări. Materialele folosite erau hidroizolante și neporoase. Acest fapt a condus de asemenea la creșterea suprafețelor umede și la desprinderi de material.

Unele suprafețe de zidărie sunt placate cu un calcar local de culoare alb-gri însă nu joacă un rol structural. Bandoul orizontal amplasat pe cornișa bastionului, colțurile oblice ale bastionului precum și unele ancadrame ale portilor/ușilor sunt realizate din calcar și au un rol estetic în plastica de ansamblu. Din acest motiv au fost reparate intens. *Bandoul orizontal* a fost afectat mai puțin de reparații și era puternic acoperit de micro-colonizarea biologică. Fenomenele întâlnite aici datorită atacului biologic erau: crustele de murdărie, desprinderi de material în fragmente de dimensiuni medii și mari, cât și asprire generală. *Colțurile oblice* au fost reparate și remodelate în anii '70. Materialele folosite au fost mortare pe bază de ciment Portland cu densitate foarte mare. La baza fortificației aceste mortare erau desprinse. Suprafețele din piatră libere de mortar erau poroase și exfoliate datorită fenomenului de recristalizare a sărurilor din mortare. *Ancadramele portilor / ușilor* au fost masiv deteriorate de repetatele curățări și retencuiri cu mortare inadecvate. La acestea patologia nu a putut fi precizată fiind analiza de prezența tencuielilor noi care acoperea integral suprafața studiată. Toate degradările identificate au apărut din cauza apei care antrenează atât atacul biologic cât și pe cel chimico-fizic. Desprinderile de material care depășesc 50 cm² pot avea origini diverse de la cele legate de procesele naturale, până la vandalizări și reparații inadecvate.

La noile structuri introduse în timpul anilor '70 odată cu consolidarea structurală a fortificației s-au evidențiat degradări fizice și biologice legate de natura materialelor folosite. Betonul armat folosit la consolidare a suferit un proces continuu de micro-colonizare

biologică. Lipsa întreținerii și abandonul temporar al structurii a condus la accelerarea acestor procese.

Ca o evaluare globală așa cum a fost subliniat la fiecare element component în parte consolidarea structurală realizată în anii '70 a folosit mari cantități de ciment Portland. Aceste soluții structurale nu au rezolvat celelalte cauze ale degradărilor: infiltrațiile și absorbția prin capilaritate. Deci lipsa de întreținere și utilizarea improprie a materialelor pentru structură la care s-a adăugat și lipsa întreținerii adecvate au agravat starea de conservare a monumentului.

A3 Clădiri vechi. Funcțiuni noi⁵⁰

Refuncționalizarea, reamenajarea, reutilizarea și chiar extinderea vechilor clădiri nu este o activitate nouă, dintr-un motiv practic: structurile construite tind să supraviețuiască mai mult decât funcțiunile pentru care au fost edificate. De-a lungul istoriei, edificiile au fost modificate de multe ori pentru alte destinații, mai puțin în cazul în care distrugerile de proporții, în urma cataclismelor naturale sau a războaielor, au împiedicat repararea lor. Din alt punct de vedere, modificările țesutului urban au fost lente astfel permițând diferitelor generații să capete sensul continuității și stabilității în existența unor edificii. Clădirile civile abandonate sau chiar cele folosite ca „depozite” au dispărut mai lent dar au lăsat urme în toponimia locală, legende și mituri ale existenței lor înfloritoare.

Bucureștiul sfârșitului de secol XIX a cunoscut o dezvoltare urbanistică și a fondului construit valoros la care au contribuit arhitecți români și străini formați în diferite țări europene. Chiar și observatorii străini au notat că orașul București s-a modernizat constant pe parcursul secolului al XIX-lea, mai cu deosebire sfârșitul acestuia, prin îmbogățirea fondului construit cu edificii publice de mari dimensiuni precum: Universitatea, Facultatea de Medicină, Palatul Poștelor, Casa de Economii, Palatul de Justiție, Ateneul, Gara de Nord, dar și Antrepozitele Comunale⁵¹. Această modernizare a fost structurală prin *Legea comunală*⁵² din 1864 care încuraja dezvoltarea orașului în strânsă legătură cu potențialul economic și social, prin instrumentele dezbaterii directe legate de complexa problematică cotidiană.

Alegerea în funcția de primar al comunei București a lui Nicolae Filipescu⁵³ în 1893, de către Consiliul Orășenesc⁵⁴, a condus la conturarea unui program de dezvoltare și modernizare

⁵⁰ Extras din Kisilewicz, Ileana - *Clădiri vechi. Funcțiuni noi*, op.cit

⁵¹ Gutkind, Erwin Anton - *Urban development in Eastern Europe Bulgaria, Romania and U.S.S.R.*, vol. VIII, The Macmillan Company, New York, 1972, p. 140.

⁵² Legea nr. 394/1864 pentru comunele urbane și rurale.

⁵³ Vitan, I. - *Nicolae Filipescu, primar al capitalei 1893-1895*, Anuar al Arhivelor Municipiului București, București, Editura Ministerului de Interne, 1998, pag. 113

a Bucureștiului și la o configurare a orașului contemporan, prin: fixarea și limitarea razei orașului, alinierea clădirilor, elaborarea planului cadastral, alimentarea cu apă potabilă, deschiderea de noi artere de circulație, noi linii de tramvai, iluminatul public.

Încă din 1893 Giulio Magni⁵⁵ lucra la Serviciul Tehnic din cadrul Primăriei București. În calitate de arhitect acesta a elaborat la comanda comunei bucureștene până în 1897 și a edificat o serie de clădiri pentru funcțiunile de învățământ, sănătate și comerț. Arhitectul Toma T. Socolescu remarcă⁵⁶ construcțiile acestuia care au devenit în scurt timp repere urbane importante dar care, din păcate, nu s-au asociat cu numele arhitectului. Clădirile au rezistat uitării suportând unele adaptări sau chiar transformări funcționale succesive posibile datorită capacității lor intrinseci de reconversie și nu în ultimul rând al calității execuției. Modul de raportare, al acestor clădiri la spațiul public prin retrageri generoase de la aliniamente, raportări iscusite la vecinătăți cu rezolvări eficiente ale acceselor cât și rezolvările circulațiilor și distribuției compoziției spațiale au favorizat compatibilitatea procesului de primire a noilor funcțiuni sau adaptări la: Hala Traian, Școala Comunală Mavrogheni și Antrepozitele Comunale, cât și clădirile cu funcțiune publică ale aceluiași arhitect: Școala Normală de Instructori⁵⁷, Școala Catolică "Sfântul Andrei"⁵⁸, Băile Comunale⁵⁹.

Aceste referiri s-au concentrat asupra clădirilor protejate prin efectul legii și care au intrat în atenția unor proiecte de restaurare, reutilizare și readaptare la noi funcțiuni sau doar la revigorarea sau actualizarea funcțiunii existente la standardele actuale. Astfel, după un secol, proiectanții păstrând morfologia inițială a spațiului au inserat funcțiuni actuale menite să asigure existența în continuare a clădirii. Acest proces de revitalizare s-a sprijinit și pe evoluția favorabilă a cadrului urban în care sunt amplasate clădirile. În multe cazuri factorul urban constituie în permanență o componentă determinantă la susținerea conservării patrimoniului arhitectural alături de cel social.

Hala Traian proiectată în 1894 de Giulio Magni și recepționată de Primăria Comunei București în 1896, a avut funcțiune mixtă de hală pentru comerț alimentar și abator pentru miei. Obiectivul a intrat rapid în memoria colectivă și chiar a fost immortalizat de pictori în

⁵⁴ Legea nr. 394/1864, op. cit, reglementa modul de formare a comunelor și modul de administrare.

⁵⁵ Arhitect italian a desfășurat o bogată activitate de proiectare în România și în Italia. Zbîrnea, Ileana - *Giulio Magni. I suoi progetti di architettura in Romania*, op.cit.

⁵⁶ Magni avea "o mare sensibilitate și o profundă cunoaștere a meseriei. Știa ca nimeni altul să imprime o unitate elementelor celor mai disparate. Apoi avea o știință a profilaturii ca măsură și proporție, pe care numai la MINCU o mai găsim și era poate mai bogat în elemente. Ceva ce-i lipsea era unitatea monumentală. (...) mai avea și acea varietate săltărească a compoziției, care face să joace rezalitul vertical și orizontal, dar care însă exagerat devine un defect, cum a devenit la unii din arhitecții care se cred continuatorii lui Mincu. Magny ajunge însă uneori și la distonanțe de stil. Romanicul și goticul netopite într-un aliaj propriu, trăiesc alături, fiecare cu caracteristicile lui în acea lucrare." Socolescu, Toma T. - *Fresca arhitecților care au lucrat în România în epoca modernă 1800 - 1925*, Editura Caligraf Design, București, 2004, p. 69, 70.

⁵⁷ Clădirile au fost transformate în Seminarul Teologic Central până în 1950 iar apoi au devenit Academia Tehnică Militară. Spațiile școlii nu au fost transformate ci doar reparate ocazional.

⁵⁸ Era amplasată pe Calea Călărași și a fost demolată în anii '80.

⁵⁹ A rămas neidentificată până în prezent.

lucrări cu subiecte citadine însoțite de aspecte pitorești locale. Succesul acestei hale l-a influențat pe primarul orașului Buzău să decidă în 1897 preluarea acestui proiect ca model pentru realizarea unei hale comerciale în propria urbe⁶⁰. În memoriul justificativ pentru construirea halei de comerț cu abator de miei pe strada Traian⁶¹ este evidențiată necesitatea apariției unei construcții dotată cu abator pentru vite mici, ca o completare a echipamentelor din halele deja existente în București: Hala Griviței, Piața Amzei, Halele Centrale. Astfel proiectul aprobat în 1894 cuprindea: la parter - 12 compartimente pentru comerț de carne, 6 pentru comerț cu pește, 6 pentru comerț cu coloniale, 20 pentru comerțul cu pâine și legume, la subsol - 34 magazii, dintre care 10 cu bazine pentru pește viu, 37 metri liniari de cârlige pentru tăierea mieilor.

Procesul evolutiv al acestei zone bucureștene, Calea Călărași, a rămas strâns legat de vecinătatea barierei Călărașilor ca loc de acces al mărfurilor din sudul României atât din punct de vedere funcțional, cât și al dezvoltării fondului construit și al țesutului urban. Hala și-a păstrat timp îndelungat funcțiunea inițială polarizând atenția și satisfăcând necesitățile cotidiene într-o zonă dens populată însă slab echipată din punct de vedere al spațiilor pentru comerț și al serviciilor.

Proiectul de reconversie⁶² a Halei Traian, inițiat în 2001, a urmărit modernizarea spațiului comercial și transformarea acestuia într-un spațiu unic de vânzare. Demisolul a fost subdivizat în spații de depozitare și spații de vânzare. Refuncționalizarea halei s-a dovedit un succes pe mai multe planuri: clădirea a continuat să fie utilă comunității prin păstrarea destinației comerciale, conservarea identității istorice prin restaurarea detaliilor interioare și exterioare, care o individualizează: inscripții, feronerie. În volumul central, vechea structură din fontă și noile amenajări, coexistă fără a se stânjeni reciproc. Proiectul demonstrează modul în care clădirile vechi reintroduse în circuitul cotidian al spațiilor pentru servicii, echipate corespunzător exigențelor contemporane (racordate la utilități, dotarea cu rampe, repararea pavimentelor) pot păstra semnificația istorică dar și calitatea de reper urban ce particularizează benefic țesutul urban densificat în epocile recente.

La Antrepozitele Comunale⁶³ din Calea Rahovei, proiectul a fost aprobat în 1894. Acestea formau un ansamblu de mari dimensiuni care implica rezolvarea funcțiilor de: bursă de mărfuri și control - în clădirea principală, locuința directorului antrepozitelor,

⁶⁰ Proiectul halei din Buzău a fost realizat de arhitectul V. Gerabek. "Cu câteva zile înainte de licitație, arh. Gerabek a fost nevoit să modifice proiectul inițial al halei, pentru că (primarul) Nicolae Constantinescu i-a cerut să meargă la București să studieze felul în care erau construite halele acolo." Modelul preferat fiind hala Traian. Gheorghe, Viorel - *Dezvoltarea urbană la curbura Carpaților. Contribuția constructorilor italieni (înainte de 1914)*, în: *Historia Urbana*, tomul V, 2002, nr. 1-2, p. 211.

⁶¹ Zona administrativă de atunci a Bucureștiului era numită "culoarea de negru".

⁶² Proiectul elaborat de arh. Laura Lascăr pentru S.C. Dolphin S.A..

⁶³ Transformate în 1905 în Antrepozite Generale. Olteanu, Radu - *Bucureștii în date și întâmplări*, Editura Paideia, București, 2002, p. 316

accese separate pentru intrare și ieșire spre oraș, administrație, vamă, birou accize, pivnițe pentru vinuri, rampe descoperite, depozite cărbune, diverse alte depozite (pentru mărfuri supuse accizei, pentru mărfuri supuse și vămii și accizei, mărfuri înmagazinate pe termen lung), căile de circulație - feroviare cât și dotarea ansamblului cu stâlpi de iluminat electric și grupuri sanitare toate rezolvate într-o relație funcțională directă. Ansamblul ocupa cca. 7ha. și a fost construit după 1895. Zona s-a dezvoltat cu precădere în a doua jumătate a secolului al XIX-lea trecând de la o zonă cu caracteristici agricole predominant ocupată cu plantații viticole, și puține construcții, la o zonă cu depozite și stabilimente industriale dintre care Fabrica de Bere Bragadiru. Amplasamentul făcea parte din proprietatea Paharnicului Poenaru, iar local amplasamentul era cunoscut cu numele "Grădina Geagoga" și era, în acea epocă, un parc de distracții populare bucureștene⁶⁴. Modernizarea zonei s-a realizat cu implicarea activă a administrației publice. Doar în 2 ani, între 1893-1895, au fost expropriate 24 de terenuri apoi încă 12 reușindu-se astfel să fie deschis Bulevardul Maria⁶⁵. Organizarea incintei, prin proiectul din 1894, a avut la bază o compoziție simetrică, cu axul central marcat de clădirea "Bursei de mărfuri și control", flancată de două accese în incintă.

Axul compoziției pornea din piațeta organizată la intersecția străzilor Uranus și Calea Rahovei și s-ar fi prelungit până la Bulevardul Maria prin strada propusă spre a se deschide, rămasă doar în proiect. Clădirea "Bursei de mărfuri și control" a fost continuu utilizată până în 1989, când un incendiu o transformă într-o ruină sortită abandonului și dispariției. Anterior ca urmare operațiilor urbane prilejuite de construirea Centrului Civic în anii '80 ai secolului XX parte din zona situată la sud de amplasament a fost demolată fără a se demara construirea altora. Zona a rămas relativ izolată, până în prezent, față de centrul orașului și învecinându-se în continuare către sud-vest de un teritoriu destructurat.

Proiectul de remodelare, refuncționalizare și restaurare a fațadelor⁶⁶ antrepozitelor a fost inițiat și finanțat în 2005. Lucrările proiectate au prevăzut: consolidarea structurii, restaurarea fațadelor, extinderea subsolului, amplasarea a doua volume pe fațadele laterale înglobând circulații verticale, ridicarea nivelului coamei acoperișului pentru rezolvarea unui nivel funcțional în volumul șarpantei, recompartimentări, îmbunătățirea confortului termic, montarea tâmplăriilor la goluri în locul celor dispărute. Funcțiunile introduse, prin proiect, au fost: spații pentru expoziții, galerie de artă, birouri, spații pentru servicii (cafenea+ bibliotecă) și spații tehnice.

⁶⁴ Olteanu, Radu op. cit, p. 294. Lascu, Nicolae - *Bulevardele bucureștene până la primul război mondial*, Editura Simetria, București, 2011, p. 41-43.

⁶⁵ Care lega zona cu Halele Centrale și centrul comercial al orașului.

⁶⁶ Proiect elaborat de arh. Mario Kuiuș. Expertiza tehnică și soluția de consolidare ing. Mircea Crișan și inițiat de S.C. DC Comunication S.R.L. și S.C. Headvertising S.R.L.

Astăzi, se manifestă tendința ca „turnul de birouri, (...) să fie redundant ca turnurile de apă în schimb locurile de creație vor fi amplasate în orice spațiu - un depozit de mărfuri convertit în centrul orașului, o bucătărie într-un hambar la țară.”⁶⁷. În această concepție modelul ideal al spațiului de birouri în viitor, este un spațiu interactiv amplasat într-o clădire veche, cu spații generoase și foarte flexibile. Un spațiu de creație este un spațiu pentru idei și interacțiune și nu unul cu compartimente egale și repetitive. Segregarea funcțiilor productive și comerciale față de zonele rezidențiale au afectat și zona bucureșteană, Rahova-Coșbuc unde se aflau antrepozitele, prin crearea unei bariere invizibile între ariile de locuire pline de viață și culoare stimulate să se dezvolte de către proprii locuitori, față de zonele gri/terne în care forfota lucrătorilor și a utilajelor erau reglate cu precizie de resorturile timpilor de producție, fără a da o minimă atenție aspectului urban al clădirilor care produceau eficient beneficii într-un timp determinat. Deși proiectul de revitalizare, nu este unul de restaurare, și nu a conservat spațiul central monumental care definea⁶⁸ clădirea "monument", totuși astăzi, prin reamenajarea clădirii Antrepozitelor compensația este dublă: zonele de locuințe din vecinătate câștigă un univers, altădată privit cu teamă și lipsit de atractivitate, iar proprietarii clădirii revitalizate se bucură de spațiile generoase care inspiră pe creatorii și descoperitorii săi.

Școala Mavrogheni, proiect elaborat în 1895, iar edificiul finalizat a fost recepționat, în 1897 de către arh Ștefan Ciocârlan după plecarea lui Magni, de la primărie. Ansamblul conținea și locuința directorului, proiectată în 1896 tot de Magni. Proiectul pentru școală de băieți era compus din: 6 clase, cancelarie și biroul directorului. Istoric terenul afectat școlii aparținuse lui Nicolae Mavrogheni care a construit un chioșc și un havuz în 1786⁶⁹. Ansamblul se mărește treptat cu Biserica "Izvorul Tămăduirii" (1787) - păstrată până astăzi, Case Domnești și tipografia cu caractere grecești (1788). "Cișmeaua lui Mavrogheni" și grădina apar, la o vreme consemnate cu admirație de către călătorii străini chiar, după dispariția ctitorului. În 1830, comisia pentru înfrumusețarea Bucureștiului, decide crearea a trei locuri publice⁷⁰ în oraș, printre care și la capătul Podului Mogoșoaiei. Decizia de a ridica o statuie, în onoarea generalului rus Pavel Dimitrievici Kiseleff⁷¹ se conturează în 1841. Ideea generoasă este

⁶⁷ Duffy, Frank - *The New Office*, Conrad Octopus Editor, London, 1997, p. 108.

⁶⁸ O categorie de edificii publice cuprinde unul sau mai multe spații ample/monumentale care sunt dictate de funcțiunea inițială și de prestigiul pe care-l asumau în epocă. Recomandat este ca în reutilizare aceste spații să fie puse în valoare în continuare, asemenea structurilor din beton sau metal care le susțin. Cantacuzino, Șerban - *Ristrutturazioni. Vecchi edifici - Nuovi usi*, Rizzoli Editore, Milano, 1989.

⁶⁹ Obiectivele sunt marcate și în Planul Bucureștilor redactat de Ferdinand Ernst și Franz Purcel în 1791 cu denumirea Schloss Csismen [Castelul Cișmelei] alături de o grădină de inspirație franceză, având alei trasate regulat și plantații perimetrare.

⁷⁰ Pe Podul Mogoșoaiei, pe locul unde mai târziu a fost construit Teatrul Național, la capul Podului Mogoșoaiei, în locul fostei Grădini a lui Mavrogheni și în livada lui Filaret.

⁷¹ Ca recunoștință față de general pentru că sprijinise reformele administrative și introducerea Regulamentelor Organice în Principatele Române.

respinsă de Kiseleff care sugerează utilizarea banilor pentru finanțarea unor dotări publice utile urbei⁷². Refuzul obligă Divanul să redistribuie suma de bani către mai multe dotări orășenești, printre care achiziționarea unui teren la "Cișmeaua lui Mavrogheni" de la epitropia Bisericii Mavrogheni, precum și "dregerea și înfrumusețarea Șoselei Kiseleff". Lucrările sunt încredințate peisagistului austriac Carl Friedrich Wilhelm Meyer în 1844. Ariile adiacente treptat, după a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sunt parcelate, amenajate și populate, concomitent cu extinderea spre nord a orașului.

Școala proiectată de Magni a devenit școală mixtă fiind extinsă în 1963 cu un corp nou, P+1, adosat vechii clădiri care conținea: o sală de sport, vestiare, grupuri sanitare și 4 săli de clasă. Cu acea ocazie accesul secundar a fost mutat pe latura de sud.

Proiectul de consolidare și restaurare⁷³ elaborat în 2005 prevedea⁷⁴ lucrări doar pentru corpul vechi prin care se dorea actualizarea structurii la exigențele sporite de siguranță în exploatare, adaptări ale tâmplăriilor interioare și exterioare la exigențele normativelor de siguranță la foc și termoizolarea tuturor planșeelor. Restaurarea fațadelor prevedea repararea și revopsirea tâmplăriilor vechi din lemn, dar și a decorațiilor din lemn; repararea și revopsirea feroneriilor, înlocuirea tencuielilor tip „strop” și punerea în valoare a materialelor originale: similipiatră, tencuieli lise, decorații ceramice, înlocuirea tablei deteriorate de la acoperiș.

⁷² În 1843 Kiseleff trimitea o scrisoare prin care propunea cu generozitate ca în locul statuii să fie ridicate "O fântână, un pod, o șosea sau orice lucrare folositoare ar fi. Un monument pe care l-aș primi cu recunoștință, în deplină credință că acești buni români se vor folosi de dânsul (...)."Popescu, N.D. - *Istoricul înființării șoselei și grădinii Kiseleff din București*, în: Revista pentru istorie, arheologie și filologie, XV (1914), București, 1915, p. 202.

⁷³ Proiect elaborat de arh. Doina Russo. Proiect de consolidare ing. Mircea Crișan.

⁷⁴ Proiectul nu a fost executat, dar o parte din reparațiile exterioare au fost executate parțial, însă doar parțial respectând proiectul! Între timp fosta locuință a directorului a fost transformată în gradiniță.

A4. *Angelo accovacciato*⁷⁵, Cimitirul Non-catolic din Roma⁷⁶

Călători din toată lumea au vizitat, unii chiar s-au stabilit, la Roma chiar după sfârșitul vieții lor. Credincioșii având alte religii decât cea catolică nu puteau fi înhumați în cimitirele catolice din Italia, conform legilor ecleziale. Locurile de înhumare, non-catolice, apar ca o necesitate obiectivă, în timp în zonele apropiate marilor porturi comerciale de la Veneția, Livorno, Bari, Napoli, Genova, Pisa. Cimitirul de la Roma fondat la sfârșitul secolului al XVIII-lea când Papa Clemente XII acordă acest drept defuncțiilor de altă religie care nu puteau fi transportați în țările de origine. Majoritatea celor îngropați aici sunt creștini, dar alături de ei se află și credincioșii altor religii: musulmani, zoroaștrii, budiști, confucianiști. Printre personalitățile care au găsit locul de odihnă, în cimitirul non-catolic din Roma, sunt personalități din domeniul artelor precum: poeții John Keats, Percy Bysshe Shelley, filozoful italian Antonio Gramsci, pictorul rus Karl Brullov, istoricul de artă german Richard Krautheimer, arhitectul german Gottfried Semper, creatorul de artă italian Giorgio Bulgari și istoricul român Claudiu Isopescu. Prezența acestor personalități și numeroasele monumente de artă conduce la instituirea protecției legale asupra cimitirului, fapt ce împiedică desființarea sa și chiar translatarea monumentelor în alte perimetre.

Monumentul funerar denumit în limba italiană - *Îngerul încovoiat* și în limba engleză - *Îngerul femeie îngenunchat* a fost realizat de sculptorul maltez Antonio Sciortino⁷⁷. Așa cum îl descriu istoricii⁷⁸, monumentul este de inspirație Art Nouveau, frapează pentru maniera de finisare a părților anterioare și posterioare. Partea cea mai îngrijit tratată este orientată către alee și zona de acces către mormânt, față de partea posterioară complet nefinisată și fără semne de schițare de volum lasă impresia că sculptorul a abandonat lucrarea sau poate (!) exista intenția de amplasare într-o nișă, care limita accesul vizual la zona posterioară.

⁷⁵ [Îngerul încovoiat]

⁷⁶ Kisilewicz, Ileana - *The kneeling female angel by Antonio Sciortino, op.cit*

⁷⁷ Antonio Sciortino was born in Zebbing, Malta in 1879 in a poor family of farmers. At school his artistic talents were recognized very soon. Encouraged by his relatives he applied for a scholarship in 1900 for studies in Italy at Malta Society of Arts, Manufactures and Commerce. Sciortino was admitted to the *Istituto Reale di Belle Arti* in Rome, but also he undertook courses, for two years, of engineering and monumental architecture, until 1902. He participated to a series of competitions and exhibitions where his works were very well received. Sciortino taught sculpture in Rome at British Academy of Art, and then he became the Director of this institution. He usually worked in small scale in clay, later enlarging in 1/1 size to its final shape before the plaster cast was ready. Sciortino claimed to have corresponded and visited Rodin in Paris. He travelled for work in Russia, Romania and all along Italy. At the end of his life he declared that he created in Art Nouveau style which he considered as the most elevated and hard to achieve. He got inspired by Italian artists but also by the famous Romanian sculpture Demetre Chiparus. In 1936 he had to leave Italy as long as the British Academy was closed down by the Italian government. He left his works, casts, sketches, paintings in custody or locked away until 1947. At the end of the war, due to economical problems, Sciortino couldn't bring his creations back to Malta and he decided few months before his end to give his creation to the Maltese people. Sciortino past away same year 1947. Vella, Denis - *Antonio Sciortino. Monuments and Public Sculpture*, National Museum of Fine Arts, Malta, 2000.

⁷⁸ Vella, Dennis op.cit.

A5. Abatorul din Timișoara⁷⁹

Arhitectul László Székely, construiește pe baza planurilor, datele 1904, Abatorul comunal din Timișoara. Amplasamentul ales era o zonă nedezvoltată economic a orașului, între Elizabetin și Fabric. Ansamblul era format din 11 clădiri distribuite simetric față de un ax de compoziție dispus perpendicular pe latura mărginită de stradă. Arhitectul Székely a studiat numeroase exemple germane reușind să proiecteze un ansamblu modern complet echipat pentru epoca respectivă și care să răspundă exigențelor de sănătate publică cât și satisfacerii cererii de carne abatorizată în oraș. Reușita acestui proiect nu trece neobservată, în orașele din zonă, astfel că arhitectul primește alte comenzi pentru proiecte de abator la Zrejanin, Pancevo, Zombor în Serbia, Kiskunhalas în Ungaria și chiar de la Arad. Declinul economic, dar și tehnologic, al abatorului începe în anii '70 ai secolului XX, când aceeași activitate este preluată la scară industrială, pentru satisfacerea cererii zonale crescânde, de complexul Comtim. Abatorul din Timișoara este complet abandonat în anii '90. Întregul ansamblu era compus din: hale de procesarea cărnii și conservare la rece însumând în total 37.000 m². Clădirile au fost proiectate inițial pentru rezolvarea procesului tehnologic de abatorizare și conservare a cărnii în condiții de maximă igienă, utilizând soluții funcționale, pentru evacuarea deșeurilor, precum și materiale de finisaj care ușurau menținerea igienei și o curățare eficientă.

Studiile de recuperare a ansamblului încep în 2005 cu cercetări, *in situ*, în cadrul Workshop-ului internațional "Restaurarea suprafețelor de arhitectură", privind localizarea clădirilor existente pe amplasament, cartarea materialelor structurale și de finisaj, cartarea formelor de degradare, identificarea cauzelor de degradare. Toate informațiile colectate pe suport digital au fost transpuse în desene, în programul AutoCad, la scara 1:100. Concluziile cercetării au fost transcrise într-un raport final în care au fost incluse recomandări, a fost stabilită o ierarhie a lucrărilor în ordinea gravității problemelor înregistrate cu scopul asigurării siguranței și stabilității fizice a clădirilor. Releveele clădirilor au fost completate cu informații privind tipurile de materiale identificate pe teren, atât suprafețele vizibile, cât și materialele suprapuse. Au fost identificate materialele din care sunt realizate structurile portante ale clădirilor. Inventarul complet al materialelor este însoțit de imagini de detaliu pentru fiecare tip. Materiale de construcție și de finisaj identificate, sunt: piatră artificială - stâlpii de intrare, cele două grupuri statuare reprezentând sacrificiul bovinelor, piatră naturală, cu aspect de calcar - clădirile A, B, C, D, E, la detaliile de arhitectură a ferestrelor, ușilor, consolele marelui turn, cărămidă roșie pentru zidăriei, fontă turnată - elemente la capitele, coloane, șarpantă, parapete de la scări interioare, oțel - elemente la capitele,

⁷⁹ Extras din articolul Kisilewicz, Ileana - *Abatorul din Timișoara, arhitect Laszlo Szekely*, op.cit.

coloane, șarpantă, parapete de la scări interioare, lemn - elemente decorative la streșini, parapete de la scări, țiglă ceramică - învelitoarea turnului, țigle de azbest - învelitorile corpurilor cu excepția turnului, suprafețe tencuite - interioare și exterioare, placaje ceramice - interioare la spațiile de producție, ciment lustruit - pardoseli în spații de lucru, ipsos - decorații în spațiile reprezentative ale corpului administrativ, vopsitorii - pe bază de ulei, cărămidă de sticlă - compartimentali recente în spațiile de întreținere, zinc - învelitori și decorații, cărămidă presată - deosebit de grea și de dură, folosită doar la placarea fațadelor. Forme de degradare, identificarea lor și ordinea în care vor fi realizate intervențiile în funcție de gravitatea și extinderea degradărilor sunt cum urmează. *Degradări foarte grave* - fisuri structurale, ruginirea elementelor metalice structurale, acoperiș în stare de colaps. *Degradări medii* - cu impact asupra aspectului clădirilor: pierderea materialului de finisaj, pierderea materialului cu rol structural și cu rol de protecție împotriva intemperțiilor, tencuieli friabile, colonizare micro- și macro-biologică în interior și în exterior, cristalizarea sărurilor în zonele umezite. *Degradări ușoare* - cruste negre pe suprafețele din piatră, cărămidă, depozite de murdărie, praf, smog pe suprafețe extinse de fațade, învelitori.

Recomandările proiectului au fost consolidarea structurală atât cu cărămidă, cât și cu metal, refacerea acoperișurilor și a sistemelor de colectare, evacuare a apelor meteorice, curățarea crustelor negre, controlul coloniilor micro- și macro-și tratarea cu substanțe biocide, restaurarea și completarea suprafețelor de arhitectură, separat ținând cont de tipologia, textura, cromatică fiecareia, curățarea straturilor de murdărie acumulată, înlocuirea mortarelor de rost bogate în ciment cu mortare compatibile cu materialele structurii, dar și cu cele de contact (mai ales metalul), consolidarea pietrei artificiale și aplicarea de materiale protectoare la îmbibarea cu apă prin aplicarea de tratamente de hidrofobizarea.

A6. Considerații asupra cercetărilor analitice privind restaurarea suprafețelor de arhitectură⁸⁰

Studiul suprafețelor de arhitectură și al materialelor folosite în restaurarea lor a cunoscut o creștere a interesului după ultimul război mondial, în special în ultimile trei decenii, legat de reorientarea gustului publicului către clădirile având valențe ambientale și estetice. Lucrările științifice din acest domeniu sunt adresate acelor teme care răspund aproape mereu unor întrebări mai ales aplicative, și care tind să clarifice detalii legate de

⁸⁰ Extras din Kisilewicz, Ileana - *Considerații asupra cercetărilor analitice privind restaurarea suprafețelor de arhitectură*, op.cit.

compoziția materialelor și comportamentului lor. Producătorii materialelor de restaurare pun la dispoziție doar o parte din informațiile necesare înțelegerii calității materialelor de consolidare și protecție. Și în domeniul restaurării indicațiile sunt destul de limitate din punct de vedere experimental, de fapt chiar dacă au fost individualizate caracteristicile produselor, nu sunt suficiente cercetări care să ofere soluționarea completă a problemelor “in situ”.

Situațiile cu care se confruntă un proiectant atunci când alege o soluție sau alta pentru restaurarea unei suprafețe ne demonstrează că cercetările în acest domeniu sunt utile și trebuie continuate și mai ales publicate. Doar dacă observăm atenția acordată picturilor murale, tencuielilor decorative, vopsitoriilor ca elemente decorative interesante, începând cu anii '60, toate au creat nu doar un motiv pentru aprofundarea cunoștințelor din punct de vedere al istoriei artelor și arhitecturii dar și un interes științific. În condițiile contemporane de operare în domeniul culturii exigențele tehnologice au impus interdisciplinaritatea ca metoda de explorare și rezolvare a problemelor în domeniul restaurării. Acest lucru a determinat diverse grupuri de cercetători să abordeze acest domeniu, de cele mai multe ori colaborând cu istorici și arhitecți. Fapt ce evidențiază că documentațiile analitice, ce însoțesc piesele desenate la un proiect de restaurare, nu rămân cercetări în sine dar oferă acele indicații prețioase identificării soluțiilor optime de salvare.

În mod evident suprafețele de arhitectură reprezintă un punct de întâlnire care, poate mai mult decât alte părți de clădire catalizează atenția cercetătorilor. Lucrările științifice, din acest domeniu, sunt adresate acelor teme care răspund aproape mereu unor întrebări cu caracter aplicativ, cum ar fi: tratarea lacunelor, compatibilitatea și continuitatea materialelor, comportamentul suprafețelor în timp.

În plus se observă că în programul sesiunilor științifice sunt mai puțin prezente temele de cercetare științifică privind mortarele și tencuielile cu rol de suport sau cu rol decorativ: interacțiunea între stratul suport și finisaj, evaluarea proceselor de degradare, mai ales de natură fizică, pe termen scurt sau lung, variațiile caracteristicilor fizice și chimice în timp ale materialelor de restaurat și ale produselor pentru restaurare, evaluarea datelor analitice și comportamentul “per ansamblu” al suprafețelor de arhitectură, cunoașterea formelor de degradare biologică.

Cercetările analitice cum sunt analizele și studiile fizico-chimice stabilesc, în general: compoziția suprafeței studiate, fie ea tencuială, mortar sau pictură murală, etc..., tehnologia utilizată (cu eventuala și identificarea instrumentelor, tehnicilor specifice), condițiile de lucru în care a fost executată lucrarea, accidente survenite în timp: incendii, cutremure, îngheț, alunecări de teren.

Deseori cercetările încearcă să găsească explicații pentru utilitatea/funcționarea fiecărei componente și de asemenea a comportamentului acestora în ansamblu, legat de

caracteristicile și proprietățile elementelor componente⁸¹. Din păcate sunt mai puține studiile biologice asupra tencuielilor și mortarelor, chiar dacă este notorie prezența atacului biologic și responsabilitatea lui în transformările estetice ale suprafețelor (fațadelor, interioarelor, pardoselilor). Sugerăm noi direcții de cercetare precum: evaluarea asemănărilor și deosebirilor între tencuieli și mortare puse în operă în momente diferite care ar putea furniza indicații asupra evoluției tehnicilor și rețetelor, evaluarea comportamentului în timp și la transformări ale mediului (umiditate, radiații, temperatură, poluanți) ar putea pune în evidență elemente semnificative și de interes pentru operațiile de restaurare.

Deasemenea obținerea datelor analitice asociate unor cunoștințe documentare pot pune în evidență și confirma utilizarea tehnologiilor și a materialelor propuse de meșterii constructori. În alte cazuri se pot găsi date surprinzătoare - prin simplitatea materialelor folosite, care pot deschide noi linii de cunoaștere, și care propun reluarea unor situații considerate deja cunoscute. Este cazul, de exemplu, destul de cunoscut, că în anumite zone geografice se folosește mult ipsos în compoziția finisajelor exterioare.

Studiul analitic al vechilor finisaje are și un alt scop latent care privește evaluarea comportamentului materialelor în raport cu funcțiunea clădirii.

Întelegerea, de la început a alegerii și apoi evaluarea rezultatelor, poate contribui la dezvoltarea criteriilor și a orientărilor pentru a putea individualiza materiale cu caracteristici compatibile cu finisajele asupra cărora se intervine. Pare clar că experiențele asupra comportamentului unor sisteme, în diverse epoci pot fi de ajutor pentru proiectarea sistemelor actuale.

O atenție aparte merită studiul finisajelor descoperite în vestigiile arheologice, în acest caz ne confruntăm cu o experiență/tradiția valorificată doar în literatura de specialitate. Istoricii de arhitectură ezită în continuare să includă aceste informații în evaluările istorico-arhitecturale.

Studiile de investigare a suprafețelor pictate, prin intermediul tehnicilor non-distructive, sunt propuse în perspectiva unei cercetări interdisciplinare. Propunerea de diagnostic și ulterior de tratament se bazează pe răspunsurile diferite date de aceste suprafețe, decorate, la razele ultra violete. Se poate evalua în acest fel prezența tipurilor de materiale utilizate, dar și confruntarea dintre reacția superficială a diversilor compuși organici. Această investigație non invazivă oferă posibilitatea de a realiza o hartă a degradărilor a diverselor momente și a diverselor tehnologii cât și instrumentele aplicate.

⁸¹ Prezența anumitor compuși apare uneori ca rezultat al tradiției. În realitate aceasta corespunde exigențelor și rezultatelor legate nu atât de factorii tehnologici, dar de cerințele cromatice și estetice existente în epoca realizării monumentului.

Dacă la reacția la razele UV se asociază analiza stratigrafică, realizată cu analize fizico-chimice, sistemul propus poate da rezultate semnificative. O legătură între răspunsul la razele UV și natura chimică a leganților organici folosiți, chiar cu sistem de etalonare, adaptat, deschide o nouă perspectivă acestor cercetări.

Studiul anumitor procese specifice de degradare a tencuielilor decorative supuse acțiunii umidității de ascensiune capilară și cristalizării sărurilor - nitrați, nitriți, sulfați, evidențiază nu doar agresivitatea acestor săruri, dar compromiterea suprafețelor după utilizarea unor mortare pe bază de ciment în operațiile de restaurare. În acest sens trebuie evaluate și produsele care pot evita reacția la sulfați și în particular a ipsosului cu sistemele pe bază de ciment.

În practica curentă în domeniul lucrărilor de restaurare sunt propuse o serie de situații care în mare parte re-propun tencuieli cu compoziție similară celei existente "in situ". Sunt astfel studiate preponderent tencuielile pe bază de var. În schimb tencuielile contemporane având leganți sintetici sunt puțin studiate iar comportamentul lor nu este monitorizat în cazul utilizării la monumentele istorice.

Problema integrării se pune în acest moment în toată complexitatea sa. Pe lângă alegerea unui material de integrare având caracteristici similare celui original, apare în plus o problemă de ordin tehnologic, modul de aplicare.. Aceste operații privesc acele arii în care nu este posibilă recuperarea vechii tencuieli, deci e nevoie să subliniem că suprafața de adeziune prezintă de multe ori imperfecțiuni, motiv pentru care suprafața de lucru trebuie pregătită în mod special. Practic, lipsa calificării operatorilor creează mari dificultăți la punerea în operă a noilor tencuieli. Refacerile, acceptabile sau nu, deseori nu țin cont chiar de aceste probleme de compatibilitate cu sistemul structural, sistem care este dificil de definit și evaluat după ce a fost mult timp expus, dezgolit. Ar fi indicat, când este posibil, realizarea unei intervenții de protecție a tencuielilor <sănătoase> vechi și limitarea accesului apei. Aceste măsuri păstrează părțile autentice și reduc influența sau chiar impactul factorilor de degradare.

Problema produselor de restaurare, produsele comercializate, necesare consolidării și protecției suprafețelor, nu au pe etichete suficiente date privind compoziția, calitatea componentelor și exigențele de utilizare (temperatura, durata, umiditate, s.a.). Soluțiile de consolidare care se utilizează pentru împregnarea suprafețelor sunt preluate de cele mai multe ori din sectorul restaurării pietrei fără a ține cont de problema finisajului, a unui sistem stratificat, cum este cel format din straturi de tencuială și straturi de pictură, care este mult mai complex și până la urmă diferit de cel al pietrei. Aceste materiale adaptate trebuie să rezolve, în mod evident, probleme de aderență (între straturi și cu suportul) pe lângă cele de coeziune și compatibilitate. Atrăgeam atenția că este încă destul de clar în ce

fel comportamentul finisajului este legat de transformările fizico-chimice ale materialelor constituente și în ce mod transformările chimice influențează parametri fizici. Sistemul este în realitate mult mai complex pentru că este constituit din suprapunerea succesivă a mai multor materiale, în mai multe straturi care aderă între ele și la stratul suport.

Rămân de aprofundat problemele integrării lacunelor, unde prin completare se formează sisteme eterogene care trebuie să aibă cel puțin calități de compatibilitate.

Câteva considerații cu caracter general sunt posibile: în ultimul timp a fost cultivată o cultură a finisajelor având la bază un mare interes științific dar și estetic, cercetările dedicate materialelor de restaurare sunt interdisciplinare, din păcate sunt puține metode nedistructive de cercetare, “in situ” care să dea indicații despre nivelul de degradare al finisajelor, mai ales al aderenței la stratul suport sau între straturi, nu există metodologii de datare. Analizele pot da informații despre existența straturilor succesive dar nu și vârsta lor, datarea cu Carbon 14 a dat puține date satisfăcătoare până acum. Sunt multe dificultăți de identificare a tipurilor de finisaje ale suprafețelor referitor la tehnica, compoziția și definirea efectelor care derivă din acestea, studiile nu au surprins încă în manieră rațională compatibilitatea între materiale în cazul integrării lor, există tendința de a trata un finisaj ca un sistem poros continuu și nu se ține cont de discontinuitatea dată de straturile existente și de suport. Acest lucru a limitat cercetarea produselor cu proprietăți adezive.

Problemele sunt în mod evident multe, și apoi lucrând asupra sistemelor reale se întâlnesc mereu noi dificultăți de înțelegere a fenomenelor, apărând limite în crearea unor modele semnificative corespunzătoare comportamentului obiectiv.

În domeniul restaurării indicațiile sunt destul de limitate din punct de vedere experimental, de fapt chiar dacă au fost individualizate caracteristicile produselor, nu sunt suficiente cercetări care să ofere soluționarea completă a problemelor din fiecare sit. Situațiile cu care se confruntă un proiectant atunci când alege o soluție sau alta pentru restaurarea unei suprafețe ne arată că cercetările în acest domeniu sunt utile și trebuiesc continuate.

A8. Restaurarea Turnului Bisericii “Pogorârea Duhului Sfânt” Mănăstirea Dragomirna⁸²

Biserica cu hramul “Pogorârea Duhului Sfânt” a fost construită între anii 1608 și 1609 de către Mitropolitul Atanasie Crimca ajutat de familia Stroici. În 1627 Miron Barnovschi încheie construirea ansamblului fortificat compus din turnuri și ziduri de apărare în jurul bisericii.

⁸² Proiect finanțat de World Monuments Fund - Kress Foundation European Preservation Program 2003-2004

Ultimul proiect de restaurare, în ordine cronologică, pentru ansamblul mănăstiresc a fost realizat între anii 1960 și 1966. Documentația din 1960 cuprinde proiectele pentru biserică, stăreție, chilii, muzeu, zidurile și turnurile ansamblului de fortificații. Descrieri detaliate privind starea de conservare și lucrările prevăzute prin proiect pentru turla bisericii se regăsesc în documentația economică a proiectului.

Lucrările prevăzute în proiectul bisericii de către arhitecta Ioana Grigorescu erau următoarele: consolidarea structurii bisericii prin realizarea unei centuri din beton la nivelul cornișei, schimbarea formei acoperișului în vederea dezvelirii bazei rectangulare a turlei bisericii, înlăturarea tencuielilor fațadelor și a turlei folosind apă și săpun cu sodă caustică, curățarea și refacerea rosturilor între pietre folosind un mortar realizat din ciment alb, praf de piatră și coloranți, înlăturarea mortarelor cu ciment gri din rosturi, repararea și taselarea fațadelor și a turlei cu “Piatră de Molid”⁸³.

Turla bisericii are o structură din zidărie mixtă cărămidă și piatră. La interior paramentul de cărămidă este tencuit și acoperit de straturi de pictură. Modul de solidarizare a celor două materiale nu a putut fi determinat la acest stadiu de cercetare neinvazivă. Turla are opt laturi spre exterior care în secțiune transversală formează un octogon.

Materialul din care este realizată suprafața exterioară a turlei este calcar. Culoarea blocurilor de piatră variază de la alb-gălbui până la gri deschis. Sunt vizibile pe anumite porțiuni sedimente macroscopice și straturile de sedimentare. Dimensiunea blocurilor variază între 106 - 40 cm la nivelul “frânghiei” și 150/50 cm la nivelul arcadelor triunghiulare. Rosturile dintre blocurile de piatră sunt închise parțial sau total cu mortare având compoziții și aspecte diferite.

Campania de măsurători realizate în lunile august și octombrie 2004 a demonstrat ca laturile turlei măsurate în secțiune transversală sunt inegale. Echipamente identificate *in situ* au fost identificate următoarele accesorii: trei orificii având dimensiunea de 10/10 cm la nivelul primului rând de arcade. Acestea au rolul de a evacua apa rezultată din scurgeri accidentale sau din condens, 16 cârlige din bronz având dimensiunea de 8/10 cm fixate cu plumb pe toate cele opt laturi ale turnului și amplasate la nivelul ferestrelor. Aceste cârlige au fost utilizate pentru ancorarea schelelor și pentru lucrările de reparații realizate anterior, șase cârlige mici realizate din bronz pe care erau fixate balamalele și tâmplăriile vechilor ferestre, un cablu folosit ca paratrăznet.

⁸³ Se menționează de câteva ori în documentația economică că aceasta este piatra folosită la fațade și la turla bisericii.

O parte a inspecției s-a concentrat asupra observării nivelului de degradare folosind mijloace nedistructive. Pe parcursul cercetărilor au fost identificate inscripții pe suprafața turlei. Pe latura de est, sub acoperiș, la baza turlei au fost observate o serie de inscripții⁸⁴.

Observațiile au pus în evidență o serie de degradări care au fost marcate pe desene. Studiul sistematic a avut ca scop identificarea fisurilor de sub stratul de mușchi și defectele ascunse ale materialului. Au fost identificate degradări asociate și suprapuse pe aceeași porțiune de suprafață cum ar fi atacul biologic și desprinderea de material.

Tabel 1 - Scara valorică/clasificarea formelor de degradare⁸⁵

Degradări foarte ușoare	Minim	X
Degradări ușoare	1 - 2	X X
Degradări moderate	1 - 3	X X X
Degradări severe	1 - 4	X X X X
Degradări foarte severe	Maxim	X X X X X

Reparații și tratamente observate *in situ*: un strat subțire de tencuială având culoarea alb-gălbuie sau alb-orange a fost observat pe suprafețele plate nedecorate, reparații și inserții de pietre având culoarea diferită, mortare având consistente și cromatici diferite realizate din ciment și var, mortare din var și pulbere de cărămidă amestecate cu bucăți de lemn în rosturile mai mari de 1cm.

Tabel 2 - Forme de degradare, clasificarea și scara valorică

Pierdere de material - relief		
1	Reliefarea sedimentelor = matricea pietrei a fost spalata pana la o anumita adancime si sedimentele raman vizibile.	X - - - -
2	Aspire = usoara alterare a suprafețelor slefuite	X - - - -
3	Degradări datorate unor cauze naturale = fenomene ca inghetul-dezghetul pot provoca dizlocari la suprafata cand cantitatea de apa absorbita este maxima in momentul inghetului.	- - X - -
Pierdere dematerial- schimbare morfologica la suprafata pietrei		
1	Alveolare = mici cavitati asemanatoare fagurelui de miere.	X - - -
2	Ciupire = mici profile specifice pietrelor sedimentare submilimetrica.	X X X - -
Depozite		
1	Peliculă de murdărie din poluarea atmosferică = strat slab aderent de culoare gri.	X X X - -
2	Murdărire provocată de păsări.	X X X - -
3	Depozite de murdărie = noroi si material vegetal	X - - - -
Colonizare microbiologica		
		X X X - -
Detasare de material		
1	Dezintegrare sub forma de nisip = desprindere de fragmente de mici dimensiuni	X X X X -

⁸⁴ O parte dintre inscripții sunt scrise cu caractere latine iar altele cu caractere chirilice. Au fost identificate nume de persoane și datări. Numele scrise cu caractere chirilice datează ca perioadă înainte de jumătatea secolului al XIX-lea înainte de introducerea scrierii cu caractere latine. Numele scrise cu caractere latine sunt datate în 1963 și 1964, aceștia fiind anii în care s-au realizat o parte dintre lucrările de la biserică. Printre numele inscripționate sunt numele unor cunoscuți meșteri de pe șantier și specialitatea pe care o aveau.

⁸⁵ Sneathlage, Rolf - *Natursteinkonservierung in der Denkmalpflege*, Verlag Ernst & Sohn Grugh, Berlin, 1995

2	Desprindere pe contur	X X X -
	Fisuri = mici crapaturi de suprafata	X X X - -

Tabel 3 - Forme de degradare identificate pe laturile turnului

FORME DE DEGRADARE	LATURILE TURNULUI							
	SE	S	SV	V	NV	N	NE	E
Pierdere de material - relief				*				
1. Reliefaea sedimentelor				*				
2. Asprire	*	*	*	*	*	*	*	*
3. Degradări datorate unor cauze naturale				*	*	*		
Depozite - murdărie								
1. Peliculă de murdărie din poluarea atmosferică	*	*	*	*	*	*	*	*
2. Murdărire provocată de păsări					*	*	*	
3. Depozite de murdărie	*		*		*	*	*	*
Depozite - colonizare biologică								
1. Colonizare microbiologică	*	*	*	*	*	*	*	*
Pierdere de material								
1. Alveolare				*	*			
2. Ciupire				*	*	*		
Desprindere					*			
1. Dezintegrare sub forma de nisip					*			
Desprindere pe conturul sculptat				*	*			
Fisuri			*			*	*	*

În luna octombrie a fost realizat releveul fotografic pe laturile de est, sud-est, sud și sud-vest. Condițiile atmosferice au fost total diferite de cele ale campaniei din luna august. După completarea releveului fotografic și a desenelor de degradare a fost realizată evaluarea calitativă și cantitativă. A fost evaluată frecvența, extinderea și distribuția formelor de degradare. Deasemenea au fost consemnate și modurile de asociere a formelor de degradare, conform observațiilor din lunile august și octombrie 2004. Au fost identificate forme de degradare individuale și asociate:

- Pierderi de material prin reliefaea sedimentelor⁸⁶ asociate cu următoarele forme de degradare: colonizare microbiologică, depozite de murdărie, peliculă de murdărie din poluarea atmosferică.
- Pierderi de material prin asprire⁸⁷ cu următoarele forme de degradare: colonizare microbiologică, depozite de murdărie, peliculă de murdărie din poluarea atmosferică, desprinderea materialului pe conturul sculptat, degradări datorate unor cauze naturale.

⁸⁶ Această degradare apare pe latura de vest a turlei pe o suprafața redusă făcând vizibile straturile de sedimentare. Degradarea apare ca efect al intensei umeziri a suprafeței, a dizolvării de material și a desprinderii ulterioare. Lipsa de omogenitate a materialului este o cauză a acestui fel de degradare.

⁸⁷ Restaurarea realizată în anii '60 prevedea curățarea paramentului bisericii și a suprafețelor din piatră în vederea înlăturării atacului biologic prin spălarea cu săpun și apă folosind perii aspre. Tratamentul a fost aplicat pe toate cele opt laturi ale turlei și toate cele trei baze. Dată fiind insuficiența documentare acestor detalii, a zonelor tratate și a aspectului inițial al suprafețelor pentru noi studiul vizual al suprafețelor a fost determinant în decelarea acestei degradări. Metoda de curățare folosind frecarea explică aspectul poros și aspru al suprafețelor de acum. Același fenomen a fost înregistrat și pe noile piese din piatră care au fost inserate la turn în anii '60. Alte

- Pierderi de material provocate de cauze naturale⁸⁸ asociate cu: colonizarea microbiologică, depozite de murdărie, peliculă de murdărie din poluarea atmosferică.
- Depozite de murdărie din poluare⁸⁹ și este asociată cu depozite de murdărie și asprirea suprafețelor.
- Depozite de murdărie provocate de păsări⁹⁰ asociate cu colonizarea microbiologică, asprirea suprafeței.
- Depozite de murdărie cu sursă neidentificată⁹¹ sunt asociate cu: colonizarea microbiologică, asprirea suprafeței, peliculă de murdărie din poluare.
- Depozite de colonizare biologică⁹² este asociată în special cu asprirea suprafeței, depunerile de murdărie și murdărire provocată de păsări.
- Pierderi de material prin schimbarea morfologică a suprafeței pietrei prin alveolare⁹³. Este o formă de degradare foarte periculoasă pentru integritatea detaliului de arhitectură care însă nu este asociat cu alte forme de degradare.
- Pierderi de material prin schimbarea morfologică a suprafeței pietrei prin <ciupire>⁹⁴ și este asociată cu alte forme de degradare: colonizarea microbiologică, asprirea, peliculă de murdărie din poluare.

fenomene care au condus la degradarea suprafețelor au fost vântul, înghețul-dezghețul și intensa umezire din ape meteorice

⁸⁸ Acest tip de degradare a fost observat pe laturile de vest, nord-vest și nord cu precădere pe profilele proeminente. Această formă de degradare poate apărea ca efect a mai multor cauze, cum ar fi: dizolvarea substanțelor solubile prezente în compoziția pietrei, desprinderi datorate unor lovituri cum ar fi căderea țurțurilor de gheață iarna, atacul microbiologic agresiv. Toate aceste cauze apar într-un mediu în care apa este prezentă în mari cantități și pe suprafețele orizontale unde apa poate staționa un timp mai îndelungat. Ca urmare se pierd importante detalii de arhitectură.

⁸⁹ A fost identificată pe cornișa turlei în apropierea streșinii ca peliculă de murdărie din poluare care este uniformă și compactă. Pelicula de murdărie acoperă atât suprafețele din piatră cât și centura de beton care leagă structura turlei, lăsată vizibilă după consolidarea din anii '60. Pelicula de murdărie poate fi datată ca fiind post-consolidare deci după 1964. Stratul de murdărie are culoarea gri închis și este depusă în straturi de grosimi diferite. Acest fapt conduce la modificări de aspect pe anumite zone și la transformarea peliculei în cruste cu duritate mare de culoare neagră.

⁹⁰ *In situ* au fost identificate cantități de murdărie provocată de păsări cu precădere pe profilele din piatră existente pe laturile nord-vest, nord și nord-est. Aceste depozite care pot fi înlăturate cu ușurință pot provoca în timp, în prezența apei, degradări importante.

⁹¹ În urma inspecției au fost identificate depozite de murdărie în zona cornișei la contactul cu streșina acoperișului turlei. Zonele de acumulare au fost identificate pe laturile sud-est, sud-vest, nord-vest, nord, nord-est și est. După prelevarea unor mostre și analizarea lor s-a constatat că depozitul de murdărie este format dintr-un amestec de praf, plante uscate și nisip. Aceste acumulări formau anterior structurile unor cuiburi de păsări, cum ar fi rândunelele. Aceste cuiburi pot fi datate post-consolidare.

⁹² Colonizarea microbiologică ca formă de degradare poate fi datată post-consolidare. Studiind însă documentarul fotografic al bisericii am observat că aceeași formă de degradare exista anterior și avea o arie mare de răspândire pe zidurile de incintă, ancadramente, paramente tencuite. Colonizarea microbiologică este o formă de degradare care ocupă o suprafață foarte mare afectând detaliile de arhitectură pe toate cele opt laturi. Suprafața pe care o ocupă este în strânsă legătură cu direcția dominantă a vântului și cu poziția soarelui în raport cu turla. S-a observat că laturile expuse mai mult timp la soare sunt acoperite în mică măsură iar straturile de mușchi pot fi înlăturate ușor și că dimpotrivă laturile cu expunere redusă la soare sunt acoperite de straturi foarte aderente la suprafața din piatră.

⁹³ Această formă de degradare a fost identificată pe porțiuni restrânse pe laturile de vest și de nord-vest ale turlei și poate fi un efect al unor cauze multiple: umiditate, lipsă de omogenitate a materialului, o veche macro-colonizare biologică, astăzi disparută.

- Desprinderi cu pierderi de material prin dezintegrare sub formă de nisip⁹⁵. Această formă de degradare nu apare asociată cu alte degradări. Se observă însă că ariile învecinate sunt puternic afectate de colonizarea microbiologică.
- Desprinderi cu pierderi de material pe conturul sculptat⁹⁶ asociate cu: colonizarea microbiologică, asprire, ciupire.
- Fisuri⁹⁷ asociate cu următoarele forme de degradare: colonizare microbiologică, asprire.

Evaluarea stării generale de conservare a turlei bisericii conform studiului laturilor cele mai afectate de degradare, ca extindere și număr de forme de degradare, sunt laturile de vest, nord-vest și nord. Patologia înregistrată se diminuează ca extindere și număr al formelor de degradare către latura de sud a turlei. Potrivit raportului mineralogic realizat de Andreas Queisser, de la Ecole Polytechnique Lausanne, s-a demonstrat că vântul dominant în zonă vine din direcția nord-vest; aceeași latură fiind cel mai puțin luminată de soare în raport cu celelalte laturi. Dacă la acestea adăugăm și celelalte observații înregistrate *in situ* cum ar fi umiditatea crescută și temperaturile foarte scăzute care sunt propice fenomenului de îngheț-dezghet în anumite sezoane ale anului avem o imagine a modului în care se distribuie formele de degradare. Pe suprafețele cu piatra originală se pot observa toate formele de degradare: biologice și fizice. Colonizarea microbiologică este activă nefiind observate suprafețe în care aceasta să fi devenit inactivă. Degradare cu efecte asupra integrității detaliilor de arhitectură a survenit în urma combinării efectelor produse de curățarea cu metode nepotrivite în anii '60, umiditate, vânt, îngheț-dezghet și colonizare microbiologică. Degradarea fizică nu afectează stabilitatea turlei însă din punct de vedere estetic toate detaliile de arhitectură de pe laturile vest, nord-vest, nord și nord-est se află în pericol de pierdere. Cea mai răspândită formă de degradare este asprirea urmată de colonizarea microbiologică.

Urmând metoda de cartare și de clasificare a formelor de degradare au rezultat următoarele observații și propuneri de intervenție:

⁹⁴ Pierderi de material sub forma unor mici găuri/ciupituri au fost observate pe laturile de vest, nord-vest și nord ale turlei. Cauzele care au provocat această degradare sunt asociate pe de o parte cu atacul biologic, dizolvarea unor componente ale pietrei în prezența apei, lipsa de omogenitate a materialului și efectul produs de de curățarea suprafețelor în anii '60.

⁹⁵ Dezintegrarea sub formă de nisip este prezentă numai pe latura de nord-vest a turlei bisericii pe suprafețe foarte mici în zonele în care contactul cu apa este mare. Această formă de degradare apare ca urmare a ciclurilor continue de îngheț-dezghet, umed-uscat și vânt puternic. Această patologie este stâns legată de natura pietrei, sedimente și matrice, și omogenitate. În literatura de specialitate se menționează că apare ca urmare a creșterii dimensiunilor porilor și datorită colonizării microbiologice.

⁹⁶ Desprinderea pe conturul sculptat a fost observată pe laturile de vest și nord-vest. Această formă de degradare neprevenită poate conduce la pierderea unor detalii de arhitectură datorită desprinderii de bază. Toate zonele în care au fost observate aceste desprinderi sunt despicate în plan paralel cu suprafața turlei. Cauzele responsabile pentru această degradare sunt lipsa de omogenitate a pietrei și prezența apei în exces.

⁹⁷ Fisurile observate *in situ* nu sunt structurale iar dimensiunea fisurii este mică. Fenomenul a fost observat la piesele dispuse cu latura mare orizontală și înălțimea mai mică de 10 cm. Aceste observații conduc spre ideea că fisurile au apărut pe parcursul realizării turnului. Nu au fost observate fisuri la piese montate consecutiv și nici dizlocări. Au fost observate fisuri reparate cu mortare de ciment alb și mortar de var.

- Degradări severe au fost înregistrate și necesită intervenții imediate care să stopeze evoluția degradărilor și prelungirea efectelor: dezintegrare sub formă de nisip, desprindere pe conturul sculptat.
- Degradări moderate. Aceste forme de degradare provoacă modificări de aspect: degradări datorate unor cauze naturale, colonizare microbiologică, alveolare, ciupire.
- Degradări ușoare. Aceste forme de degradare nu provoacă pierderi de material însă sunt asociate cu alte forme de degradare care compromit starea fizică a detaliilor de arhitectură: peliculă de murdărie din poluare, murdărire provocată de păsări, depozite de murdărie, fisuri.

Reparațiile identificate *in situ* au arătat că înlocuirea vechilor ferestre cu altele noi fixe au generat reparații ample la mururile ancadramentelor și a pus în evidență prezența unor piese noi din piatră la diferite niveluri ale turnului. Acestea au forme regulate și porozitate diferită față de suprafața din piatră originală. În lista de reparații din proiectul de restaurare realizat în anii '60 apar menționate aceste reparații ca "taselări" realizate cu "Piatră de Molid". Amplasarea acestor piese s-a făcut prin decuparea pietrelor degradate și inserarea unor piese având o geometrie potrivită golului realizat. Rosturile au fost sigilate cu mortar de ciment gri. Aceste mortare nu au provocat noi alterări pieselor noi sau suprafețelor originale. Patologia ce însoțește aceste piese noi din piatră este limitată. Astfel apare aspiria și colonizarea microbiologică.

Evaluarea mortarelor *in situ* au pus în evidență faptul că mortarele de rost sunt realizate în etape diferite cu materiale diferite. Rosturile care depășesc dimensiunea de 0,5 cm sunt cele mai afectate de degradare și au fost reparate în etape. Există goluri în care au fost identificate bucăți de lemn și mortar amestecat cu bucăți de cărămidă. Patologia cea mai răspândită este pierderea de material din rost. În urma inspecției la turla bisericii s-a constatat că mai mult de 30% din mortarul de rost de la paramentul din piatră lipsește. Nu există o latură sau o direcție favorită. Operațiile de restaurare conduse în anii '60 au prevăzut refacerea mortarului de rost de la turnul bisericii. A fost recomandat un mortar realizat din ciment alb, var, praf de piatră și coloranți. Au fost identificate goluri umplute cu lemn pe toate laturile turnului în aceste zone mortarul de rost a dispărut parțial fiind expulzat prin dilatarea lemnului. Rosturile având dimensiunea inferioară de 0,50 cm nu sunt umplute cu lemn iar mortarul de rost se conservă bine.

Patologia înregistrată la bazele stelate ale turlei este redusă numeric și ca suprafață observate ca forme de degradare aspiria și colonizarea microbiologică, lipsa mortarului a fost observată pe o suprafață mare. Baza rectangulară acoperită anterior de acoperiș se conservă mai bine datorită îndelungatei protejări sub vechiul acoperiș.

Recomandări generale pentru conservare: tratamentele care se vor efectua vor avea în vedere protejarea suprafețelor din piatră împotriva umezirii intense, curățarea rosturilor de resturile mortar de ciment și lemn, rostuirea golurilor dintre blocurile de piatră cu un mortar compatibil cu materialul.

Ariile pe care s-au identificat straturi de tencuială demonstrează faptul că turla anterior a fost acoperită cu un strat subțire de tencuială care a asigura protecția suprafeței în timp.

Toate tratamentele vor pune în siguranță și conserva urmele de tencuială veche. Tratamentele de curățare și protejare a suprafețelor din piatră vor fi realizate pe toate laturile turlei și ale celor trei baze.

Înainte de începerea tratamentelor se vor alege produse compatibile cu paramentul din piatră care nu vor afecta suplimentar materialul. Se vor realiza probe pe arii restrânse la baza turlei și separat pe una din bazele stelate.

Etapele restaurării

- Preconsolidarea suprafețelor care prezintă pierderi de material vor fi puse în siguranță, acoperite temporar și apoi tratate separat cu atenție. Materialul preconsolidant se va aplica într-o singură etapă în cantități mici împiedicând astfel prelingerile.
- Controlul colonizării microbiologice va fi aplicat pe toată suprafața turlei, de două ori. După fiecare aplicare se va efectua o înlăturare atentă a masei de licheni rezultată după tratament. Aplicarea substanței se va face începând cu cornișa și terminând cu baza rectangulară evitându-se prelingerea materialului în afara zonei de lucru. Se va lucra cu atenție în zonele afectate de ciupire, alveolare și desprindere pe contur.
- Spălarea suprafețelor și a profilelor începând cu cornișa turlei se va face după ce au fost acoperite ferestrele turlei, cu panouri opace, rigide. Spălarea se va face în etape începând cu cornișa și terminând cu baza rectangulară folosind perii moi din nylon evitând frecarea energetică și umezirea excesivă a suprafeței. Operația se va efectua pe timp cald și uscat. Zonele care nu sunt afectate de peliculele de murdărie nu vor fi spălate.
- Eliminarea mortarelor de ciment identificate *in situ* vor fi înlăturate integral iar rosturile vor fi curățate cu atenție verificându-se și starea lor de conservare. Orice fisură ascunsă sau desprindere va fi semnală arhitectului restaurator. Porțiunile în care mortarul se desprinde și porțiunile în care există și mortar și bucăți de lemn se vor curăța cu atenție verificându-se și starea lor de conservare. Operațiunea se va efectua cu atenție folosind instrumente care nu vor provoca noi desprinderi de material. Se

poate folosi apa demineralizată pentru curățarea rosturilor dar în cantități mici. Dacă mortarul prezintă urme de colonizare microbiologică se va aplica zonal un tratament biologic. Se conservă *in situ* toate mortarele de ciment care se află în zona pieselor noi de piatră.

- Consolidarea suprafețelor de piatră (se aplică numai pentru suprafețele pre-consolidate) Se vor utiliza materiale consolidante numai local pentru suprafețe mai mici de 10/10 cm. Pentru suprafețe care exced suprafața de 10 cm² se vor proiecta metode și detalii speciale de către arhitectul restaurator.
- Protejarea suprafețelor din piatră împotriva umezirii are ca scop reducerea absorbției apei prin suprafețele din piatră și prin rosturile dintre blocurile de piatră. Tratamentul se aplică pe toată suprafața turnului și pe cele trei baze. Operația se repetă la un interval de 5 ani.

B. Contribuții în domeniul istoriei arhitecturii

În anul 1999 am publicat *Rassegna veneziana. I tagliapietra e la loro arte*⁹⁸ studiu citat⁹⁹ iar în anul 2000 *Giulio Magni. I suoi progetti di architettura in Romania*¹⁰⁰ studii citate care au fost urmate de o activitate continuă și intensă de căutare de noi informații în legătură cu vechile teme de cercetare restaurarea pietrei, activitatea arhitectului Giulio Magni în România, fiind încurajată constant ante și post doctoral de profesorii italieni Gianfranco Cimbolli Spagnesi - Universitatea La Sapienza, Roma, Lucio Bonafede - Institutul Universitar de Arhitectură, Veneția, Guido Canella - Universitatea Politehnică din Milano și profesorii români Nicolae Lascu și Mihail Caffè. Multe dintre informațiile culese pe parcurs se regăsesc în contribuții științifice precum: *Clădiri vechi. Funcțiuni noi*¹⁰¹, *Absorbing modernity 1914-2014*¹⁰², *Villa "Scolari - Trolli" din Iași*,

⁹⁸ Zbirnea, Ileana - *Rassegna veneziana. I tagliapietra e la loro arte*, op.cit

⁹⁹ N. Simunic Bursic, D. Aljinovic, S. Cancelliere, *Kirmenjok - Pietra d'Istria: a preliminary investigation of its use in Venetian architectural heritage*, In: Building stone decay from diagnosis to conservation, Geological Society Publishing House, Special publication, no. 271, London, 2007, pag. 63-68, *Analizzare lo spazio. Analizzare il tempo. La storia di un isolato di Stari Bar*, a cura di Sauro Gelichi, Edizione All'Insegna del Giglio, Firenze, 2011, p. 36, 108.

¹⁰⁰ Giulio Magni. *I suoi progetti di architettura in Romania*, op. Cit.

¹⁰¹ Kisilewicz, Ileana - *Clădiri vechi. Funcțiuni noi*, Editura Doxologia, Iași, 2013

¹⁰² Kisilewicz, Ileana, Datcu, Dobrin, Kisilewicz, Dan - *Absorbing modernity 1914-2014* (în limba engleză), Editura Universitară Ion Mincu, București, 2014

arhitect Giulio Magni¹⁰³, *Contribuția italiană la dezvoltarea arhitecturii în spațiul românesc*¹⁰⁴, *Școala Română din Roma. Istorie și arhitectură*¹⁰⁵.

B1. Arhitectul italian Giulio Magni¹⁰⁶

Cercetările istorice recente dedicate complexei problematice a raporturilor italienilor cu țările și popoarele Europei ale căror culturi, limbi și tradiții au afinități culturale cu civilizația romană și cu limba latină, au produs o serie de lucrări grupate pe țări și regiuni¹⁰⁷. Până în prezent însă, această temă a produs puține lucrări de sinteză privind România - aproape toate fiind orientate către studierea fenomenelor și situațiilor circumscrise unui arc de timp limitat, 1862 - 1950, în domenii cum ar fi: istoria, economia, politica și religia.

Prima manifestare internațională dedicată arhitecților italieni care au lucrat în bazinul Mării Mediterane a avut loc în 2004 la Salonic intitulată *Architetti italiani nei Balcani nell'Ottocento e nell Novecento*¹⁰⁸. Inițiativa internațională a pus în valoare multe nume uitate în Italia, dar care au devenit deja celebre în spațiile culturale în care au activat. Rezultatele parțiale reunite în volumul *Architetti e Ingegneri italiani dal Levante al Magreb 1848 - 1945* au fost publicate în 2005 de către Ezio Godoli care citează printre cele 200 de nume doar 5 arhitecți care au avut colaborări în România¹⁰⁹. Autorul remarca necesitatea continuării colectării datelor dat fiind impactul cultural pe care l-a avut acest grup, relativ restrâns de specialiști răspândiți pe o suprafață mare. Dacă îl raportăm la mărimea ariilor geografice și la diversitatea culturală, implicarea lor în foarte multe programe de arhitectură, investiții publice și în multe problematice ridicate de fondul construit autohton (infrastructură, restaurări, modernizarea instituțiilor), capacitatea de adaptare la cerințele estetice locale și chiar la materiale și tehnici locale dar și abilitatea cu care au impus anumite modele ale arhitecturii italiene, mai ales în perioada interbelică.

¹⁰³ Kisilewicz, Ileana - *Villa "Scolari - Trolli" din Iași, arhitect Giulio Magni*, Editura Doxologia, Iași, 2013

¹⁰⁴ Kisilewicz, Ileana - *Contribuția italiană la dezvoltarea arhitecturii în spațiul românesc*, Editura Fundației România de Măine, București, 2010

¹⁰⁵ Kisilewicz, Ileana - *Școala Română din Roma. Istorie și arhitectură*, în: Revista Monumentelor Istorice, 2010

¹⁰⁶ Extras din Kisilewicz, Ileana - *Villa "Scolari - Trolli" din Iași, arhitect Giulio Magni*, op.cit.

¹⁰⁷ Lucrările au urmărit: evoluția schimburilor economice și efectele pe care le-au produs pe termen scurt și lung, implicarea diversilor artiști și arhitecți italieni la dezvoltarea artelor europene și modul în care au interacționat cu societățile locale și cu comanditarii, precum și influența directă sau indirectă pe care au exercitat-o în epocă, studierea grupurilor de emigranți italieni în zonele în care s-au stabilit, asimilarelor sau modul în care s-au adaptat la alte spații având alte mentalități.

¹⁰⁸ [Arhitecți italieni în Balcani în secolele XIX și XX]

¹⁰⁹ Ettore Battiti, Gherardo Bosio, Giulio Magni, Clemente Busiri Vici, Antonio Valente (Ezio Godoli, Milva Giacomelli - *Architetti e ingegneri italiani dal Levante al Magreb 1848 - 1945*, Maschietto Editore, Firenze, 2005)

Chiar dacă istoriografia română a manifestat de multe ori un interes special pentru relațiile italo-române sunt puține studii care să-și fi propus cercetarea contribuției italiene în arhitectura românească. Studii separate și lucrări de sinteză au semnalat prezența constructorilor italieni în România, identificând grupurile și figurile profesionale. Cu toate acestea nu am identificat lucrări tipărite, din domeniul arhitecturii, privind activitatea italienilor în spațiul românesc și nici în sens mai larg din domeniul construcțiilor.

Succesul nu constituie o dominantă în viața lui Giulio Magni¹¹⁰. Din momentul în care debutează¹¹¹ ca tânăr arhitect pe scena romană în 1887 până la întoarcerea sa definitivă, din România¹¹² în Italia în 1904, prezența sa este puțin remarcată. După aproape patruzeci de ani s-a bucurat de celebritate și de recunoaștere publică odată cu inaugurarea unor lucrări de anvergură cum au fost Ministerul Marinei și locuințele sociale din cartierul Testaccio ambele realizate la Roma. În cei aproape cincizeci de ani de activitate, din 1881 până aproape de sfârșitul vieții în 1930, a abordat, în lucrările sale, teme foarte variate ca funcțiune și amplasare rezolvând problemele urbanistice dar și detaliile de arhitectură cu aceeași sensibilitate și originalitate. În portofoliul de arhitect, conservat în orașul natal Velletri, regăsim astăzi proiectele realizate în Italia¹¹³ cât și în România¹¹⁴ pentru: vile, imobile

¹¹⁰ Giulio Magni (1859 - 1930) Studii: Academia di San Lucca, Roma în 1881. (Raffaella Catini, *I concorsi Poletti 1859 - 1938*, Accademia Nazionale di San Luca, Edizioni de Luca, 1999) Activitatea: Artibani, Mauro - *Giulio Magni 1959 - 1930. Opere e progetti*, Edizioni Kappa, Roma, 1999. (Nicolae Lascu, *Giulio Magni - un arhitect italian la Primaria Capitalei*, în: "Anuar al arhivelor Municipiului București", București, 1998, pag. 148-153; Ileana Zbirnea - *Giulio Magni. I suoi progetti di architettura in Romania*, op.cit, Ileana Kisilewicz, *Școala Română din Roma. Istorie și arhitectură*, op.cit

¹¹¹ Formația artistică puternic influențată de tatăl său Basilio Magni - istoric de artă. Primele experiențe profesionale importante sunt în biroul arhitectului Giuseppe Sacconi și pe șantierul complexului monumental dedicat regelui Vittorio Emanuele al II-lea la Roma.

¹¹² Giulio Magni (1859 - 1930) este angajat "cu obligația la tote datoriile și bucurare la tote drepturile și prerogativele celorl'alți funcționari ai orașului, afară de dreptul de pensie..." în *Monitorul Comunal al Primăriei București*, Februarie 1896. În anul 1894 la Direcția Lucrărilor Tehnice a Primăriei orașului București cu un contract pe trei ani. Prezența sa în România nu era întâmplătoare: el se făcuse deja remarcat prin participarea la cele două concursuri internaționale de la București lansate în presa de specialitate europeană a vremii. În anul 1890 participă la concursul pentru Palatul Camerei Deputaților și în anul 1893 la concursul pentru Gara Centrală de la București. Întreaga activitate desfășurată în România până în anul 1903 este bogată în experiențe practice și contacte profesionale.

¹¹³ Giulio Magni în Italia: opere publice (Învățăământ: Institutul Teologic Valdez, Roma (1920), Administrație: Ministerul Marinei, Roma, 1911 (Nicola De Aldisio, *La nuova sede del ministero della marina*, în: "Emporium", vol. XLI, no. 243, Roma, 1915; Giuseppe Strappa, *Il Ministero della Marina e l'opera architettonica di Giulio Magni*, în: "Edilizia Militare", 29-31/1990, Roma, pag. 25-46), Culte: Biserica Regina Pacis, Ostia, 1917, Locuințe sociale: Locuințe Testaccio, Roma, 1913); colaborări profesionale: ca diriginte de șantier la Accademia di Romania, Roma cu arhitectul Petre Antonescu; concurs pentru Palatul de Expoziției de Belle Arte, Roma, 1911; amenajări urbane (Scară în fața Palatului Aldobrandini, Frascati (1886-1926); proiecte private (Locuințe la Roma: Villa „Pacelli”, 1906, Villa „Marignoli”, 1907, Villa „Almagia”. La Ancona: Villa „Almagia Palombini”, 1895-1905. La Saltino, Firenze: Villa „Aboaf”, 1905. La Anzi: Villa „Gizi”, 1911); activitatea didactică: Profesorat - 1921 - curs „Elemente constructive la monumente istorice”; consultantă judiciară (Expertiza juridică în procesul Societatea „Old England” versus Antrepriza „Ventura - Cardelli” , 1915); activitatea publicistică: „Barocco a Roma” (Magni, Giulio - *Il Barocco a Roma nell'architettura e nella scultura decorativa*, casa Editrice C. Crudo & C., vol I, 1911, vol II, 1912, vol III, 1913).

¹¹⁴ Lucrări în spațiul românesc (Mapa cu proiecte se află în Italia. Laura Belforti, Franco Bovo, Susana Cox, Sandra De Poppi, *Inventario del Fondo Magni*, Citta di Velletri, 1983) Construcții pentru utilități și servicii publice: Hala Traian, București, 1894; Antrepozitele Centrale, București, după 1898; Amenajări urbane pentru vizita împaratului Franz Josef la Bucuresti, 1896; Școala Comunală Mavrogheni, București, 1895; Școala Catolică „Sfântul Andrei”,

urbane, locuințe sociale, arhitectură industrială, monumente comemorative, școli, gări, biserici, birouri, magazine dar și propuneri de reabilitare a unor monumente istorice de la Roma.

Putem afirma că filioanele de cercetare istorică asupra prezențelor italiene în spațiul românesc rămân valabile până astăzi și au conotații instrumentale, așa cum sunt toate evidențele și statisticile asupra emigrației italiene privind: ocupația, sexul, vârsta, starea civilă, motivul emigrării, tipul de contract - toate aceste date rămânând însă marginale acum, în analiza de față. Studiile asupra italienilor în lume¹¹⁵ au proiectat pe un fond istoric mai amplu rezultatele unor personaje importante care și astăzi sunt un punct de plecare important pentru lărgirea imaginii și cunoașterii interferențelor culturale și a împletirii intereselor economice și politice între statele italiene - apoi ale Italiei - și a românilor și României.

Maturitate și militantism: membru fondator „Associazione Artistica fra i Cultori di Architettura in Roma”, 1890 membru fondator, 1906, 1907 devine președintele asociației, 1910 votează pentru formarea școlii de arhitectură la Roma.

Giuseppe Strappa¹¹⁶, analizând activitatea profesională a lui Giulio Magni afirma că: experiența internațională a fost fundamentală pentru formația ca arhitect. Ieșirea din izolarea impusă¹¹⁷ de clima profesională incertă, de la Roma, îi dau libertatea să experimenteze diferite limbaje arhitecturale atunci la modă în Europa sfârșitului de secol XIX.

București, 1898; Școala de Institutori, București, 1900 (Fost Seminar Teologic Ortodox, actuala Academiei Tehnică Militară. Giulio Magni, *Seminario centrale ortodosso a Budapest* (sic!), In: “Annuario d’architettura”, Milano, 1914, pag. 48); Gara, Curtea de Argeș (Zbîrnea, Ileana - *Proiecte de gări ale arhitectului italian Giulio Magni*, în: “Diplomat Club”, nr. 10 (154), anul XIII, 2004, pag. 8), 1898; Gara, Comănești, după 1898; Gara Brusturoasa (fostă Elie Radu), după 1898; Baia Comnală, București, după 1895. Proiecte pentru diferiți beneficiari - București: Casa „Popovici”, 1897; Casa „Elie Radu”, 1898; Casa „Mironescu”, 1898; Casa Arhiepiscopului Latin, 1899; Casa „Demostene”, 1899; Casa „Andronescu”, 1899; Casa „Musu”, 1902; Casa „Lahovary”, proiect; Casa „Sternberg”. Locuințe - Iași Vila Scolary Trolli. Proiectele publice nerealizate: Arhivele de stat, București, 1889 - 1896; Spital Comunal, București, 1894; Biserica Unitariană București, 1893 (Netzhammer, Raymund - *Clădirea bisericii române unite din București. Binefăcătorilor Bisericii Sfântului Vasile*, Editura Institutului Benziger & Co. A.G., 1910); Biserica romano-catolică, Constanța; Proiect de amplasare a unei copii a Columnei lui Traian în Piața Universității (Magni, Giulio - *Forum Traiani in Bucuresti - Proiect de Julius Magni*, București, Tipografia Lăzăreanu, 1896), București 1896; Proiect tip pentru gară de călători. Colaborări profesionale în România: Arhitect Alexandre Clavel; Inginer Elie Radu (Căile Ferate Române).

¹¹⁵ Multitudinea cercetărilor italiene privind evoluția emigranților italieni în alte spații culturale și geografice stimulează organizarea reuniunii italienilor din diaspora, iar anual să fie conferite premii pentru contribuții personale la răspândirea culturii italiene în lume.

¹¹⁶ Caniggia, Gianfranco , Marconi, Paolo , Strappa, Giuseppe , Toschi, Livio - *Tradizioni e innovazioni. Nell’architettura di Roma capitale. 1870 - 1930*, Edizioni Kappa, Roma, 1989, pag. 15

¹¹⁷ Într-o scrisoare din 1885 adresată lui Raimondo D’Aronco deplânge conservatorismul societății române și rigiditatea în privința introducerii elementelor moderne, de plastică și tehnologie, în arhitectură. Observa că în alte țări aceste lucruri erau deja posibile spre deosebire de Italia. (Giulio Magni, *L’architettura nelle moderne abitazioni di Roma*, în: “L’Italia”, III, n.10, 1885, pag. 147 - 151)

Paolo Portoghesi¹¹⁸ observa în lucrările lui Giulio Magni din România două aspecte predominante: influența franceză și dorința autorului de inserare firească a clădirilor în ambient mergând până la împrumutarea unor elemente decorative tradiționale locale.

La București, printre numeroasele proiecte realizate, se detașează locuința din Calea Victoriei, realizată în 1902, în care azeziunea la stilul Art Nouveau este evidentă. Ca și la celelalte edificii distribuția funcțională este clară iar construcțiile sunt realizate cu multă grijă (fotografiile de epocă alăturate proiectelor susțin observația!). Este exemplul des întâlnit în marile orașe, în care locuința se rezolva pe o parcelă de teren îngust; asemănător caselor rezolvate de Victor Horta la Bruxelles sau cea a lui Raimondo D'Aronco la Constantinopol.

Un alt proiect este cel pentru Hala Traian în care structura integral metalică este un alt element de noutate care-l provoacă pe arhitect spre aprofundarea cercetării formale. Dinamica spațiului este însă în dezacord cu fațadele rezolvate într-o notă rece dar elegantă.

Așa cum apreciază criticii italieni de arhitectură, opera lui Giulio Magni este contradictorie în opțiuni și tendințe și incomplet cercetată. Arhitectul a fost constant divizat între realismul tehnicist al generației lui Gaetano Koch și compoziția eroică a lui Giuseppe Sacconi, între certitudinile milenare romane și drama trăită intens în epoca stilului eclectic. A consumat multă energie încercând să înțeleagă arhitectura barocă, prin ample studii, să medieze stilurile și rezolvările tehnice și plastice.

B2. Contribuția italiană la dezvoltarea arhitecturii în spațiul românesc¹¹⁹

Atât literatura istorică italiană cât și cercetările întreprinse de mine timp de 10 ani au arătat că italienii au format colonii atât în zonele urbane cât și în cele rurale din spațiul românesc confirmate și de cercetătorii Asociației Italienilor din România - RO.AS.IT. Potrivit celor două statistici publicate, din 1891-1892 și 1902, distribuția pe teritoriul românesc al celor proveniți din Italia a variat în funcție de condițiile de atractivitate economică specifice diverselor zone. În orașele în care s-au stabilit aceștia au fondat școli, societăți de ajutor

¹¹⁸ Portoghesi, Paolo - *L'eclettismo a Roma, 1870-1922*, De Luca Editore, Roma, 1968, pag.101 - 103

¹¹⁹ Kisilewicz, Ileana - *Contribuția italiană la dezvoltarea arhitecturii în spațiul românesc*, op.cit

reciproc, au înzestrat bisericile parohiilor romano-catolice existente, au înființat industrii. Deși, meseriile pe care le practicau erau variate, acoperind domenii, precum: sănătatea, educația, presa, comerțul, industria, administrația, transporturile, etc., cea mai mare parte a italienilor au continuat să lucreze în domeniul construcțiilor, în activitatea de proiectare ca: arhitecți, ingineri, dar mai ales în activitatea de execuție ca: antreprenori, pictori - decoratori, sculptori, mozaicari, pietrari, zidari, etc. Dintre cele mai cunoscute personalități italiene active în spațiul românesc enumăr pe: Alexandru Bernardazzi, Giulio Magni, Domenico Rupolo, Angelo Alfonso Viecelli. Inginerii italieni, deși sunt mai rar menționați în documente, se bucură de aceeași atenție din partea autorităților, astfel au fost angajați în 1913 la Direcția Generală a Podurilor și Căilor de Comunicație pe Apă: Giovanni Parri, Ettore Bassi, Pietro Ottone, Pietro Axerio, Carini și Luigi Cora, pentru lucrări publice de infrastructură. După primul război mondial Italia inițiază contacte economice cu toate țările dunărene încercând să se redreseze economic prin asigurarea unor piețe de desfacere pentru produsele proprii. Dacă la nivel politic, Italia se limita în privința României doar la alianțe politice și contracte economice, România prin intelectualii săi de marcă, Vasile Pârvan și Nicolae Iorga, urmărea și o apropiere culturală prin înființarea a unor instituții academice la Roma, și ulterior la Veneția, urmând modelul francez - *Accademia di Francia*. Ideea a fost îmbrățișată cu interes de politicienii vremii care au votat înființarea „Școlii Române din Roma”/*Accademia di Romania*.

Orientarea României spre unele soluții social - politice mussoliniene, apoi aderarea, în 1938, la axa Roma - Berlin a impus modelul italian intensificându-se astfel raporturile culturale între cele două țări. În 1939 s-a înființat Ministerul Propagandei Naționale în România și alături de acesta, presa a fost un alt mijloc eficient de propagare a informațiilor dinspre și spre Italia. Același obiectiv l-au avut cataloagele, broșurile, proiecțiile cinematografice, societățile culturale, camerele de comerț, școlile române din Italia.

Admirația totală față de Mussolini și de puternica influență exercitată în lumea arhitecților este expusă într-un articol din 1935 în revista “Arhitectura” de către V. Rădulescu după al 13-lea Congres Internațional al Arhitecturii, de la Roma: “Palatul Veneția, inima Romei, acolo unde se făuresc planurile mărețe ale Italiei de azi, ne-a chemat pentru ca Ducele, marele nostru confrate, să ne spuie crezul lui, crezul celui mai mare arhitect italian. (...) Într-o frază lapidară dar plină de înțeles, fără incursiuni în domeniul ideologiei, ne-a spus că: Arhitectura este arta pe care o așează în fruntea tuturor artelor. Este arta sintetică, este

arta armoniilor liniilor. (...), care trebuie să exprime caracteristica epocii, adică suplețe și forță.”¹²⁰

Din 1930 până în 1940, cât a durat domnia lui Carol al II-lea, arhitectura a jucat un rol important în construirea imaginii unui regat prosper, ambițios condus de un rege cult dar nehotărât în decizii. Conștient fiind de puterea retorică a arhitecturii va face din aceasta un aliat în scopul impunerii propriilor aspirații. Este perioada concursurilor de arhitectură și urbanism, a expozițiilor naționale și internaționale susținute și încurajate de politica oficială aflată în rezonanță cu modelele europene. Toate aceste manifestări au trasat căi durabile în țesutul urban al Bucureștiului marcând perioada cu edificii simbol ale politicii oficiale. Scara clădirilor comandate arhitecților a fost una monumentală având ca puncte de reper arhitectura din perioada sistemelor politice dominante/totalitare, fie cel antic-roman fie cel modern italian care generau arhitecturi impozante. Prin alegerea acestui model românii doreau să restabilească o legătură spirituală cu originile (comune) latine.

În mediul arhitecților, fie cel academic fie cel profesional, s-a conturat ideea unui nou stil, stilul “Carol II”. Ideea a fost susținută doar prin scrierile teoretice de către Petre Antonescu, în discursul din 1938 la Academia Română¹²¹, și de Ioan D. Enescu în 1940 în articolul “Arhitectura și renașterea națională. Stilul Regele Carol al II-lea”¹²².

Modernismul românesc se caracterizează prin moderație, cu un redus caracter experimental. Pe măsura evoluției au apărut evidente împrumuturi formale din arhitectura fascistă italiană, mai ale în arhitectura oficială a clădirilor publice și a pavilioanelor expoziționale. Sorin Vasilescu caracterizează astfel arhitectura românească: “În complexa atmosferă a perioadei interbelice, perioadă în care două tendințe erau predominante în arhitectură, tendința avangardei permanente și cea a întoarcerii la ordine prin clasicitate și prin nostalgiile clasicizante, în arhitectura românească, aceste direcții s-au nuanțat și printr-o căutare a tradiției naționale, alături de căutările unei căi noi a modernității, fie ea pe drumul iconoclast al avangardei sau pe cel al aspirației spre o „clasicitate” care încerca să evite căderea în neoclasicism.”¹²³

Un studiu pentru “Cetatea Universitară”¹²⁴ la București, proiectat în 1933 de Petre Antonescu, care propunea inserarea ansamblului în țesutul urban existent lângă Cotroceni și de-a lungul râului Dâmbovița. Proiectul corecta cursul Dâmboviței și concentra compoziția de-

¹²⁰ Rădulescu, V. - *De la al XIII-lea congres internațional al arhitecturii. Conferința d-lui arhitect V. Rădulescu*, în: “Arhitectura”, 4/1935, pag. 17 - 19.

¹²¹ Antonescu, Petre - *Pentru o renaștere a arhitecturii românești*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tomul XXI, mem. 8 (1939), pag. 168

¹²² Enescu, Ioan D. - *Stilul Regele Carol II*, Tipografia “Cuvântul Românesc”, București, 1940, pag. 7.

¹²³ Vasilescu, Sorin - *Reflexe italiene în arhitectura interbelică din România*, în: “Di nuovo insieme”, nr. 11, Serie noua, 2006, pag. 18 - 20.

¹²⁴ Antonescu, Petre - *Clădiri, construcții, proiecte și studii*, Editura Tehnică, București, 1963

a lungul noului traseu folosindu-l în același timp ca axă de compoziție. Din ansamblul studiat au fost construite câteva clădiri, precum: complexul format din Rectorat și Facultatea de Drept dar și Casa Studenților. Fațada principală a Rectoratului a fost rezolvată cu un acces monumental care este o reluare simplificată a fațadei secundare a Școlii Române din Roma. În aceeași perioadă la Roma, arhitectul Marcello Piacentini proiecta un ansamblu de clădiri pentru Universitatea “La Sapienza”.

Preocupările pentru sistematizarea urbană a localităților din România se concretizează odată cu anul 1925¹²⁵. Conturarea problemelor de dezvoltare urbană legată de dezvoltarea economică și socială conduc la elaborarea de studii, planuri cu impact regional și multe confruntări politice. În 1929 a devenit obligatoriu pentru fiecare localitate să elaboreze un plan de sistematizare și dezvoltare.

La București abia pe 9 mai 1935 este votat Planul de Sistematizare, planșele de detaliu continuând să fie în lucru. Arhitectul Ion Davidescu concluziona în 1941 pe marginea activității urbanistilor: “Dacă din punct de vedere al proiectelor, activitatea a fost destul de rodnică, nu se poate spune același lucru din punct de vedere al realizărilor”¹²⁶. Astfel, în ritmul specific, se realizează până în 1941, la București: salba de lacuri ale capitalei și asanarea terenurilor adiacente, Parcul “Carol II”, terminarea bulevardului Brătianu, continuarea bulevardului Colțea, începerea pieței “6 Septembrie” (Națiunilor), bulevardul către Palatul Cotroceni, esplanada Școlii Superioare de Război.

Același Ion Davidescu deplângea faptul că: “influențe străine de orice considerație urbanistică au introdus schimbările defavorabile în dispozițiile planului pentru Piața Palatului Regal și Piața Victoriei”¹²⁷.

Alături de orașe, intră în procesul de sistematizare și localitățile rurale¹²⁸. “Revista “Arhitectura” publică în 1939 propunerile de sistematizare, semnate de Ilie Teodorescu, pentru o serie de localități din Regiunea Bucegi. Programul avea ambiția “ridicării culturale, sanitare și economice” și elaborarea unor planuri pentru sate-model, pentru veteranii din primul război mondial, care abia fuseseră împrumătăți. Aceste planuri de sistematizare propun ansambluri organizate simplu: clădirile principale sunt concentrate în jurul unei ample piețe rectangulare, obligatoriu accentul vertical este marcat printr-un turn (de biserică), iar fațadele clădirilor sunt ritmate cu arce și coloane; toate aceste elemente sunt împrumutate din proiectele mussoliniene¹²⁹ de asanare a teritoriului în regiunile litorale din anii '30, mai

¹²⁵ Legea pentru unificarea administrativă era promulgată în 1925 și avea ca scop unificarea structurii organelor statului, după unirea teritorială din 1918, a tuturor provinciilor românești.

¹²⁶ “Arhitectura”, anul VIII, nr. 1, ianuarie-martie, 1941, pag. 174

¹²⁷ *Ibidem*

¹²⁸ Program susținut de Ministerul Agriculturii.

¹²⁹ Responsabilă cu aceste lucrări a fost Organizația Națională a Combatanților, transformată apoi în administrator al zonelor asanate. Primul oraș nou a fost Mussolinia (astăzi Arborea) în insula Sardinia în 1929 urmat de celelalte

ales din mult premiatur proiect pentru Sabaudia, proiectat de Luigi Piccinato, rezultat în urma unui concurs de urbanism.

Concluzie: pentru cine parcurge spațiul românesc cu un ochi analitic, de la Cernăuți la Balci și de la Timișoara la Chișinău, este surprins de rolul pe care-l joacă, până astăzi, arhitectura realizată în perioada de domnie a lui Carol al II-lea în modelarea și condiționarea dezvoltării spațiilor urbane.

*Influènza*¹³⁰ așa cum este definită în dicționar este acțiunea pe care un lucru sau o persoană le exercită asupra altora datorită prestigiului sau al autorității. Dacă această definiție o introducem în contextul politic al anilor '30 - '40, anii pregătirii și apoi ai declanșării celui de-al doilea război mondial, putem deduce motivația alegerii modelelor italiene pentru arhitectura edificiilor publice pentru România.

B3. Școala Română din Roma. Istorie și arhitectură¹³¹

Cu articolul dedicat exclusiv Accademiei di Romania din Roma am adus noi rezultate privind înființarea prestigioasei instituții nu numai din punct de vedere administrativ dar și al problemelor ridicate, de mentalitățile locale, la proiectul de edificare a construcției simbol pentru - România într-o țară-reper - Italia.

Înființarea Școlii Române la Roma în 1921, avându-l ca director pe Vasile Pârvan, deschide o nouă serie de contacte între cele două culturi. Bursieri români, printre care și arhitecți, istorici, arheologi și istorici de artă, în urma unui program intens de studiu, lucru pe șantiere de restaurare și săpături arheologice, documentare în muzee și biblioteci, intrau în contact cu personalități italiene în domeniul protecției monumentelor, precum Gustavo Giovannoni¹³², Roberto Paribeni¹³³, Giuseppe Lugli¹³⁴.

cinci orașe pontine: Littoria (astăzi Latina) fondată în 1932 construită de arhitectul Oriolo Frezzotti; Sabaudia în 1934; Pontinia în 1936; Aprilia în 1937 și Pomezia fondată în 1939. În aceste orașe au fost experimentate planificări urbanistice interesante, dar planurile de sistematizare s-au dovedit încă din momentul construcției neadecvate, unele proiecte trebuind să fie reduse dimensional. Tipologic cele cinci orașe se înrudesc: străzile principale sunt dispuse conform principiului roman *cardo* și *decumanum*, iar la intersecție se regăsesc principalele clădiri publice dispuse în jurul unei piețe. Pe lângă aceste orașe regimul a creat și câteva orașe "de categorie", pentru a găzdui un singur tip de activități productive și lucrătorii angajați în domeniu: orașele miniere Arsinea în Istria și Carbonia în Sardinia; Guidonia conceput ca centru de instruire pentru piloții de aviație și Santa Eufemia Lamezia în Calabria pentru industria zahărului.

¹³⁰ [Influènța]

¹³¹ Extras din Kisilewicz, Ileana - *Școala Română din Roma. Istorie și arhitectură*, op.cit.

¹³² Gustavo Giovannoni (1873 - 1947) arhitect și teoretician italian. Semnează o serie de proiecte de arhitectură și restaurare, dar și de reabilitare urbană a unor cartiere medievale ale Romei. Este cel care lărgeste conceptul de monument, de la obiectul de arhitectură până la contextul urban istoric. A fondat Școala Superioară de Arhitectură de la Roma și Centrul de Studii de Istoria Arhitecturii. (Jane Turner, op.cit., vol. 3, pag. 124)

¹³³ Roberto Paribeni (1876 - 1956) arheolog și istoric al epocii antice romane, fost inspector de monumente și director al muzeelor de istorie din Napoli și Roma, a scris o lucrare despre împăratul Traian, *Optimus princeps*, publicată la Messina în 1925, a fost propus de Vasile Pârvan ca membru de onoare al Academiei Române în 1926. (Vasile Pârvan, 2006, op. cit., pag. 408)

Experiența astfel acumulată a fost aplicată la revenirea în țară, de către o parte dintre arhitecți, precum: Horia Teodoru, Nicolae Lupu, Ștefan Balș, Grigore Ionescu și Richard Bordenache prin angajarea lor la Comisia Monumentelor Istorice, pentru ceilalți prin afirmarea ca profesioniști prin lucrări importante de arhitectură contemporană. Arhitecții specializați în domeniul restaurării formează un grup activ care lucrează pe baza unor principiilor moderne în domeniu: conservarea și păstrarea, dar și reparațiile curente adaptându-se problematicei de pe teren, punerea în valoare prin degajarea vecinătăților de construcții considerate parazitare. În practică, aplică noi metode de cercetare și de colaborare, cum ar fi: lucrul în echipe interdisciplinare, publicarea rezultatelor celor mai recente cercetări de teren, precum campaniile arheologice, fie studii de istoria artei și arhitecturii în “Buletinul Monumentelor Istorice”. Pentru garantarea calității execuției, Comisia angajează în numeroase ocazii antreprize conduse de italieni¹³⁵ (arhiva Comisiei Monumentelor Istorice relevă o lungă listă de antreprenori și meseriași implicați în șantiere de restaurare deosebit de complexe).

Alături de elevii Școlii de la Roma și alți arhitecți din acea generație, care au studiat în alte centre universitare din Italia sau doar au făcut călătorii de studii, au fost marcați de arhitectura interbelică italiană și această influență s-a făcut simțită adeseori în lucrările lor. Dacă alături de ei adăugăm numele arhitecților formați în universități italiene, la Florența - Ladislau Adler, la Roma - Maria Virginia Haret Andreescu și Horia Maicu, la Milano - Jean Monda, la Torino - Victor O. Smighelschi; dar și un număr de arhitecți, tot atât de numeros, care nu au urmat cursuri de specialitate italiene dar au întreprins călătorii de studii în Italia, atunci putem înțelege noul impuls dat producției de arhitectură românești în care experiența vizuală sau/și practică italiană este principalul leit motiv întâlnit în producția lor interbelică. Această listă este lungă și cuprinde numele celor mai reprezentativi arhitecți ai modernismului românesc, precum: Marcel Iancu, Horia Creangă, George Cristinel, Florea Stănculescu, Haralabie (Bubi) Georgescu, Constantin Iotzu, Constantin Moșinschi și nu în ultimul rând Duiliu Marcu.

Cu puține excepții, aproape toți arhitecții români ai perioadei interbelice au atins cu unele dintre lucrările lor zone stilistice apropiate de stilurile consacrate ale începutului de secol XX. Unii dintre ei au parcurs, prin creațiile lor, un drum ce evoluează conceptual, culminând cu realizări de factură modernă. Alții se vor exprima în același timp, sau în perioade de timp apropiate, în termeni stilistici diferiți, condiționați de modul de înțelegere

¹³⁴ Giuseppe Lugli, istoric italian, specializat în topografie romană, profesor la Universitatea “La Sapienza” din Roma, membru corespondent al Academiei Pontificale de Arheologie, a fost secretar al Școlii Române de la Roma din 1921 până în 1934, a fost propus de Vasile Pârvan ca membru corespondent al Academiei Române în 1926. (*Ibidem*, pag. 409)

¹³⁵ Opreș, Ioan - *Monumentele istorice din România (1850 - 1950)*, Editura Vremea, București, 2001; Opreș, Ioan - *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*, Editura Meridiane, București, 1986, p. 121

al amplasamentului și al contextului urban, de tematica proiectului sau de sensibilitatea autorului în raport cu subiectul propus. Experimentarea stilistică este adesea considerată ca un exercițiu de virtuozitate având un puternic impact social.

Confirmând o evoluție marcată de legături și influențe ale artelor plastice cu arhitectura, nu este poate întâmplător faptul că primele construcții moderniste aparțin pictorului - arhitect Marcel Iancu. Alături de Marcel Iancu, dar total independent de acesta, la începutul anilor '30 va debuta în forță arhitectul Horia Creangă ca adevărat fondator al arhitecturii moderne românești. Influența personalității sale asupra colegilor de generație a fost semnificativă. Totuși el va aduce cu sine ideile avangardei europene pe care le descoperise pe cont propriu și în contact direct cu publicațiile vremii. Astfel devine promotorul unei arhitecturi personale, filtrate prin propria-i sensibilitate.

Duiliu Marcu, unul dintre arhitecții de mare valoare ai acestei perioade, care a aspirat la a juca rolul de arhitect al Curții Regale, pe lângă regele Carol al II-lea, similar cu al lui Marcello Piacentini¹³⁶, considerat "arhitectul lui Mussolini", motiva propria evoluție în concepția propriilor lucrări: "Deși aveam o mare înclinație și chiar ușurință spre desen și pasiune pentru ornamente și decor, totuși am devenit mai târziu adeptul arhitecturii simple, fără belșug de ornamente, care prin justetea proporțiilor și armonia plasticii trebuie să dea ochilor și rațiunii cea mai deplină satisfacție". Această tendință a fost îndreptată spre ideea de progres, spre o sincronizare cu civilizația europeană.

Ideea acestei continuități și căutarea formelor moderne se va regăsi și în scrierile lui George Matei Cantacuzino: "...Arhitectura modernă își caută legile la obârșia utilului, a constructivului și a ideii sociale. Ea nu este în contradicție cu răvnele arhitecturii noastre, ci deschide numai un larg registru de posibilități"¹³⁷.

C. Contribuții în domeniul istoriei urbanismului și reglementări urbane contemporane

Începând cu anul 1992 în cadrul Comisiei de Istoria Orașelor - organism științific activ pe lângă Academia Română, în cadrul sesiunilor științifice organizate de Institutul de Cercetări

¹³⁶ Marcello Piacentini (1881 - 1960) - arhitect, urbanist și teoretician italian. Desemnat de regimul fascist pentru coordonarea proiectelor de modernizare urbană, concretizate la Roma cu "Via dei Fori Imperiali" (1932), degajarea mausoleului lui Augustus (1934), "Via della Conciliazione" (1936). Coordonează proiectele pentru "Città Universitaria" (1932) și "EUR" (inaugurat în 1942). Una dintre cele mai importante personalități ale arhitecturii fasciste a adoptat o atitudine de compromis în lucrările realizate pentru regim. A avut dificila sarcină de mediator a diferitelor tendințe în arhitectura italiană. Nu a negat contribuția mișcării moderne la impunerea unor principii precum: sinceritatea, ordinea și logica, însă nu a renunțat la rezolvările formale în care simbolurile puterii ("fascii", arce, colonade) erau prezente în compoziția fațadelor. (Jane Turner, *op.cit.*, vol 24, pag. 693 - 695)

¹³⁷ Cantacuzino, George Matei - *Modernismul și arhitectura românească*, în: „Revista Fundațiilor Regale”, II, nr. 3, 1935, pag. 683 - 686

Socio - Umane de la Sibiu, sub îndrumarea Acad. Arh. Paul Niedermeyer am participat cu studii tematice privind impactul asupra evoluției economico-sociale-culturale a orașului dunărean - Călărași¹³⁸ - care au adus la lumină informații inedite de planificare urbană¹³⁹ publicate pentru prima dată privind: sistemul defensiv¹⁴⁰, viața comercială, căi de comunicație și transport¹⁴¹. Contribuțiile științifice aduse de aceste articolele sunt menționate în *Bibliografia istorică a României*¹⁴² și continuă să fie menționate de specialiști și după 20 de ani¹⁴³ de la prima publicare.

Timp de 12 ani, ca inspector de monumente istorice am operat zilnic cu reglementările urbanistice, aflate în vigoare din anul 2000 la București. Această activitate m-a ajutat să colectez date statistice și observații în privința impactului limitărilor urbanistice în zonele construite protejate într-un oraș mare, în care au fost delimitate 98 de zone construite protejate. Cercetarea a continuat până la publicarea primelor date în 2014 și mi-a permis să

¹³⁸ Capitala județului Ialomița era fixată la Călărași în luna aprilie 1831 în urma reglementărilor administrative aduse de Regulamentul Organic, simultam cu înființarea altor capitale de județ, amplasate tot în lungul Dunării pe malul stâng. Însă noua capitală de județ se confruntă cu impedimentul amplasamentului pe o moșie privată, fapt ce nu-i permitea administrarea în deplină autonomie. Fapt ce determină negustorii să semneze o petiție adresată domnitorului Barbu Știrbei în noiembrie 1833 prin care să solicite eliberarea respectiv împrumutarea celor care desfășurau activități aducătoare de venit în localitate. Moșia se afla în administrarea Eforiei spitalelor, respectiv a Spitalul mănăstirii Colțea din București. Domnitorul Barbu Știrbei acceptă, în 1849 cerea Eforiei, însă cere "a se trimite îndată la fața locului un inginer, care să ridice cu cea mai mare exactitate planul orașului". Planul redactat de inginerul Scarlat Popovici intitulat "Proiect pentru regularizarea orașului Călărași de inginerul Scarlat Popovici 1851" și vizată de Tribunalul Județului Ialomița în 1857. Planul are acele caracteristici tipice lotizărilor moderne din secolul XIX în care loturile au cca. 800 mp, sunt grupate în insule dreptunghiulare delimitate de artere de circulație generos dimensionate. Spațiile publice sunt singurele spații ierarhizate funcțional, respectiv - piața A - piața târgului, piața B - piața mică a bisericii, piața C - piața mare (obor). Raportarea la așezarea existentă, care se numea Lichirești, se limitează doar la câteva clădiri importante și artera principală, respectiv biserica, piața târgului, ulița mare, accesul către port, accesul către malul Borcei, unde se aflau depozitele de mărfuri și cereale. Noua lotizare ridică standardul de locuire prin dimensiunile generoase de circa 20/40 m, flexibilitate în amplasarea locuințelor, posibilități de amplasare de imobile cu parter comercial, bună însorire, acces generos pe parcelă cu atelaj., precum și posibilitatea de a se extinde în 1875 urmare înmulțirii cererilor de cumpărare de terenuri. Simplitatea planului permite acele adaptări locale care vor permite subdiviziuni ale loturilor, amenajări peisagere locale în zona malului apei, amenajarea piețelor publice care vor căpăta noi destinații simbolice și au atras o arhitectură monumentală atent tratată, dar mai ales reglementarea modului de construire în funcție de zona în care era făcută solicitarea.

¹³⁹ Zbîrnea, Ileana - *Primele planuri de urbanism pentru orașului Călărași*, în: *Historia Urbana*, Tomul II, Editura Academiei Române, București, 2/1994. Zbîrnea, Ileana - *Orașul Călărași - premisele dezvoltării urbanistice, secolul XIX*, (în limba italiană), Simpozionul național Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Editat de Muzeul Dunării de Jos, Călărași, 1993. Citări în Popescu, Toader - *Proiectul feroviar românesc (1842-1916)*, Editura Simetria, București, 2014, p. 159, Lascu, Nicolae - *Istoria orașelor din România la școala de arhitectură din București*, în: *Historia Urbana*, nr. XXI-2013, p. 31-36, Moldovan, Horia - *Johann Schlatter. Cultura occidentală și arhitectura românească (1831 - 1866)*, Editura Simetria, București, 2013, p. 250. , Iosipescu, Raluca , Iosipescu, Sergiu - *Orașe porturi din România - un patrimoniu ignorat*, în: *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-2, an XVII, pag. 43 - 70, 2008

¹⁴⁰ Zbîrnea, Ileana - *Călărași - un sistem defensiv moins connue*, (în limba franceză), în: *Historia Urbana*, Tomul IV, Editura Academiei Române, București 1996

¹⁴¹ Zbîrnea, Ileana - *Dezvoltarea căilor de transport la Călărași în secolele XIX - XX*, în: *Historia Urbana*, Tomul III, Editura Academiei Române, București 1995

¹⁴² *Bibliografia istorică a României*, Institutul de Istorie și Arheologie Cluj, Editura Academiei Române, vol. 9, 2000, p. 366.

¹⁴³ *Călărași - un sistem defensiv moins connue*, op.cit. citat în Constantin Juan Petroi - *Cetatea Orșovei factor militar determinant în evoluția așezării*, în *Revista Muzeelor*, vol. 32-34, 1995, p. 73. *Dezvoltarea căilor de transport la Călărași în secolele XIX - XX*, op. Cit. Citări în Toader Popescu - *Proiectul feroviar românesc (1842-1916)*, Editura Simetria, București, 2014, p. 159.

fac unele considerații privind necesitatea extinderii studiilor și adaptarea condițiilor impuse tipurilor diferențiate, de fond construit, existente în oraș. Totodată intervalul studiat acoperă o perioadă care coincide cu fenomene economice diferite - de lansare economică, dezvoltare imobiliară și declinul activității în construcții din 2001 până în 2010, studiul intitulat *Caracteristicile intervențiilor în zonele construite protejate bucureștene în primul deceniu al secolului XXI*¹⁴⁴ a fost utilizat ca material didactic la Masterul de Urbanism și Amenajarea Teritoriului, Facultatea de Arhitectură și Urbanism Universitatea Politehnica Timișoara.

¹⁴⁴ Kisilewicz, Ileana - *Caracteristicile intervențiilor în zonele construite protejate bucureștene în primul deceniu al secolului XXI*, Simpozionul internațional "Monumentul - tradiție și viitor" vol. XVI, partea a 2-a, Editura Palatul Culturii, Iași, 2015

C1. Caracteristicile intervențiilor în zonele construite protejate bucureștene în primul deceniu al secolului XXI¹⁴⁵

Experiența profesională și operarea permanentă cu instrumente specifice planificării urbane într-un oraș complex de dimensiunile Bucureștiului mi-a oferit perspectiva neașteptată de a face observații privind evoluția, utilizării ca proiectant, în răstimpul unui deceniu, a celui la mai îndemână instrument pentru arhitecții proiectanți - PUG-ul. Observații directe și comentarii utile celor ce aplică acest instrument direct le-am inclus în studiu *Caracteristicile intervențiilor în zonele construite protejate bucureștene în primul deceniu al secolului XXI*.

Adoptarea în anul 2000 prin Hotărârea Consiliului General al Municipiului București a Planului Urbanistic General (PUG) și a Regulamentului Local de Urbanism (RLU), precum și regulamentele locale ale zonele construite protejate (ZCP) au adus un set de reguli menite să orienteze dezvoltarea urbană și valorificarea în sensul conservării a fondului construit la București. Conform RLU cele 98 de ZCP sunt grupate în: zone protejate cu valoare ridicată și grad de protecție maxim și cele cu valoare și grad de protecție ridicată. Evaluarea multicriterială a dat rezultate care au grupat zonele analizate în: zone cu *grad de protecție maxim și grad de protecție ridicat*. Reglementările propuse prin RLU sunt pentru cele cu grad maxim de protecție: protejarea valorilor "arhitectural - urbanistice, istorice și de mediu natural în ansamblul lor: trama stradală, fondul construit, caracterul și valoarea urbanistică; sînt permise intervenții care conservă și potențează valorile existente"¹⁴⁶

Intervențiile admise în această zonă sunt cele care favorizează: "revitalizarea și recuperarea identității urbane, restaurarea și conservarea construcțiilor și spațiilor existente, transformarea în traseu pietonal combinat cu linie de tramvai, amenajarea spațiului de contact cu bulevardul ..., refacerea spațiilor libere destructurate"¹⁴⁷

Fondul construit existent păstrează aceeași destinație cu anumite excepții de natură economică¹⁴⁸ fiind încurajată conservarea¹⁴⁹ Pentru monumentele istorice sunt cerințe specifice în sensul protejării lor. "¹⁵⁰. Funcțiunile interzise sunt toate cele care provoacă

¹⁴⁵ Idem

¹⁴⁶ PUZ 1, f.p.

¹⁴⁷ Idem

¹⁴⁸ În ceea ce privește utilizarea clădirilor sunt admise, la nivelul parterului, acele funcțiuni accesibile publicului precum comerț, alimentație publică, servicii; la etajele superioare sunt admise funcțiuni comerț, servicii, birouri dar și de locuire în proporție de minim 50%; în ideea păstrării specificului unor zone urbane se propune păstrarea funcțiunii inițiale a clădirilor sau acolo unde acestea au fost reconvertite revenirea la funcțiunea de origine.

¹⁴⁹Idem "Pentru restaurarea clădirilor existente (inclusiv prin măsurile de consolidare a structurilor), se va păstra sau se va reveni la (dacă este cazul) arhitectura inițială a fațadelor. Protejarea aspectului fațadelor se referă la "amplasarea firidelor de branșament pentru electricitate, telecomunicații și gaze pe fațadele principale ale clădirilor; cât și la montarea aparatelor de aer condiționat pe fațadele către stradă, sau pe cele laterale. Pentru împrejurimi se recomandă păstrarea vechilor împrejurimi sau revenirea la aspectul inițial.

¹⁵⁰ idem"conversia funcțională a clădirilor monument trebuie să respecte următoarele condiții, (1) funcțiunea să nu stînjenească vecinătățile (2) funcțiunea să nu implice nici un fel de modificare a arhitecturii exterioare sau a caracterului/elementelor valoroase ale interiorului, (3) să nu afecteze vegetația existentă (curți de față și

degradarea clădirilor în sine, utilizarea lor ca depozite cât și utilizarea pentru activități care produc poluare.

Condițiile în care se pot amplasa noile clădiri impun respectarea formei parcelelor, a aliniamentelor existente¹⁵¹, a caracterului frontului existent, retragerile față de limitele laterale și cea posterioară variază în funcție de înălțimea edificabilului, dar și a reglementărilor date de PUZ¹⁵²..

Cercetarea RLU și raportarea la situația in situ demonstrează necesitatea dezvoltării acestor instrumente administrative prin introducerea unor clarificări suplimentare, adaptate cerințelor fizice ale fiecărui PUZ. Totodată, s-a constatat, practic, necesitatea predictibilității și a indicării în RLU a tipului de intervenții permise în ZCP, precum și punerea la dispoziția administrației locale și a deținătorilor, cu orice titlu a imobilelor din cele 98 de ZCP, dar și a investitorilor, a detaliilor privind fondul construit existent în ZCP prin: identificarea unor parcelări locale și reglementarea distinctă în cadrul PUZ-urilor, evaluarea regulamentelor locale de urbanism, din perioada interbelică, care indicau alte retrageri, alte alinieri, gabarite pentru clădiri și prospecte stradale și clarificare statutului acestora pe termen mediu și lung, identificarea funcțiilor actuale și modul în care se raportează la funcțiunea și conformația inițială a clădirilor și a spațiilor libere publice, reglementări clare de îmbunătățire a microclimatului, estimări privind conservarea clădirilor pe termen lung, identificarea parcelelor libere, identificarea parcelelor neconstruibile, identificarea parcelor subdimensionate, cu accese subdimensionate rezultate din fragmentarea altor parcele.

arbori), (4) să nu implice amenajarea unor locuri suplimentare de parcare în interiorul parcelei sau pe domeniul public

¹⁵¹ excepțiile fiind indicate în planșa anexă regulamentului

¹⁵² Conformarea noilor clădiri se reglementează conform parametrilor rezultați în urma studiilor de urbanism, fiind indicați coeficienții maximi POT și CUT, înălțimea maximă a cornișei, variațiile de înălțime în funcție de amplasarea parcelei în zonă, față de clădirile adiacente și a conformației parcelei: colț, capăt, front. Arhitectura noilor clădiri va respecta caracterul arhitectural general al străzii, înscriindu-se, înainte de toate, în scara definită de clădirile existente. Pentru echiparea clădirilor nou amplasate sunt condiționări de ordinul accesibilității auto și pietonale; conectarea la rețele publice de apă, canal, gaze, electricitate, telefonie, cablu.

Realizări profesionale

Restaurarea clădirilor cu semnificație istorică a devenit domeniul predilect de preocupare științifică odată cu frământările legate de alegerea temei de diplomă de arhitect la Institutul de Arhitectură actuala Universitate de Arhitectură și Urbanism "Ion Mincu" în 1994 când alegerea unei teme provocatoare precum Spitalul Universitar Colțea din București pentru care am propus o redimensionare a capacității de spitalizare și o modernizare a funcțiunii de spital multifuncțional, așa cum o cereau standardele la sfârșitul secolului XX, încercând să integrez programul funcțional și tehnologic în vechea clădire și să extind suprafața utilă funcțiunilor anexe: laboratoare, farmacie, prosectură, parcare, administrație, într-un nou volum adosat clădirii pavilionare.

A urmat în 1998, ca o continuare firească, tema pentru teza de master susținută la Universitatea Catolică din Leuven, Facultatea de Inginerie, Masterul avansat în conservarea monumentelor și siturilor istorice, să aibă subiectul - *Restaurarea decorației din piatră de la porticul Bisericii Colțea*¹⁵³. Am continuat cercetarea asupra bisericii¹⁵⁴ în context interdisciplinar cu Prof. Marco Del Monte, Universitatea din Bologna, Departamentul de Geologie, Prof. Lucio Bonafede, Institutul Universitar de Arhitectură Veneția, Prof. Anca Luca, Universitatea București, Facultatea de Geologie. Am publicat rezultatele în proceedings-ul Conferinței internaționale "Deterioration and Conservation of Stone" din 2000

¹⁵³ Biserica "Colțea" din București, cu hramul Sfinții Trei Ierarhi a fost construită în 1698 ca biserică a bolniței pentru bolnavi și pelerini prin grija Spătarului Mihai Cantacuzino. În anul 1770 se adaugă un nou pridvor bisericii - fapt ce poate fi demonstrat de cele două console prezente până astăzi pe fațada de vest a bisericii. După 1865 balustrada pridvorului este înfrumusețată cu lespezi sculptate care sunt încastrate în zidăria parapetului și prinderi cu agrafe metalice. Decorația sculptată atât cea cu rol structural, cât și cea nestructurală au o valoare stilistică deosebită atât pentru tehnica de execuție, cât și simbolistica reprezentărilor capitulurilor și a lespezilor decorative din zona balustradei - primele prin reprezentările zoomorfe evocă teme biblice, celelalte reiau teme heraldice și de reprezentare a temelor brâncovenești. Litotipurile din decorația porticului au fost identificate cu ajutorul geologilor Anca Luca și Marco del Monte. La lespezile încastrate au fost folosite două materiale: *Calcar de Albești* - material predilect în decorațiile fațadelor brâncovenești și *gresie* - de proveniență neprecizată însă idntificată și la alte biserici din București (Crețulescu, Stavropoleos, Doamnei, Fundeni) - edificate în aceleși arc de timp, sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII. *Calcarul de Albești* - neomogen atât la inspecția vizuală, cât și în secțiunile subțiri, analizate la microscopul stereoscopic, au demonstrat caracterul sedimentar, porozitate neomogenă cu pori distribuiți continuu, compus din bioclaste, cantități reduse de cuarț și poate fi caracterizat ca având o capacitate mecanică modestă. *Gresia* - este materialul coloanelor, capitulurilor și bazelor coloanelor provenind dintr-o sursă relativ apropiată Bucureștiului, căci sursele numeroase sunt reliefate și în hărțile geologice. Compoziția mineralogică ilustrată în secțiunile subțiri realizate în laborator demonstrează prezența sedimentelor minerale și ciment matricial (legant) carbonatic, porozitatea îi conferă capacitatea de absorbție a apei și/sau a vaporilor de apă, dar și o capacitate portantă bună. Cartarea degradărilor folosind metodologia actuală, reglementată, în țări precum Italia și Germania, dar și limbajul de specialitate mi-au permis accesul la informații utile interpretării observațiilor *in situ* și dialogul constructiv cu specialiști din domenii conexe - cât și descrierea obiectivă a formelor de degradare și înregistrarea/evaluarea suprafețelor degradate.

¹⁵⁴ Zbirnea, Ileana, Lucio Bonafede - "*Colțea*" Church in București, (în limba engleză), Proceedings al Conferinței internaționale "Deterioration and Conservation of Stone", Elsevier Science B.V., 2000, editură cotate ISI/Scopus, Zbirnea, Ileana - *Porticul Bisericii "Colțea" din București. Patologie și recomandări de restaurare*, Proceedings al sesiunii de comunicări științifice a Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice "Concepte și tehnici de restaurare", Editura DAIM, București, 1998

evidențiind rezultatele cercetărilor¹⁵⁵ continuate prin publicarea în 2011 a observațiilor privind *Considerații asupra cercetărilor analitice privind restaurarea suprafețelor de arhitectură*¹⁵⁶, *Calcarul de Albești - materie primă a clădirilor istorice din sudul României - problema varietății mari de proprietăți ale pietrelor în vederea reabilitării monumentelor*¹⁵⁷.

În calitate de specialist atestat în monumente istorice al Ministerului Culturii și de membru drept de semnătură înscris în Ordinul Arhitecților din România, în anul 2009 am participat, ca membru supleant, la jurizarea Concursului internațional de proiecte - Restaurarea, extinderea și remodelarea funcțională a „Hanului Gabroveni”¹⁵⁸ din București.

În 2011 am câștigat bursa UNESCO pentru frecventarea Cursului de restaurarea pietrei organizat la ICCROM, Roma. Experiența acumulată s-a materializat în publicarea unor articole de specialitate *Conservarea-restaurarea elementelor decorative exterioare din piatra de la turla bisericii manastirii Dragomirna*¹⁵⁹, co-autor Oliviu Boldura, *The kneeling female angel by Antonio Sciortino*¹⁶⁰, (în limba engleză), *The Slaughter House from Timișoara, architect Laszlo Szekely*¹⁶¹, (în limba engleză). Reunirea materialelor prezentate la cursurile predate între 2009 și 2016 au fost reunite în 2017 și tipărite în prima parte a cursului Metode și tehnici contemporane de restaurare în volumul *Conservarea creației*.

În calitate de membru înscris în Tabloul Arhitecților din România și arhitect cu drept de semnătură, în anul 2013 am participat la Concurs național pentru selectarea proiectelor care vor reprezenta România la cea de-a 14-a ediție a Expoziției Internaționale de Arhitectură - "Biennale di Venezia", organizator Uniunea Arhitecților din România - cu proiectul "Conservarea creației" conducând echipa de arhitecți formată din colegi de la Facultatea de Arhitectură, Universitatea <Spiru Haret>, Dobrin Datcu, Dan Kisilewicz. Proiectul a fost selectat și a obținut punctajul maxim al juriului¹⁶² 91,43 din 100.

În anul 2015 am organizat împreună cu Muzeul Municipiului Călărași, cu sprijinul directorului Florin Rădulescu, Expoziția Diplomelor absolvenților Facultății de Arhitectură de la Universitatea Spiru Haret București. Subiectele lucrărilor au privit un larg evantai de clădiri

¹⁵⁵ Studii interdisciplinare de arhitectură - petrografie, geologi Marco del Monte, Anca Luca, arhitectură - fotografie, fotograf Dino Chinellato, arhitectură - structuri, inginer Lucio Bonafede, arhitectură - istorie, arhitect Constanța Carp.

¹⁵⁶ Kisilewicz, Ileana - *Considerații asupra cercetărilor analitice privind restaurarea suprafețelor de arhitectură*, op.cit

¹⁵⁷ Zbîrnea, Ileana - *Calcarul de Albești - materie primă a clădirilor istorice din sudul României - problema varietății mari de proprietăți ale pietrelor în vederea reabilitării monumentelor*, Proceedings al conferinței internaționale "The protection of built patrimony, Editura Utilitas, Cluj, 2003

¹⁵⁸ Centrul Istoric al Municipiului București, Strada Lipsani Numerele 84-86, 88 și 90.

¹⁵⁹ Boldura, Oliviu, Kisilewicz, Ileana - *Conservarea-restaurarea elementelor decorative exterioare din piatra de la turla bisericii manastirii Dragomirna*, Caietele restaurării, 2014

¹⁶⁰ Kisilewicz, Ileana - *The kneeling female angel by Antonio Sciortino*, op.cit

¹⁶¹ Kisilewicz, Ileana - *The Slaughter House from Timișoara, architect Laszlo Szekely*, op.cit.

¹⁶² Membrii juriului Brian A. Spencer, Juhani Katainen, Ana Maria Zahariade, Vlad Gaivoronschi, Monica Morariu, Alexandru Damian, Bogdan Tofan.

monumentale și elemente de peisaj: Vechea Primărie, Prefectura, Gara fluvială, amenajarea și echiparea turistică a brațului Dunării.

D1. Restaurarea Turnului Bisericii "Pogorârea Duhului Sfânt" a Mănăstirii Dragomirna, Suceava

Așa cum rezultă din cercetarea detaliată a suprafeței s-a observat că în urma lucrărilor de curățare efectuate în anii '60 o importantă suprafață a turlei a fost afectată de fenomenul de asprire datorită mijloacelor de curățare foarte dure. Acest lucru a mărit viteza de aderență a murdăriei din atmosferă transportată de vânt și ploi. Apoi o parte din tencuieli au fost îndepărtate cu mijloace mecanice și chimice foarte agresive ceea ce a dus la o slăbire a și erodare stratului protector al pietrei. În timp, pe aceste suprafețe s-au dezvoltat diverse specii de licheni care au adus degradări suplimentare datorită proceselor metabolice și a sistemului de ancorare. Prin urmare propunerile de conservare au avut în vedere aceste degradări majore conservarea și stabilizarea suprafeței.

Stabilizarea structurală a pietrei - Faza de cercetare este impusă de necesitatea definitivării concentrațiilor produsului de refacere a coeziunii în funcție de particularitățile și calitatea structurală a modulilor din piatră. Aceasta este determinată de gradul de absorbție a pietrei eliberate de corpurile de fructificație a lichenilor și a urmelor biologice. În același timp s-au efectuat și teste de refacere a coeziunii folosind gama tratamentelor minerale cunoscute (cu hidroxid de bariu, apa de var sau cu oxalat de amoniu). Măsurătorile s-au efectuat în mediul ambiant și la suprafața decorației din piatră¹⁶³.

Tratamente asupra agenților biologici - aplicarea preliminară a substanțelor de biocidare pe zona infestată cu licheni. Operațiunea constă în impregnarea zonei la intervale de 10 zile în trei reprize, cu un agent pe bază de săruri cuaternere de amoniu (Preventol 50), testat atât în laborator cât și in situ, cu foarte bune rezultate, în concentrație de 4 % substanță activă. Acest produs a fost selectat și testat pe mai multe specii de ciuperci și licheni de biolog dr. Ion Ioniță, fiind folosit și pentru suprafețele murale acoperite cu pictură. Îndepărtarea fizico - mecanică a lichenilor. După finalizarea ciclului de aplicare a substanței de biocidare și având confirmarea biologului privind acțiunea biocidă s-a trecut la o primă fază de îndepărtare a corpurilor de fructificație. Operațiunea de îndepărtare se efectuează cu mijloace mecanice uscate (bisturiu, spatule dentare) urmate de mijloace mecanice dintre

¹⁶³ Măsurători de temperatură și umiditate. Determinarea acestor parametri s-a făcut pentru cunoașterea condițiilor de microclimat, în raport cu fluctuațiile parametrilor de temperatură și umiditate din timpul intervențiilor și luarea unor măsuri preventive de protejare a suprafeței împotriva intensității razelor de soare. Pe de altă parte, tratamentele minerale aplicate în anumite condiții de temperatură și umiditate, deci sub controlul strict al parametrilor de microclimat.

cele mai moi (Whishab, diverse alte gume). S-a evitat folosirea periilor aspre care să compromită calitatea suprafeței texturate.

Curățarea fizico - mecanică a depunerilor organice aderente. În cazurile cu aderență ridicată se intervine local cu mijloace ascuțite (ace de seringă) care să permită extragerea urmelor vegetale din lacunele alveolare. La nevoie se pot alterna local cu mijloace umede. După caz se intervine mecanic cu o gumă de tip Whishab de o duritate medie modelată după necesități. Pulberile remanente se îndepărtează folosind pensule moi sau aspirate.

Curățarea suprafețelor; îndepărtarea depunerilor slab aderente. Această operație este necesară pentru îndepărtarea rezidurilor de praf, pulberi și a urmelor de materii vegetale rezultate în urma tratamentului mecanic al lichenilor. Operația se face prin aspirare - suflare - aspirare, în funcție de gradul de rugozitate, mărimea și adâncimea alveolelor naturale. Prin această intervenție se urmărește de asemenea, îndepărtarea resturilor slab aderente de biospecii moarte în urma tratamentului cu biocid, pentru care se folosesc, numai local, perii cu păr moale sau de asprime moderată, în funcție de caz. Într-o primă fază se procedează la aspirarea suprafețelor și a suprafeței alveolare, după care se suflă aer cu o presiune moderată iar în ultima fază, o nouă aspirare. Pentru acest proces de aspirare - suflare - aspirare, se folosesc dispozitive cu forme și orificii de diametre diferite, adaptabile pentru suprafețele plane, curbe și alveolare.

Investigații intermediare și intervenție preventivă pe zonele tratate. Având confirmarea biologului privind eficiența tratamentului de biocidare și verificarea gradului de contaminare, se aplică preventiv o ultimă soluție de biocidare. Acest tip de investigație se va face periodic, cu identificări pe diferite nivele ale turlei.

Conservarea suprafețelor decoezive. În urma activității metabolice a lichenilor și a sistemului de ancorare pe substratul mineral al pietrei, structura acesteia a suferit o decoeziune superficială. Pentru conservarea acestor suprafețe este de preferat limitarea produselor care opturează sau limitează transferul gazelor și al apei. Urmărind acest principiu, s-au aplicat tratamente minerale care conferă o durabilitate ridicată și o bună compatibilitate fizico - chimică cu materialul original. Dintre acestea se pot lua în considerare soluțiile pe bază de silicat de etil(OH) care au fost experimentate și folosite cu rezultate favorabile în timp, atât pe rocile silicatică cât și pe cele carbonice, având proprietăți coezive pe suprafețele din piatră. Într-o primă fază s-au efectuat probe de tratament adaptate la condițiile specifice de temperatură și umiditate. Aplicarea substanței de refacere a coeziunii (silicat de etil-OH) s-a făcut prin pensulare, în mod repetat, în câteva etape, cu multă atenție pentru a se evita șiroirile și a realiza o impregnare uniformă. Suprafețele supuse tratamentului, au fost protejate de razele solare, prin amenajarea unor paravane de umbră. Aplicarea consolidantului se poate face în mod repetat, până la

obținerea unui rezultat favorabil de stabilizare a structurii. Ca o alternativă, dar numai pe zone mai delicate, se poate opta pentru tratamentul cu hidroxid de bariu. După aplicarea tratamentului de refacere a coeziunii este necesară hidrofugarea suprafeței pentru protejarea acestora la variațiile de umiditate provenite din aportul pluviometric.

Tratamentul de hidrofugare. Având în vedere faptul că suprafețele turlei sunt expuse permanent la variațiile de umiditate s-a impus protejarea acestora la contactul cu apa. Tratamentul urmărește aplicarea unui produs ce nu închide porii suprafețelor dar care are proprietatea de respingere electrostatică a moleculelor polare de apă. În acest sens, se aplică un produs pe baza de Silicat de Etil (forma H), compatibil cu tratamentul anterior de refacere a coeziunii. În prealabil, se efectuează teste de absorbție care definesc gradul de impregnare a suprafețelor. Substanța de hidrofugare se va aplica, cu pensula, pe întreaga suprafață.

Tratamentul structural al elementelor din piatră - Această fază este impusă de faptul că s-au făcut reparații în timp cu diverse mortare iar unele rosturi de îmbinare a pietrei au fost de asemenea reparate iar cele originale s-au desprins rămânând crăpături deschise.

Îndepărtarea suprapunerilor de mortare de reparație - întrucât unele rosturi de îmbinare a modulelor din piatră care alcătuiesc compoziția elementelor decorative, au fost reparate este necesară decaparea acestora pentru a păstra unitatea materială. Operațiunea se execută prin îndepărtarea mecanică cu bisturiul, a reparațiilor, alternând mijloacele uscate cu cele umede aplicate în comprese. În zonele cu reparații suprapuse și consistente se practică sondaje stratigrafice de identificare și urmărire a limitelor lacunare pentru a evita eventuale degradări ale pietrei originale. La nevoie, se aplică o preconsolidare a suportului friabil cu Silicat de etil forma OH.

Chituirea lacunelor profunde și a fisurilor - operație preliminară. S-a efectuat o curățare a lacunelor și fisurilor profunde, apoi îndepărtarea acumulărilor de praf, umectarea și impregnarea suportului friabil cu silicat de etil forma OH. Îndepărtarea selectivă a mortarelor de îmbinare degradate se face cu unelte de mână, cu șpaclu fin sau cu lame mai lungi și flexibile; îndepărtarea cu bisturiul sau cu unelte de uz dentar a mortarelor noi sau cu dălțițe de metal pentru îndepărtarea mortarelor pe bază de ciment. Apoi s-au extras fragmentele de mortare și aspirarea particulelor de agregat rămase între rosturi. Tratarea lacunelor s-a făcut prin chituire cu mortar pe bază de var - nisip¹⁶⁴(2:3), cu granulație medie având în general un caracter de umplere. La nivelul suprafeței s-a folosit un mortar tot pe bază de var în aceeași proporție dar cu o granulație diferită.

¹⁶⁴ Calitatea și granulația nisipului s-a stabilit în funcție de calitatea texturii și a eroziunilor din zona adiacentă.

Rostuirea spațiilor dintre modulele de piatră - Datorită faptului că majoritatea rosturilor de îmbinare a modulelor prezintă, în general, mortare degradate sau în unele cazuri chiar lipsesc, acest fapt permite infiltrarea apelor meteorice ceea ce favorizează o degradare a structurii și a picturilor murale interioare. În același timp, alte rosturi prezintă un mortar de tip nou, preparat cu adaos de ciment și nisip silicios, incompatibil cu structura pietrei. Rostuirea spațiilor dintre moloane este o operație dintre cele mai importante, trebuind să asigure o îmbunătățire a aspectului estetic actual a zonelor de îmbinare, să asigure o cât mai bună etanșare a rosturilor pe o perioadă cât mai lungă de timp astfel încât să contribuie la stabilizarea structurală a paramentului. Operațiunile de chituitură s-au efectuat după cum urmează: umezirea rosturilor cu pulverizatorul de mână; introducerea noului mortar¹⁶⁵ în rosturi și compactarea cât mai bună a acestuia; îndepărtarea excesului de mortar de la suprafața pietrei; texturarea mortarului la o calitate cât mai apropiată de zona învecinată.

D2. Restaurarea monumentului *Angelo accovacciato*, Cimitirul Non-catolic din Roma

Monumentul este compus din sculptura din marmură și soclul din travertin și are două inscripții datate la interval de cca. un an diferență: A. *Sciortino, Roma, 1915* - la baza sculpturii, *In loving memory of Violet May Court who entered into rest in Rome, October, 1914* - pe soclu. Acest lucru ne indică cel puțin două ipoteze: monumentul a fost instalat la cca. 1 an după înmormântarea defunctei sau monumentul amplasat este o piesă reutilizată, pregătită pentru un alt proiect în alt context, și care în momentul achiziționării era deja realizată.

Scopul proiectului, desfășurat în perioada mai - iulie 2011, cu echipă internațională Maria Antonia Gonzalez Tinture - Portugalia, Rong Zhang - China, a fost de: identificare a stării de conservare a monumentului, identificarea cauzelor de degradare, stabilirea unui program de conservare și tratamentele adaptate cât și măsuri de prevenire a degradărilor în viitor. Inspekția vizuală a constat în observații directe *in situ*, realizarea unui documentar fotografic amplu, corelat cu schițe pentru localizarea observațiilor. Cartarea formelor de degradare s-a făcut utilizând clasificarea ICOMOS - ISCS și glosarul ilustrat. Fiecare latură a monumentului a fost studiată sistematic, măsurată, fotografiată în scopul identificării formelor de degradare de la depuneri, pățări, desprinderi și posibilitatea pierderii de material, cât și reparațiile sau curățările anterioare. Degradările identificate au fost ilustrate și au primit în legendă un simbol individual. Ca forme de degradare identificate, enumerăm:

¹⁶⁵ Mortarele s-au preparat ținând cont de analizele mortarelor originale și s-au aplicat numai în urma probelor și testelor preliminare.

micro-fisuri și deformări, desprinderi de material, degradări produse după pierderea de material, colorări locale, depozite de murdărie, colonizare biologică. S-a observat că *in situ* este umiditate mărită, determinată de udarea zilnică a plantelor, precum și o temperatură ambientală crescută, caracteristică zonei mediteraneene, ambele favorizând degradările produse de colonizarea biologică. Formele de degradare observate nu afectează din punct de vedere fizic stabilitatea sau integritatea monumentului. Extinderea colonizării biologice, întreținute de marea cantitate de vapori de apă din zonă este menținută și de caracteristicile fizice ale celor două materiale care compun monumentul: marmura este neomogenă ca textură și este prelucrată sumar în zona posterioară, de asemenea suprafețele cu pantă mică mențin local umiditatea și permit dezvoltarea microorganismelor, travertinul este extrem de poros și neomogen și menține în interior apa care permite dezvoltarea atacului biologic. Clasificarea formelor de degradare s-a făcut în funcție de pericolul la care era expus monumentul. *Degradări foarte grave* - afectează din punct de vedere estetic monumentul: micro- și macro-colonizare biologică interioară și exterioară. *Degradări ușoare* - locale: cruste negre, micro fisuri, desprinderi de fragmente de material, depuneri de murdărie, depuneri de smog. Propuneri de conservare - deși modul de solidarizare a statuii cu pedestalul nu a putut fi stabilit cu exactitate, *in situ* nu au fost identificate deplasări, dizlocări, fisuri rezultate în urma trepidațiilor la componentele monumentului.

Tratamente propuse și aplicate:

- consolidarea fragmentelor desprinse de marmură, respectiv de travertin. În prealabil fiecare piesă a fost identificată, consemnată în schițele desenate, curățată de straturile de crustă, murdărie, etc.,
- biocidarea tuturor suprafețelor după o identificare, în laborator, a speciilor de mușchi și lichen. Tratatamentul a fost repetat de 2 ori la soclu, unde cavitățile specifice travertinului au necesitat o curățare minuțioasă cu bețișoare de balsa. Anterior au fost testate 2 produse recomandate pentru înlăturarea acestor specii,
- curățarea cu apă demineralizată și perii adaptate stratului suport până la îndepărtarea straturilor de atac biologic și a straturilor de murdărie. Operația de curățare cu apă s-a făcut în sens gravitațional, de sus în jos, și cu economie de apă, pentru a nu măria umezeala în zonă,
- aplicarea unui tratament de protecție împotriva pătrunderii vaporilor de apă din atmosferă, dar care să permită transferul vaporilor de apă din interior către exterior.

D3. Proiectul expoziției *Creativitate - Conservare*

Tema propusă pentru expoziția din spațiul Institutului Român de Cultură Creație Umanistă (IRCCU) de la Veneția a fost fundamentată teoretic pe: modernitatea absorbită, în ultima jumătate a secolului 20, prin creația arhitecturală dezvoltată în gesturile de conservare ale patrimoniului arhitectural din România, dar și pe conceptul *de act critic și act creator al conservării* elaborat de prof. arh. Roberto Pane, unul dintre teoreticienii semicentenarei Carte Internaționale de la Veneția (1964) privind conservarea patrimoniului arhitectural.

Expoziția intitulată Creativitate-Conservare¹⁶⁶, propusă în spațiul restrâns al Noii Galerii a IRCCU, pune în lumină activitatea unei arhitecte uitate - Ioana Grigorescu (1915-2006) și prezenta o lectură a creației prin multitudinea instrumentelor de expresie specifice epocii autoarei: schițe, desene, fotografii, dar și prin machete și fotografii recente și nu în ultimul rând obiecte proiectate de autoare. La prima vedere termenii creativitate și conservare au înțelesuri necomplementare, dar în practica conservării arhitecturii, deseori aceștia se împletesc. În cadrul cercetărilor fenomenului arhitectural modern, nu pot fi neglijate demersurile teoretice rezultate din practica conservării valorilor construite. În arcul de timp definit, 1914 - 2014, afirmarea femeii arhitect și recunoașterea poziției în comunitatea creatorilor s-a împlinit. Mai cu seamă după a doua conflagrație mondială femeile arhitect printre care o amintim pe Ioana Grigorescu, care a fost șef de proiect la lucrări de mare anvergură. Recunoașterea capacităților ei profesionale s-a materializat prin încredințarea și realizarea unor importante lucrări în zona Moldovei. Acestea au constituit exemple de intervenții creatoare, curajoase, în limbajul contemporan nefiind cruțate de critica neadaptată dar, cu toate acestea rămânând un exemplu pentru următoarele generații de arhitecți. Proiectul de expoziție ilustra îmbogățirea viziunii asupra conservării patrimoniului din România și adoptarea unor mijloace de exprimare puse la dispoziție de arhitectura modernă prin *utilizarea noilor materiale* - betonul aparent - *prin reinterpretare spațiilor și formelor din lemn sau metal ale structurilor tradiționale* românești, rod al activității unei arhitecte care a activat în deceniile 6 și 7 ale secolului trecut. Arhitecta Ioana Grigorescu a urmărit prin intervențiile propuse păstrarea autenticității istorice în cadrul creat de structurile sau spațiile noi adaptate la cerințele contemporane. Studiul comparativ și remodelarea formelor tradiționale a constituit o metodă de cercetare utilizată de arhitectă pentru a sporii calitățile estetice ale intervențiilor proiectate în contextul limitativ istoric. Astfel, valoare adăugată a intervenției creatoare a arhitectei sporește înțelesul lecturii patrimoniului arhitectural.

¹⁶⁶ Temă publicată. Ileana Kisilewicz, Dobrin Datcu, Dan Kisilewicz - *Absorbing modernity 1914-2014* (în limba engleză), Editura Universitară Ion Mincu, București, 2014, p. 71-79; Ileana Kisilewicz, Dan Kisilewicz, Dobrin Datcu - *Creativity Conservation*, Editura Fundației România de Măine, București, 2015, p. 99-104.

Expoziția era structurată pe două zone: - Zona de intrare - dedicată prezentării rodului creației arhitecturale bogat ilustrată cu elemente de expresie și spațialitate bazate pe concepte moderne dar subordonate conservării construcțiilor valoroase istoric. - Zona adiacentă primului spațiu, mai restrânsă, este dedicată prezentării studioului de lucru al arhitectei, creuzetul creațiilor arhitecturale. În acest loc sunt expuse obiecte utilitare specifice: planșetă, teou, lampă, instrumente de desen, creioane și caiete cu o mare diversitate de subiecte schițate, cărți, reviste; iar pe pereți planșe, acuarele, crochiuri de studiu care ilustrează universul inspirator al actului creator. Aici, vizitatorul, are la dispoziție, pentru a le răsfoi caiete conținând reproducerile schițelor de lucru desenate de către arhitectă. „Conservarea este deci, o operă de critică și totodată de artă, unite într-un raport dialectic, în care prima determină condițiile preexistente, dar intrinseci, în limitele cărora cea de a doua este chemată să acționeze, drept care, activitatea critică conduce la înțelegerea operei arhitecturale pe care o acțiune creatoare trebuie să o completeze” citat din Roberto Pane în Gh. Curinschi „Restaurarea monumentelor” Editura tehnică, București 1968, p.95.

D4. Restaurarea și refuncționalizarea *Bastionului Theresia*, Timișoara

Recomandări generale de reabilitare: eliminarea completă a atacului biologic prin folosirea unor instrumente adaptate în vederea protejării suprafețelor friabile, aplicarea de tratamente biocide pe suprafețele expuse intemperiilor avându-se în vedere protejarea suprafețelor din vecinătate care se vor amenaja peisager, eliminarea mortarelor cu ciment: tencuieli, reparații locale sau mortarul între cărămizi folosind instrumente adaptate acestei operații, curățarea de cruste a suprafețelor din cărămidă, consolidarea și repararea pietrelor deteriorate, umplerea golurilor și reșeserea paramentului de zidărie cu cărămidă având dimensiunile, cromatica și caracteristicile celei aflate “in situ”, refacerea mortarelor dintre cărămizi la paramentele expuse folosind rețete adaptate materialului existent (fără adaus de ciment).

Lucrări pentru restaurarea suprafețelor de arhitectură ale Bastionului

Tratamente (interior/exterior)	Materiale
Preconsolidare suprafețe tencuite care prezintă desprinderi	Acrisil 201/O.N. Diluant - AC 204
Controlul colonizării micro-biologice și macro-biologice	Biotin N
Desalinizare	Arbocel, Apă
Curățarea paramentului de cărămidă de murdărie	Apă
Consolidarea și repararea pieselor din piatră	Keim Silex OH
Țeserea fisurilor și consolidarea crăpăturilor conform specificațiilor expertizei tehnice	Injectări

Punerea în valoare a patrimoniului construit

Curățarea rosturilor de mortare cu ciment Indepărtarea tencuielilor cu ciment	Instrumente zidărie
Refacerea rosturilor între cărămizile lăstate vizibile	Mortare cu var
Consolidarea straturilor de tencuială originală	Acrisil 201/O.N. Diluant - AC 204
Repararea suprafețelor tencuite cu materiale compatibile	Maltamix TG
Tratarea paramentului din cărămidă cu hidrofobizant	Silo 111
Repararea pieselor metalice	Remolack

Experiența profesională acumulată ca arhitect, inspector al monumentelor istorice în cadrul Ministerului Culturii, cât și de specialist atestat al Ministerului Culturii, din 2005, în domeniul studiilor, proiectării, verificării de proiectare, urmării calității, restaurării pietrei, cu următoarele atribuții: analizarea documentațiilor tehnice, elaborarea și supune aprobării conducerii ministerului avizele pentru documentațiile care intră în competența de avizare a ministerului, în domeniul patrimoniului cultural imobil; analizarea stării de conservare a patrimoniului cultural imobil, analizarea și formularea punctelor de vedere referitor la proiecte de acte normative ce au incidență cu patrimoniul cultural imobil, asigurarea consultanței de specialitate pentru elaborarea documentațiilor tehnice supuse avizării și în domeniul aplicării reglementărilor în vigoare privind protejarea patrimoniului cultural imobil, colaborarea cu celelalte compartimente din minister, privind domeniul protejării patrimoniului imobil, colaborarea cu Comisia Națională a Monumentelor Istorice în vederea avizării strategiei naționale pe termen scurt, mediu și lung privind protejarea monumentelor istorice, colaborarea cu instituțiile cu activitate în domeniul patrimoniului cultural național, subordonate Ministerului Culturii în vederea elaborării de programe și proiecte culturale privind protejarea monumentelor istorice, colaborarea la elaborarea secțiunilor Planului de Amenajare a Teritoriului Național, care au ca obiect monumente istorice la nivelul fiecărui județ; controlul și inspecția șantierelor obiectivelor monument istoric finanțate prin bugetul Ministerului Culturii incluse în Programul Național anual de Restaurare; precum și alte șantiere de restaurare, cooperarea cu autoritățile ale administrației publice locale și centrale pentru elaborarea programelor de protejare a patrimoniului construit și dezvoltare urbanistică a localităților, elaborarea și supune aprobării conducerii ministerului avizele pentru documentațiile care intră în competența de avizare a ministerului, în domeniul patrimoniului imobil; examinarea și propunerea spre avizare conducerii Ministerului Culturii atribuirea titlului de oraș / sat istoric, formularea propuneri privind candidații pentru componența Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice ale secțiunilor de specialitate ale acesteia, ale Comisiilor Zonale ale Monumentelor Istorice și Comisiei Naționale de Arheologie; organizarea sau participarea la sesiuni naționale anuale de comunicări științifice privind domeniul monumentelor istorice, precum și alte manifestări cultural-științifice de interes național sau internațional; participarea la analizarea documentațiilor tehnice în cadrul

Comisiilor Zonale unde formulează observații de care se ține seamă la emiterea actului administrativ, propune instituirea și acordarea de premii și distincții pentru personalități sau proiecte din domeniul monumentelor istorice; propune, cu respectarea prevederilor legale, schimbarea destinației monumentelor istorice; propune, pe baza stadiilor fizice și valorice a lucrărilor și a situațiilor întocmite și fundamentate de către Institutul Național al Patrimoniului redistribuirea sumelor alocate în Programul Național de Restaurare a monumentelor istorice; urmărirea aplicării reglementărilor privind protejarea monumentelor istorice, în colaborare cu direcțiile de specialitate, cu instituțiile publice din subordinea ministerului și cu serviciile publice deconcentrate ale acestuia, verifică, analizează și propune modificări în Programul Național anual de Restaurare, finanțat de la bugetul de stat, întocmit de Institutul Național al Patrimoniului.

Experiența managerială dobândită în calitate de Project manager al Wokshop-ului internațional "Restaurarea suprafețelor de arhitectură" organizat cu UNESCO Venice Office la Facultatea de Arhitectură a Universității "Politehnice" din Timișoara împreună cu Asociația Arhitecților din Timișoara între anii 2001-2005. M-am bucurat de sprijinul și colaborarea cadrelor didactice ale Facultății de Arhitectură și Urbanism din cadrul Universității "Politehnica" din Timișoara: arh. Cristian Dumitrescu, arh. Smaranda Bica, arh. Teodor Octavian Gheorghiu, arh. Ioan Andreescu, arh. Vlad Gaivoronschi, ing. Victor Gioncu, ing. Marius Moșoarcă, arh. Marius Miclăuș.

Începând cu anul 2010 am început un program amplu de actualizare a bibliografiei cursului de restaurare, în special partea de metode și tehnici contemporane, urmare continuării schimbului de experiență cu membrii ICCROM (Internațional Conservation Centre Roma, Italia sub auspiciile UNESCO - organizat de către Fundația Getty odată la 2 ani) și actualizării bibliografiei cursului. Această actualizare se impunea datorită dezvoltării metodelor și materialelor de restaurare, și chiar a dezvoltării doctrinelor de restaurare, așa aminti acceptarea cimentului în restaurare (!), în secolul XXI.

Studiul suprafețelor de arhitectură și al materialelor folosite în conservarea și restaurarea lor a cunoscut o creștere a interesului în ultimele decenii, consecință a reorientării gustului publicului către clădirile cu valențe istorice, ambientale și estetice.

Lucrările științifice din acest domeniu abordează acele teme care răspund aproape mereu unor întrebări mai ales aplicative și care tind să clarifice detalii referitoare la natura materialelor și comportamentul lor în timp. Producătorii materialelor pentru restaurare pun la dispoziție doar o parte din informațiile necesare înțelegerii calității materialelor de curățare, consolidare și protecție a suprafețelor de arhitectură. În domeniul restaurării, indicațiile

producătorilor sunt destul de limitate din punct de vedere practic, chiar dacă au fost individualizate locurile de aplicare, instrumentele și condițiile tehnice pentru acestea. Sunt necesare cercetări suplimentare care să ofere soluționări adecvate problemelor de la fața locului/„in situ”.

Dar, cum un domeniu ca acesta, care atrage atenția iubitorilor de frumos, a specialiștilor, este încă în plină dezvoltare, este explicabil de ce apar ambiguități, impresii exprimate în afara contextului și în necunoștință de cauză, dar și interese economice nedeclarate, care pot împinge în derizoriu orice efort. De aceea, specialiștii din domeniu devin mai sensibili la noile tendințe „culturale” și dornici să exploreze orice informație istorică, punând-o obligatoriu în legătură cu evoluția fizică a clădirii, în defavoarea necesarelor studii interdisciplinare, care aduc lămuriri concrete asupra stării de conservare și pot indica soluția coerentă de restaurare/conservare a suprafețelor de arhitectură, atât interioare, cât și exterioare.

În ultimii 40 de ani, ai secolului XX, în restaurare s-au impus anumite reguli restrictive de operare. Una dintre ele este restaurarea preventivă (sau de salvare!). Reconstituirile formale pentru obiectele antice și de început de Ev Mediu sunt permise la cele pentru care reprezentările grafice păstrate înlesnesc reconstituirea pe bază de documente. Pentru obiectele aparținând epocilor moderne, regulile de conservare și restaurare sunt mult mai permissive.

În Antichitate, restaurarea era înțeleasă, după caz: ca o modificare adusă obiectului, potrivit gustului proprietarului, o îmbunătățire a aspectului obiectului sau o reciclare, o recuperare și reintegrare a obiectelor și detaliilor rezultate în urma demolărilor. Toate aceste operații conduceau, bineînțeles, la schimbări radicale în aspectul obiectelor restaurate. Dacă piesele supuse restaurării erau importante din punct de vedere simbolic și/sau material, atunci erau invitați artiști celebri pentru lucrările efectuate. În aceeași manieră era tratată problema în Renaștere, când o cantitate mare de sculpturi sunt supuse completărilor și înfrumusețărilor, acestea fiind pre-lucrate și adaptate gustului epocii sau se apela la analogii. Fragmentele desprinse se remontau cu tije din metal și plumb. Atenuarea ciobiturilor se făcea deseori cu amestecuri pe bază de rășini naturale (colofoniu) și uleiuri, cu pulbere de piatră sau amestecuri pe bază de ipsos. Pe lângă înlocuirea/repararea părților distruse, se utilizau și tratamente de protejare a suprafeței materialului de acțiunea nocivă a agenților atmosferici¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Această preocupare a existat cu siguranță până la sfârșitul secolului al XIX-lea, lucru care se materializa în aplicarea periodică de tratamente protectoare, substanțe impermeabile, precum: ceara de albine, uleiuri vegetale, rășini naturale (combinat între ele în diverse proporții). Acest tip de tratament era aplicat uneori chiar de către sculptor, în scopul înfrumusețării obiectului, cum era cazul sculpturilor policrome, realizate cu materiale de ieftine, sau pentru mascarea erorilor de prelucrare și ameliorarea calității estetice a lucrărilor. Încă nu a fost

Odată cu impunerea civilizației industriale, în sec. XIX se face tot mai simțită nevoia unor operații de curățare și protejare a suprafețelor exterioare, în special a fațadelor clădirilor din mediul urban, care se murdăreau din cauza vecinătății industriilor poluante. O etapă importantă în domeniu este marcată în 1855, când în Anglia se publică în „British Patents”, reprezentând procedee și produse de consolidare, curățare și colorarea suprafețelor din piatră.

La începutul secolului XX este deja cunoscută o serie de tratamente de conservare, folosite pentru obiecte aparținând Antichității. Se caută materiale noi pentru înlocuirea fragmentelor lipsă, precum amestecurile cu ciment Portland¹⁶⁸, deja folosit în construcții, apreciat pentru caracteristicile fizice, pe care însuși inventatorul îl numea „piatră artificială” și îl recomanda pentru tencuirea clădirilor, conducte de apă, cisterne etc.

Dezvoltarea conceptelor conservării moderne a evoluat mai ales în direcția filosofiei și teoriei, soluțiile alese depinzând de factorii economici și tehnici din zonă, iar, în același timp, pe teren erau aplicate diferite tipuri de intervenții. Definirea conservării monumentelor istorice s-a realizat după lungi dezbateri, dezvoltarea unor teorii, alegerea priorităților (negând sau punând în prim-plan anumite valori ori criterii în defavoarea altora). Treptat, această dezvoltare a condus la controlul statului, întâi în Europa, și impunerea unor obligații administrative de protejare a clădirilor publice/istorice. Ceva mai târziu s-a extins acest tip de instrument și asupra clădirilor din proprietatea privată a așezărilor istorice. Pe parcursul secolului XX și mai ales după Al Doilea Război Mondial, protecția monumentelor istorice a crescut în importanță până la dimensiuni internaționale, implicând organizații ca UNESCO, ICCROM, ICOM, ICOMOS, care au impulsionat statele să recunoască existența obiectivelor imobile și obiectelor mobile și valoarea lor din punct de vedere cultural, istoric și artistic. Doctrinile emane de aceste organisme conțin definiții, recomandări, principii și convenții, impulsionând sensibilizarea publicului față de dezvoltarea activității formative. Conceptul de patrimoniu cultural s-a extins de la clădiri istorice, opere de artă consacrate și asupra colecțiilor etnografice, grădini istorice, orașe istorice, sate și peisaje ș.a. Creșterea scării și recunoașterea diversității culturale și a condițiilor fizice au condus la o nouă situație în care înțelesul de patrimoniu cultural în sine și politici de protejare au fost reconsiderate și redimensionate.

Noua interpretare dată dimensiunii istorice a patrimoniului a condus la considerarea operelor de artă și a clădirilor istorice - drept unicate, care merită să fie conservate ca expresie a unei culturi, a unui monument istoric unic, irepetabil și ca o reflectare a identității naționale.

decelată limita între finisarea sculpturilor și pictarea suprafețelor de piatră. În orice caz, o astfel de operație avea în final un rol protector.

¹⁶⁸ Patent nr. BP 5022, pentru cimentul Portland din 21 October 1824.

Noile dimensiuni istorice și estetice devin o parte fundamentală a culturii occidentale. Redescoperirea folclorului, denumită patrimoniu imaterial, întărește sentimentul identității naționale, inclusiv al renașterii limbilor uitate. În sec. XIX apare chiar o tendință de inventare a tradițiilor, în Europa, Austria.

În istoria protejării și conservării patrimoniului arhitectural, încă din secolul al XVIII-lea este discutată importanța definirii conceptelor original și copie¹⁶⁹. Reapar ca o necesitate aprecierea și protejarea antichităților, în special a sculpturilor, ca fiind cel mai important câștig al istoriei artei, cerând cu stringență conservarea originalelor, atât pentru importanța artistică, cât și ca o lecție permanentă pentru artiștii contemporani. Paralel cu identificarea semnificației operelor de artă originale, este apreciată din ce în ce mai mult „patina” ca o expresie a vârstei picturilor și sculpturilor. De asemenea, inovațiile tehnice dedicate patrimoniului furnizează o nouă bază de cunoaștere și realizare a restaurării obiectelor de artă deteriorate.

Problema-cheie a conservării moderne este existența valorilor. Noțiunea de valoare în sine nu poate fi definită astăzi în aceeași termeni, cu aceeași semnificație ca în epocile trecute. Michel Foucault sublinia că valoarea nu poate fi definită ca în epoca clasică, bazându-se pe un sistem de echivalare și capacitatea produsului. Valoarea a încetat să fie un simbol, a început să devină un produs¹⁷⁰. Mișcarea de conservare se bazează pe recunoașterea diversității culturale și relativitatea valorii - ambele formând baza pentru definirea conceptului de monument istoric, ca parte a patrimoniului național. În faza inițială, această nouă conștiință s-a manifestat împotriva tendințelor dominante de renovare - materializate prin modificarea sau distrugerea clădirilor; mai târziu s-a dezvoltat în paralel cu restaurarea stilistică, punând în prim-plan ireversibilitatea scurgerii timpului, istoricitatea, unicitatea clădirilor și a obiectelor din trecut.

Confruntarea privind modul de înțelegere a noțiunii de patrimoniu a devenit critică atunci când s-a încercat aplicarea principiilor de conservare în comunități în care există tradiții preindustriale, arii atât urbane, cât și rurale, unde controlul schimbării și regenerarea valorilor au căpătat un rol important în conservarea ruinelor. Împotriva unui astfel de fond, oricine poate întreba dacă mișcarea de conservare a evoluat din sec. XVIII până astăzi - nu poate fi considerată încheiată și atunci când conservarea modernă nu poate fi redefinită în raport cu menținerea mediului, a dezvoltării sociale și economice, fiecare și în general în orice situație culturală sau ecologică?¹⁷¹

¹⁶⁹ Benjamin, Walter - *L'opera d'arte nell'epoca della sua riproducibilità tecnica*, Einaudi Editore, Torino, 2011.

¹⁷⁰ Foucault, Michel - *L'archeologia del sapere. Una metologia per la storia della cultura*, Biblioteca Universale Rizzoli, Milano, 1998.

¹⁷¹ Noua magistrală de metrou de la Roma, care traversează zonele ruinelor antice, a fost realizată între 2007 - 2014 și a fost înțeleasă ca o necesitate pentru mobilitatea metropolitană, și nu doar pentru turism.

S-a constatat că rezultatele înregistrate după restaurare (negative sau pozitive) depind în bună măsură de diagnosticarea (cunoașterea detaliată, înțelegerea cauzelor și însușirea cercetărilor) cauzelor de deteriorare a suprafețelor studiate. Astăzi persistă o lipsă de încredere în folosirea produșilor de sinteză recomandați pentru restaurare, din cauza unei cunoașteri sumare a materialelor și comportamentului lor în timp. Înțelepciunea timpului a punctat faptul că nu există un produs ideal pentru conservarea suprafețelor de arhitectură - fie de origine organică, fie anorganică - și că o întreținere atentă poate preveni operații costisitoare, prelungite și neplăcute. Din păcate, sunt cazuri în care nu se apelează la un specialist, iar scopul final al restaurării se reduce la redarea aspectului „frumos” al obiectului. Se face des confuzia între crustele negre și patine. Și mai grav, se preferă, după gustul opiniei publice, păstrarea crustelor negre - în numele autenticității. Astăzi, prezența unui șantier de restaurare este percepută negativ de către comunitatea locală, trecându-se foarte ușor cu vederea peste avantajele pe care le poate aduce: o bună vizibilitate a monumentului (prin eliminarea crustelor și a vegetației), conservarea monumentului pentru o perioadă mai lungă de timp și succesul comercial ulterior pentru comunitate sau chiar regiune.

Putem enumera câteva dileme pe care le are un restaurator atunci când alege soluții diverselor probleme: cât de necesar și suficient este de înlocuit un element într-o structură originală, astfel încât acesta să prelungească „viața” monumentului?; fisurile vechi dovedite a fi statice și care nu au evoluat pot fi rezolvate numai prin inserarea unor „plicticoși” stâlpi din beton?; oare alte soluții nu există?; se poate evita reconstruirea unui zid aflat în stare de colaps prin metode de consolidare sau de ancorare cu elemente din beton și oțel?; o suprafață degradată la exterior sau acoperită de cruste nu este în mod necesar degradată și în profunzime și „de înlocuit!”; apar mereu tehnici de consolidare sofisticate și costisitoare - dar ele nu pot fi utilizate în cazul unor restaurări (private sau de mici proporții!), iar în cazul restaurărilor ample trebuie alese soluțiile simple și eficiente; frecvența cu care este vizitat monumentul poate fi hotărâtoare în decizia privind: „ce cantitate de material va fi înlocuită?”, „cât de periculoasă este structura?”, „cât din substanța originală se păstrează?”.

Imperative în restaurare: arhitectul trebuie să înțeleagă importanța artistică și arheologică a structurii, ansamblului, dar și a detaliului. Tot el trebuie să colaboreze cu alte discipline interesate și active în conservarea suprafețelor de arhitectură și a structurilor imobilelor. Și mai ales trebuie să se obișnuiască cu o atitudine umilă și neexcentrică față de clădirile existente și care sunt favorabile acestora. Arhitectul trebuie să se obișnuiască să răspundă problemelor ridicate de fiecare proiect. Studiind direct „in situ” sau indirect, prin intermediul altor discipline conexe, observă: suprafețele cu urme de prelucrare și pe cele deteriorate. Este de dorit o relevare a stării inițiale a suprafeței pe care se dorește intervenția; marcarea suprafețelor asupra cărora se intervine, modul diferit în care sunt

prelucrate materialele noi care vin să le înlocuiască pe cele vechi (cariera, atelierul, zidarul care le pune în operă...), aspectul materialelor de contact (mortarul, agrafele).

Realizări academice și didactice

E1. În cadrul **Facultății de Arhitectură și Urbanism al Universității Politehnica din Timișoara**, începând cu anul 2017, în funcția de conferențiar universitar am desfășurat următoarele activități:

- cursurile masterului de Restaurare și regenerare patrimonială, am susținut prelegeri Metode și tehnici contemporane de restaurare, Regenerarea zonelor istorice și Localități istorice, am îndrumat, în coordonare cu Prof. Arh. Ioan Andreescu și Prof. Ing. Marius Moșoarcă, proiectul de reabilitare a Cetății Arad,
- cursurile masterului de Urbanism și amenajarea teritoriului: Istorie și tehnică urbană și Reabilitarea zonelor istorice;
- îndrumarea cercetării pentru teze de doctorat în cadrul Școlii Doctorale de pe lângă Facultatea de Arhitectură și Urbanism din Timișoara în condițiile regulamentelor universitare.
- îndrumarea dizertațiilor masterului de Restaurare și regenerare patrimonială.
- evaluarea proiectelor de prediplomă și diplomă ale studenților Facultății de Arhitectură și Urbanism din Timișoara.

E2. La **Facultatea de Arhitectură a Universității "Spiru Haret" din București**, am dobândit experiența didactică, pedagogică și de cercetare acumulată între anii 2006 - 2017 fiind atent și permanent îndrumată și coordonată de Prof.dr.arh. Mihail Caffè și Prof. Dr.arh. Andreea Hasnaș, în funcția de conferențiar universitar, am desfășurat următoarele activități:

- prelegeri în cadrul cursului de Metode contemporane de conservare - Pregătirea și organizarea cursului de conservare: pregătirea materialului în format digital, realizarea unei bibliografii de specialitate actualizate, prezentarea unor studii de caz comparative din România și țări europene. Organizarea unor prezentări de materiale specifice restaurării suprafețelor de arhitectura, firma Tassullo, pentru studenții înscriși la curs dar și pentru studenți din alți ani de studii. Stimularea interesului studenților să participe la workshopul de restaurare organizat de Fundația Transylvania Trust la Castelul Bonțida, jud. Cluj. (10 studenți înscriși/3 studenți admiși să participe)
- îndrumare la proiectul de restaurare, an V - pregătirea bibliografiei și a materialelor suport pe studii de caz comparative în sprijinul studiului și realizării proiectului de restaurare „Reabilitarea și refuncționalizarea Manufacturii de Tutun Belvedere, București”, proiect de "Restaurare și refuncționalizare Gara de Est (Obor), București",

proiect de "Restaurare și refuncționalizare fost Cinematograf și grădină de vară Capitol, București", proiect de "Restaurare și refuncționalizare Moara Assan, București", proiect de "Restaurare și refuncționalizare imobil Calea Călărași/123 București", proiect de "Restaurare și refuncționalizare imobil strada Soarelui, București".

- îndrumare proiecte de arhitectură, pentru bazele proiectării, an II - pregătirea materialelor suport pentru aprofundarea temelor de proiectare corespunzătoare anului II: locuința individuală izolată/cuplata/însiruită, mini-supermarket, școala generală cu 8 clase,
- îndrumare proiecte de arhitectură, pentru bazele proiectării, an III - pregătirea materialelor suport pentru aprofundarea temelor de proiectare corespunzătoare anului III: locuință multietajată, market, școală de meserii,
- îndrumare proiecte de arhitectură, pentru sinteze de proiectare, an IV - pregătirea materialelor suport pentru aprofundarea temelor de proiectare corespunzătoare anului IV: hotel, imobil multifuncțional, muzeu tehnic al aviației, muzeu tehnic al marinei, școală de navigație, locuințe pe teren în pantă, boutique-hotel.
- îndrumare dizertații ale studenților din anul VI.
- evaluarea proiectelor de prediplomă și diplomă ale studenților Facultății de Arhitectură

E3. La Universitatea "Babeș Bolyai" - Cluj Napoca, Facultatea de Istorie la Cursul postuniversitar de reabilitarea monumentelor istorice, am susținut prelegeri de restaurarea pietrei și am îndrumat dizertații din 2000 până în 2006, în calitate de visiting profesor:

E4. La Universitatea Tehnică „Gh. Asachi” Iași, Facultatea de Construcții și Instalații, în 2014, am fost membru în comisii de doctorat la susținerea tezelor pentru obținerea titlului de doctor inginerie civilă și instalații, cu următoarele teme: "Sistem logistic pentru șantierele de reabilitare a monumentelor istorice", respectiv " Productivitatea muncii în sprijinul creșterii eficienței economice în construcții".

E5. Am organizat workshop-uri tematice, între 1999 - 2000, cu studenți români la facultăți de arhitectură și arte din țară, la Institutul Român de Cercetare și Cultură Umanistă "Nicolae Iorga" de la Veneția, cu teme privind arhitectura venețiană renașcentistă, pe parcursul stagiului de cercetare în cadrul Bursei "Nicole Iorga".

E6. Între 2001 și 2005 în cadrul celor 5 Workshop-uri internaționale de "Restaurarea suprafețelor de arhitectură" de la **Facultatea de Arhitectură și Urbanism a Universității Politehnica din Timișoara** am susținut prelegeri, am îndrumat proiectele grupurilor interdisciplinare, în limbile italiană și engleză cu teme de restaurare la Bastionul Theresia, Abatorul Comunal, Catedrala Romano - Catolică, Teatrul de Păpuși, Sinagoga din Cetate toate din Timișoara.

Acest workshop s-a construit în timp urmare fructuoasei colaborări dintre cadrele didactice ale Facultății de Arhitectură și Urbanism din Timișoara și experții străini invitați la Workshop-ul organizat de UNESCO Venice Office, Asociația Arhitecților din Timișoara și Universitatea Politehnica din Timișoara între anii 2001-2005. Printre invitați aș menționa: prof ing. Lucio Bonafede, arh. Frank Becker, fotograf Dino Chinellato, ist. art. Grazia Fumo,

chimist Guido Biscontin, geolog Paolo Vitali, arh. Dorothy Bell, arh. Franco Ventura, arh. Ana Belardinelli, arh. Prodanovici, arh. Sonia Bentuke, geolog Andreas Queisser, restaurator Roberto Noe, arh. Silvia Cravero, ing. Antimos Anastadiadis, ing. Alberto Mandara cât și profesorii universitari români din București și Cluj restaurator Oliviu Boldura, istoric Ioan Opreș, istoric de artă Tereza Sinigalia, arh. Hanna Derer, arh. Anca Brătuleanu, arh. Liviu Gligor, arh. Ruxandra Stoica, arh. Adrian Crăciunescu, ing. Szabo Balint, ing. Mircea Crișan și geolog Anca Luca, restaurator Dan Mohanu, dar și din Timișoara arh. Ioan Andreescu, arh. Vlad Gaivoronschi, arh. Smaranda Bica, arh. Radu Radoslav, ing. Victor Gioncu, ing. Marius Moșoarcă.

E7. Doctoratul - obținut în 2009 la Universitatea de Arhitectură și Urbanism "Ion Mincu" din București cu teza *Contribuția italiană la dezvoltarea arhitecturii în spațiul românesc*¹⁷² îndrumată de Prof. Dr. Arh. Mihail Caffé este un aport personal în sistematizarea și coroborarea datelor istorice de arhivă, monografiilor publicate în România și Italia, statisticilor privind prezența lucrătorilor italieni pe teritoriul românesc consemnată sporadic până în anul 1878 dar foarte curînd după acest an curentul migratoriu dinspre regiunile italiene, Veneto și Friuli, spre România s-a accentuat. Atât statisticile italiene cât și cele românești arată că emigrația italiană în România nu a depășit niciodată 1% din totalul masei care pendula între Italia, Europa și cele două Americi. Cercetări privind această tematică le-am început în anul 1999 la Institutul de Cercetare și Cultură Umanistică <Nicolae Iorga> de la Veneția, fiind bursieră, extinse după la, finalizarea tezei de doctorat în 2009, și la Facultatea de Arhitectură a Universității *La Sapienza* din Roma, Arhivele Comunale din Velletri, Treviso, Venezia, Padova. Urmare acestora am publicat o parte din rezultate în volumul *Contribuția italiană la dezvoltarea arhitecturii în spațiul românesc*¹⁷³, București, 2010 precum și în articolele - *Prima lege romaneasca pentru organizarea artelor si meseriilor* menționat într-o lucrare recentă dedicată arhitecturii Neo românești¹⁷⁴, "*Maestranze*" italiene și arhitectură bucureșteană a sfârșitului de secol XIX¹⁷⁵, București, 2003 și *Giulio Magni. I suoi progetti di architettura in Romania*¹⁷⁶, Veneția, 2001 care sunt citate în lucrări științifice din țară și străinătate precum și teze de doctorat¹⁷⁷.

În Europa secolului al XIX-lea, emigrantul nu constituia o noutate. Întocmai cum "vechiul continent" trecea de la societatea agrară la societatea industrială, tot astfel se

¹⁷² Kisilewicz, Ileana - *Contribuția italiană la dezvoltarea arhitecturii în spațiul românesc*, op.cit

¹⁷³ Idem citat în Stoian, Luca Matei - *Interferențe arhitecturale italiene în arhitectura modernă românească*, Igloo, București, 2017, p. 16-17.

¹⁷⁴ Nemțeanu, Ruxandra - *Vila in stilul neoromanesc, expresia cautarilor unui model autohton in locuinta individuala urbana*, Editura Simetria, Bucuresti, 2014

¹⁷⁵ Zbirnea, Ileana - "*Maestranze*" italiene și arhitectură bucureșteană a sfârșitului de secol XIX, op.cit

¹⁷⁶ Zbirnea, Ileana - *Giulio Magni. I suoi progetti di architettura in Romania*, op.cit

¹⁷⁷ Teze de doctorat: Liviu Gligor, Ruxandra Nemțeanu, Mariana Croitoru, Paolo Tomasella.

transforma și caracterul fenomenului de emigrație și imigrație și se schimbau regiunile afectate de acest fenomen. Se poate afirma că emigrația italiană începe odată cu Iulius Cezar și devine, odată cu dezvoltarea sistemului capitalist și a marii industrii, majoră în aceeași ani în care se realizează și unificarea Italiei. În anul 1877, anul când Ulysse de Marsillac publică "Guide de voyageur à Bucarest" în România erau cca. 1000 de italieni înregistrați. În același timp la "Ministero di agricoltura, industria e commercio" statisticile indică o îngrijorare a autorităților italiene privind creșterea masivă a cererilor de emigrare¹⁷⁸. Astfel numărul cetățenilor italieni care plecau spre România creștea de la 830 în anul 1871, la 1762 în 1881 și 5300 în 1891. (Analiza sesiza existența unui număr nedeterminat de emigranți italieni ilegali).

Aceeași analiză precizează o diferențiere a grupurilor migratorii în funcție de ocupație. Agricultorii și cei fără o ocupație declarată formează marele contingent care se îndreaptă către America. Dimpotrivă cei care se îndreaptă spre Franța, Elveția, Austria, Peninsula Balcanică și celelalte țări europene unde marile lucrări publice de transport, amenajări urbane și construcție cer personal specializat erau: zidari, cărămidari, pietrari și mozaicari. Aceștia provin în marea lor majoritate din regiunile Veneto¹⁷⁹, Piemonte și Lombardia.

Cererile de eliberarea pașapoartelor erau înregistrate la primăriile locale în registrele de emigrație internă (astăzi echivalentul mutației într-o altă localitate!) și externă. Pașapoartele erau de două categorii: cele pentru persoanele cu o bună situație materială și cele fără; raportul costurilor documentelor dintre cele două categorii era de 6 la 1. Documentul se elibera în urma depunerii unei declarații care justifica scopul deplasării și durata. Vizitele la rude sau pentru afaceri nu erau restricționate față de plecările în scop lucrativ. În ultimul caz se specifică viitorul loc de munca, numele patronului și viitoarea reședință.

Emigrația temporară sau sezonieră ocupa toate anotimpurile în care lucrările de zidărie și excavație erau posibile - cca. 7 luni. Lucrătorii angajați reveneau toamna în Italia pentru sezonul rece. În anul 1939, antreprenorul Saturnino Ferrari(u) din Udine scria o carte poștală, proprietarului imobilului din București strada Cuțitul de Argint, nr. 62A, cerând informații legate de continuarea lucrărilor de edificare a locuinței.

Emigrația definitivă a vizat grupuri restrânse cărora antreprenorul putea să le garanteze locuința și venituri pentru toate cele 12 luni ale anului.

Cel puțin două sunt motivele pentru care arhitecții și meșterii italieni au venit în România la sfârșitul secolului al XIX-lea până la începutul celui de-al doilea război mondial:

¹⁷⁸ *Annuario statistico italiano - 1892*, Ministero di agricoltura, industria e commercio, Direzione generale della statistica, Tipografia Nazionale di G. Bertero, Roma, 1893.

¹⁷⁹ Din literatura italiană de specialitate menționez lucrările care s-au ocupat de regiunea cea mai afectată de fenomenul migratoriu: Franzino, Emilio - *La grande emigrazione. L'esodo rurale dei rurali dal Veneto durante il secolo 19*, Venezia, Marsilio Editore, 1976 și Lazzarini, Antonio - *Campagna veneta ed emigrazione di massa 1866 - 1900*, Istituto per le ricerche di storia religiosa, Venezia, 1981.

creșterea economică a tânărilor regat pe de o parte și contactele culturale europene directe fie mediate de presa vremii.

Prosperitatea economică a cetățenilor români devine astfel vizibilă prin realizarea unor locuințe ample, decorate și confortabile indiferent de locul ocupat în oraș. Modelele noilor clădiri sunt cele central și vest europene potrivit gustului proprietarilor la sfârșitul secolului al XIX. Chiar folosind materiale locale, imitații de cele mai multe ori, în locul celor prețioase și costisitoare se dorește sugerarea imaginii unei vieți prospere și stabile din punct de vedere economic.

Arhitectul italian Giulio Magni este angajat “cu obligația la tote datoriile ...și până în anul 1903, când anunța întoarcerea definitivă la Roma Academiei San Luca, este bogată în experiențe practice și contacte profesionale.

Domenico Rupolo, arhitect italian, este invitat să realizeze proiectul de restaurare al ansamblului de la Mogoșoaia în anul 1913 când soții Marta și George Valentin Bibescu decid reabilitarea¹⁸⁰ vechii curți brâncovenești. Contractul se întrerupe pe parcursul primului război mondial și este apoi reînnoit în anul 1920 continuându-se lucrările până în anii '30 deși inaugurarea palatului are loc în 1927. Impresii și studii privind ansamblul de la Mogoșoaia sunt publicate de către tânărul arhitect Gheorghe Matei Cantacuzino, în anul 1932 în volumul “Arcade, firide și lespezi”. Cantacuzino era director de lucrări la Mogoșoaia. Întreaga intervenție a cuprins: consolidarea și restaurarea palatului brâncovenesc, precum și refacerea unor componente ale ansamblului. Experiența arhitectului italian este vizibilă prin rezultatele obținute reușind să rezolve în cadrul ansamblului detalii integrate în scara și în spiritul epocii originare. Proiectele realizate anterior la Veneția sunt un argument al experienței acumulate în restaurări la: Palazzo Ducale, Fodaco dei Turchi și bisericile San Francesco della Vigna și San Giorgio Maggiore ale arhitectului Andrea Palladio. Deși singulară intervenția arhitectului Rupolo acesta s-a bucurat de prestigiu în epocă fiindu-i conferite două titluri onorifice chiar înainte de finalizarea lucrărilor: “Ofițer al Coroanei Române” pe 11 februarie 1900 și “Comandor al Coroanei Române” pe 14 noiembrie 1921.

La începutul secolului al XX-lea comunitatea italiană prospera la București aceasta numărând câteva mii de membrii dintre care unii sosiți recent iar alții provenind din familii stabilite deja de câteva decenii în România integrați în mediile intelectuale, profesionale și de afaceri locale. Un exemplu este al inginerului I.B. Giulini, născut în Italia, “cap”-ul Serviciului de Studii de la Primăria orașului București și care “probează că s’a naturalizat” și

¹⁸⁰ Portieri, Raffaella - *Domenico Rupolo architetto*, Edizione Concordia Sette Pordenone, Pordenone, 2001.

este apt pentru înscrierea pe listele pentru alegerile comunale ce urmau să aibă loc în anul 1896¹⁸¹.

Monografiile Bucureștiului Marsillac, Crutzescu și Giurescu¹⁸² amintesc deseori în pasajele dedicate loisir-ului de Cofetăria “Giovanonni”, ca loc unic în care se putea servi înghețata napoletană, și Cofetăria “C. Comorelli” lângă Pasajul Roman. Ambii afirmați într-un ambient concurențial alături de alți profesioniști români și străini.

Italianii sunt menționați în scrierile călătorilor prin Țările Române încă din anul 1632 unul dintre ei fiind Paul Strassburgh care observă că “toate căile și piețele orașului erau pline cu mărfuri prețioase pe care neguțătorii italieni, greci, armeni și turci le expun spre vânzare”.

Principalele meserii ale membrilor comunității, la sfârșitul secolului al XIX-lea, erau legate de domeniile edilitare și comerciale: zidarii, pietrarii, mozaicarii, spițerii și mai târziu, până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, arhitecții, artiștii, ziariștii, inginerii, antreprenorii și medicii vor încheia imaginea unei comunități cu preocupări în toate sferile de activitate ale societății românești.

Arhitectul Gheorghe Simotta¹⁸³ vorbește, în memoriile sale, despre meșterii italieni cu care a colaborat la realizarea unor construcții la București caracterizându-i ca “cei mai iscusiți, cu influență directă asupra formării meseriașilor români, au fost italienii. La ei meseria a fost transmisă ca moștenire din tată în fiu.” Familia antreprenorilor Axerio¹⁸⁴, Pietro tatăl și Giovanni fiul a fost activă la lucrările pentru Casa Regală prezența lor fiind determinantă pentru calitatea execuției detaliilor.

Creșterea comunității italiene aduce după sine necesitatea creării unei școli cu predare în limba maternă la sfârșitul secolului al XIX-lea. Stabilirea grupului la București atrage după sine și construirea lăcașurilor de cult ca loc de reuniune a membrilor comunității și a italienilor aflați în trecere prin România. Doua exemple sunt: Biserica Bărăția fondată de frații franciscani în anul 1578 și care este ulterior modificată și înfrumusețată cu ajutorul a doi bogați negustori - unul venețian celălalt perugin; și Biserica Italiană construită din sume donate de regele Vittorio Emmanuele III, Papa, Legația italiană la București și nu în ultimul rând comunitatea italiană. Ambele sunt repere în peisajul cultural și confesional

¹⁸¹ Giulini era laureat în inginerie la Politehnica din Zurich și candida la București pentru suburbia Crețulescu. “Monitorul Comunal al Primăriei București”, Februarie 1896, p. 622.

¹⁸² Giurescu, Constantin C. - *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 266, 273, 326.

¹⁸³ Catalogul expoziției *In memoriam Profesor Arhitect Gheorghe Simotta 1891 - 1979*, desfășurată la Universitatea de Arhitectură și Urbanism “Ion Mincu”, București, 20 februarie - 10 martie 2003.

¹⁸⁴ Ion, Narcis Dorin - *Castele, palate și conace din România*, vol. I, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001.

bucureștean¹⁸⁵. Construcția Bisericii Italiene începută în anul 1915 după planurile arhitecților Mario Stoppa și Giuseppe Firaboschi avea să aducă primului dintre arhitecți onoarea de a colabora la câteva edificii¹⁸⁶ pentru Casa Regală Română.

E8. Curs de restaurarea pietrei din 2011 la ICCROM organizat de Fundația Getty și UNESCO

Cursurile teoretice și practice, desfășurate pe durata a 3 luni, au permis identificarea litotipului și a metodelor de intervenție adecvate, metodologia și proiectarea operațiilor de restaurare, aprofundarea metodelor de restaurare, consolidare și protejarea pietrei. Aspecte interdisciplinare ale conservării au fost aplicate în sesiunile desfășurate în laboratorul ICCROM și în Cimitirul Necatolic din Roma. Bogata curriculă a cursului a fost susținută de cunoscuți specialiști cu un bogat palmares profesional în Europa, Orient și SUA.

¹⁸⁵ Ghinea, Neculai Ionescu , Stoica, Lucia , Iliescu, Petre , Luminea, Cecilia - *Atlas ghid. Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București*, vol. III, Editura Ergorom'79, Bucuresti, 2000, p. 19-20, 21-23.

¹⁸⁶ Palatul Regal de la Mamaia în 1924 și restructurarea Palatului de la Săvârșin ambele proiectate de Mario Stoppa în Ion, Narcis Dorin - op. cit.

Propunere de dezvoltare a carierei universitare

Planul de evoluție și dezvoltare a carierei universitare, are ca scop prezentarea modului în care voi dezvolta activitatea didactică în scopul pregătirii profesionale complexe superioare a doctoranzilor în domeniul arhitecturii pentru punerea în valoare a patrimoniului construit, cu precădere pentru acele teme de istorie, teorie, conservare, restaurare și punere în valoare în arhitectură și urbanism

Propunerea de dezvoltare a carierei universitare este realizată în concordanță cu programul de dezvoltare în viitor a Facultății de Arhitectură și Urbanism și se bazează pe următoarele competențe dobândite de candidată:

- experiența didactică, pedagogică și de cercetare acumulată pe parcursul ultimilor 12 ani în cadrul Facultății de Arhitectură și Urbanism a Universității Politehnica din Timișoara și anterior la Facultatea de Arhitectură a Universității "Spiru Haret" din București.
- experiența profesională acumulată ca arhitect, inspector al monumentelor istorice cât și de specialist atestat al Ministerului Culturii în domeniul studiilor, proiectării, verificării de proiectare, urmării calității, restuarării pietrei.
- experiența managerială dobândită în calitate de Project manager și coordonator al Wokshop-ului "Restaurarea suprafețelor de arhitectură" organizat de UNESCO Venice Office la Facultatea de Arhitectură a Universității "Politehnice" din Timișoara împreună cu Asociația Arhitecților din Timișoara între anii 2001-2005.

Totodată, propunerea de dezvoltare a carierei universitare a candidatei, urmărește satisfacerea unor cerințe specifice de pregătire profesională a doctoranzilor și este realizată în concordanță cu: direcțiile moderne de cercetare și pregătire a studenților impuse de universități pe plan mondial, în vederea extinderii și perfecționării competențelor viitorilor arhitecți și necesitatea de conformare a învățământului din Facultatea de Arhitectură și Urbanism din Timișoara la cerințele prevederilor Chartei de la Bologna;

Dezvoltarea în viitor a carierei didactice se va baza în primul rând pe continuarea activităților pedagogice din domeniul restaurării și conservării fondului construit în cadrul masterului de restaurare și regenerare patrimonială, inaugurat în 2015, și care funcționează în mod real din 2016, adăugând la curricula Facultății de Arhitectură și Urbanism din Timișoara un program complex de cursuri, care conferă competențe în domeniul conservării, punerii în siguranță și valorificării ansamblurilor construite în mediul urban/rural/industrial sau situri arheologice.

Începând cu anul 2010 am început și am continuat un program amplu de actualizare a bibliografiei cursului de restaurare, în special partea de metode și tehnici contemporane, urmare continuării schimbului de experiență cu membrii ICCROM (International Conservation Centre Roma, Italia sub auspiciile UNESCO - organizat de către Fundația Getty odată la 2 ani) și actualizării bibliografiei cursului. Această actualizare se impunea datorită dezvoltării metodelor și materialelor de restaurare, și chiar a dezvoltării doctrinelor de restaurare, așa cum aminti acceptarea cimentului în restaurare (!), în secolul XXI.

Activitatea didactică pe care o voi desfășura în cadrul Facultății de Arhitectură și Urbanism, urmărește dezvoltarea următoarelor competențe profesionale și transversale a doctoranzilor:

- utilizarea adecvată a cunoștințelor dobândite, criterii și metode normate de evaluare pentru a aprecia calitatea și limitele unor instrumente tehnice/IT, proiecte propuse, metode și teorii din domeniul restaurării patrimoniului arhitectural în practica profesională;
- capacitatea de selectarea a metodelor de restaurare adecvate fondului construit existent în concordanță cu posibilitățile tehnologice și materiale,
- elaborarea de strategii de conservare/restaurare a patrimoniului arhitectural prin utilizarea principiilor și metodelor consacrate în practica profesională cât și inovative;
- aplicarea principiilor și metodologiilor de bază în practică pentru a rezolva probleme/situații bine definite, în condiții optime de asistență calificată;
- integrarea în cadrul unui grup de lucru interdisciplinar pentru îndeplinirea cu responsabilitate a rolului rezervat în echipa de proiectare;
- dezvoltarea capacității de organizare, de colaborare și de lucru cu colegii de echipă și cu nivelurile superioare și subordonate sau entitățile administrației și de execuție.

Pentru dobândirea de către doctoranzi a acestor competențe, îmi propun să desfășor următoarele activități :

- a) *publicarea cursului* intitulat "Metode și tehnici contemporane de restaurare" - curs master, an. I. În prezent notele de curs sunt elaborate în format electronic;
- b) *publicarea de note de curs*. În următorii doi ani universitari, - voi publica sub formă de note de curs:
 - b.1.) materialul didactic prezentat în cadrul cursului: "Istorie și tehnică urbană" din cadrul masterului de urbanism;
 - b.2.) materialul didactic prezentat în cadrul cursului: "Metode și tehnici contemporane de restaurare" din cadrul masterului de restaurare patrimonială.

- c) *coordonarea în elaborarea unor lucrări de licență.* Până în prezent am fost invitată la evaluarea finală a lucrărilor de licență a studenților arhitecți. Pe baza tematicilor cursurilor și prelegerilor predate în cadrul Facultății de Arhitectură a Universității “Spiru Haret” în domeniul restaurării, voi participa în calitate de îndrumător la elaborarea de către studenți a unor lucrări de licență în domeniul restaurării și punerii în valoare a clădirilor. O parte din teme de licență vor fi continuate în viitor în cadrul cursurilor de master și a școlii doctorale;
- d) *coordonare în elaborarea lucrărilor de disertație.* Pe baza experienței acumulate în cadrul Facultății de Arhitectură a Universității “Spiru Haret” unde am îndrumat, în anii 2014-2015, 2015-2016, lucrări de disertație orientate către tematici inspirate din practica profesională curentă - voi propune extinderea gamei de teme analizate către subiecte privind: integrarea clădirilor noi în fondul construit industrial, integrarea vechilor clădiri industriale în context urban, analizarea materialelor noi de construcție și utilizarea lor în scopul punerii în valoare a patrimoniului arhitectural.
- e) *coordonare în elaborarea tezelor de doctorat în cadrul școlii doctorale.* Pe baza experienței acumulate în cadrul comisiilor de doctorat, de la Facultatea de Construcții de la Universitatea Politehnică din Iași unde am participat, în anul 2014 la evaluarea finală și susținerea a două teze de doctorat în domeniul managementului lucrărilor de construcție la monumente istorice. Voi propune extinderea gamei de subiecte privind: interpretarea contemporană printr-o evaluare multicriterială a fondului construit existent în context urban-social-economic și nu doar istoric și administrativ, punerea în valoare a fondului construit existent în funcție de necesitățile funcționale zonale limitat la capacitatea fizică pe care o are, recuperarea și studierea posibilităților de reutilizare a materialelor rezultate prin demolare.
- f) *publicarea lucrărilor de dizertație.* Cele mai apreciate lucrări de dizertație elaborate din perspectiva integrării urbane sau valorificării patrimoniului arhitectural le voi propune spre publicare în cadrul Editurii Politehnică și în prezentările și conferințele științifice împreună cu studenții masteranzi în scopul valorificării de către proiectanți și autoritățile publice a rezultatelor cercetărilor efectuate în cadrul Facultății de Arhitectură și Urbanism;
- g) *Realizarea unor echipe mixte de cercetare.* Deoarece specializarea de arhitect necesită o pregătire multidisciplinară, voi pregăti și coordona echipe mixte de cercetători în colaborare cu celelalte facultăți din cadrul Universității “Politehnică” din Timișoara,

- h) *Inițierea demersurilor de reluare a organizării workshop-ului pentru studenți și licențiați "Restaurarea Suprafețelor de Arhitectură" în cadrul Facultății de Arhitectură și Urbanism sub egida UNESCO în continuarea workshop-urilor din anii 2001-2005.*

Dezvoltarea viitoare a carierei universitare din punct de vedere al cercetării științifice se va orienta, în primul rând pe continuarea activităților de cercetare multidisciplinară pe care am început-o în timpul facultății, 1992. Cercetările se vor realiza în domeniul protejării patrimoniului arhitectural și în special în proiectarea și cercetarea asupra fondului construit existent, în strânsă legătură cu cerințele de conservare ale suprafețelor de arhitectură la monumentele istorice și a detaliilor realizate în materiale minerale naturale și/sau artificiale.

- va realiza cercetări în cadrul unor posibile contracte ale Facultății de Arhitectură și Urbanism, în cadrul Centrului de Cercetare pentru Planificare Urbană Timișoara sau a altor centre de cercetare din Universitatea "Politehnica" Timișoara.

Principalele direcții de cercetare în viitor, în cariera didactică:

- (i) *Proiectarea lucrărilor de restaurare și punere în valoare a fondului construit existent, având funcțiuni diverse, cu precădere a monumentelor istorice:*

- Managementul proiectului de conservare,
- Etapele programului de conservare,
- Morfologia suprafețelor de arhitectură,
- Anamneza formelor de degradare și evaluarea efectelor în timp,
- Rolul cercetărilor interdisciplinare la definirea formelor de degradare și a cauzelor care le provoacă,
- Metode distructive și nedistructive de investigare a formelor de degradare,
- Stabilirea operațiilor necesare procesului de restaurare,
- Monitorizarea comportamentului în timp
- Intretinerea curentă ca metoda de conservare

- (ii) *Evaluarea stării de conservare la fondul construit existent:*

- Dezvoltarea unei metodologii de lucru „in situ” care să înlesnească evaluarea stării de conservare și stabilirea lucrărilor necesare în „regim de urgență”,

- (iii) *Elementele materiale ale clădirilor istorice și din zonelor istorice urbane:*

- Studii istorice punctuale sau zonale,
- Întocmirea unor hărți conținând informații privind materialele și tehnicile utilizate la edificarea clădirilor din zone construite protejate, informații privind arhitectii, meșterii și produsele industriale utilizate, extinzând apoi studiul la scara localității.

Proiecte de cercetare pe care le propun candidaților la studiile doctorale, în domeniul Arhitecturii:

- Abordări teoretice, legislative și practice în domeniul restaurării construcțiilor istorice protejate.
- Contribuții alogene în arhitectura din spațiul românesc.
- Inserții de arhitectură în medii istorice protejate.
- Morfologie urbană și dezvoltarea orașelor. Structuri istorice determinante în evoluția urbană.

În cadrul Facultății de Arhitectură și Urbanism din Timișoara, voi continua colaborarea cu cadrele didactice, de formarea arhitecților și inginerilor, în activitatea pedagogică specifică în vederea adecvării pregătirii profesionale a viitorilor arhitecți.

Concomitent, prin colaborarea cu cadrele didactice ale universității în domeniul științific și tehnic, voi contribui la dezvoltarea viitoare a unor soluții arhitecturale care să satisfacă cerințele estetice și funcționale ale clădirilor noi, propuneri de metode și tehnologii noi de punere în siguranță cât și a compatibilității acestora cu construcțiile monument istoric.

Rezultatele cercetărilor pe care le voi realiza în aceste domenii, în cadrul echipelor multidisciplinare de cercetare, vor fi valorificate în mediul academic și profesional și vor fi orientate spre îmbunătățirea normelor existente de proiectare, cât spre cunoașterea tehnicilor și materialelor tradiționale utile în restaurare.

Relevanța și impactul rezultatelor științifice, va putea fi cunoscută după desfășurarea următoarelor activități de diseminare a rezultatelor :

a) *publicarea de articole științifice în cadrul revistelor de specialitate a unor edituri de prestigiu.* Ca și până în prezent rezultatele cercetărilor se vor concretiza în articole pe care le voi trimite spre editare la publicații de prestigiu.

b) *publicarea de articole științifice prin participarea la simpozioane, conferințe și congrese naționale și internaționale.* Creșterea vizibilității internaționale a cercetărilor și studiilor științifice efectuate în cadrul Facultății de Arhitectură și Urbanism, o voi realiza prin participarea și publicarea rezultatelor cercetărilor în cadrul congreselor și conferințelor naționale și internaționale cotate ISI;

c) *publicarea de cărți științifice de specialitate.* Cărțile de specialitate se vor adresa cercetătorilor în aceste domenii atât arhitecților cât și inginerilor și vor prezenta detaliat rezultatele cercetărilor efectuate de candidat împreună cu alți colaboratori din cadrul Facultății de Arhitectură și Urbanism cât și altor facultăți din țară și străinătate. În viitor voi participa la publicarea unor volume științifice în care se vor prezenta rezultatele cercetărilor realizate împreună cu alți cercetători ai Universității "Politehnica" Timișoara .

În încheiere, consider că prin îndeplinirea măsurilor prezentate, în viitor îmi voi dezvolta cariera universitară atât din punct de vedere științific cât și didactic și voi contribui la o mai bună pregătire profesională a studenților, precum și la creșterea vizibilității și prestigiului Universității “Politehnica” Timișoara în mediul academic din țară și străinătate.

Bibliografie

Periodice

- * *Analele Universității Spiru Haret - Seria Arhitectură.*
- * *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice.*
- * *Buletinul Monumentelor Istorice.*
- * *Revista Monumentelor Istorice.*
- * *Rivista dell'Opificio delle Pietre Dure e Laboratori di Restauro di Firenze.*
- * *Transsylvania Nostra.*

Cataloage, pliante

- * *100 most endangered sites, World Monuments Watch, New York, 2002.*
- * *100 most endangered sites, World Monuments Watch, New York, 2004.*
- * *Charta de la Atena - 1933*
- * *Consiliul european al urbaneștilor Noua cartă de la Atena - 2003*
- * *Istoria culorilor în Transilvania, Mihai Eminescu Trust, f.a.*
- * *Kress Foundation European Preservation Program 1987-1999, World Monuments Fund, New York, 1999.*
- * *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments - 1931*
- * *Venice restored 1966-1986, Electa Editrice, Milano, 1991.*

Manuale, monografii

- * *Concrete building pathology, Blackwell Publishing Press, Oxford, 2003.*
 - * *La catalogazione architettonica. Metodologie e dizionari nel progetto SIRIS, Istituto per I Beni Artistici Culturali e Naturali della Regione Emilia-Romagna, 1992*
 - * *La conservazione delle sculture all'aperto, Bologna, 1969.*
- Alberti, Leon Battista - *L'Architettura [De re aedificatoria]*, testo latino e traduzione Giovanni Orlandi, Edizione Il Polifilo, Milano, 1966
- Altaba, M.F. - *Geologia*, Giunti Gruppi Editoriale, Firenze, 1998.

Altaba, M.F., *Mineralogia*, Giunti Gruppi Editoriale, Firenze, 1993.

Andrew, Christopher - *Stone cleaning. A guide for practitioners*, Historic Scotland & The Robert Gordon University, Edinburgh, 1994.

Arcolao, Carla - *Le ricette del restauro. Malte, intonaci, stucchi dal XV al XIX secolo*, Marsilio, Venezia, 1998.

Ashurst, John - *Conservation of ruins*, Butterworth - Heinemann Editor, London, 2007.

Ashurst, John - *Practical building conservation. English heritage technical handbook. Stone masonry*, Vol. I, Gower Technical Press, Aldershot, 1990.

Ashurst, John - *Practical building conservation. English heritage technical handbook. Brick, terracotta and earth*, Vol. II, Gower Technical Press, Aldershot, 1990.

Ashurst, John.; Ashurst, Nicola - *Conservation of building & decorative*, Butterworth Heinemann, Oxford, 2008.

Ashurst, John.; Ashurst, Nicola, *Practical building conservation, 2 - Brick, terracotta and earth*, Gower Technical Press, Aldershot, 1990.

Ashurst, John.; Ashurst, Nicola, *Practical building conservation, 1 - Stone masonry*, Gower Technical Press, Aldershot, 1990.

Ashurst, Nicola - *Cleaning of historic buildings*, Donhead Publisher, Dorset, 2004.

Borelli, E. - *Conservation of architectural heritage, historic structures and materials, Porosity*, ICCROM, Roma, 1999.

Borelli, E. - *Conservation of architectural heritage, historic structures and materials, Introduction*, ICCROM, Roma, 1999.

Borelli, E. - *Conservation of architectural heritage, historic structures and materials, Salts*, ICCROM, Roma, 1999.

Borelli, E. - *Conservation of architectural heritage, historic structures and materials, Binders*, ICCROM, Roma, 1999.

Borelli, E. - *Conservation of architectural heritage, historic structures and materials, Colours*, ICCROM, Roma, 1999.

Carbonara, Giovanni - *Restauro architettonico*, UTET Editore, Milano, 2007.

Carbonara, Giovanni - *Restauro architettonico: principi e metodo*, Mancuso Editore, Roma, 2012.

Carbonara, Giovanni - *Restauro dei monumenti. Guida agli elaborate grafici*, Liguori Editore, Napoli, 1997.

Carbonara, Giovanni - *Trattato di restauro architettonico. Grandi temi di restauro*, IX, UTET, Milano, 2007.

Carbonara, Giovanni - *Trattato di restauro architettonico. Grandi temi di restauro*, VIII, UTET, Milano, 2007.

Dimes, Francis G. - *Sedimentary rocks. Conservation of building and decorative stone*, Butterworth-Heinemann, Reed Book Services Ltd., 1990, p.61-134.

Durbin, L. - *Architectural tiles. Conservation and restoration*, Butterworth Heinemann, Oxford, 2005.

Fawcett, J., - *Historic floors. Their case and conservation*, Butterworth Heinemann, Oxford, 2001.

Feiffer, Cesare - *La conservazione delle superfici intonacate. Il metodo e le tecniche*, Skira Editore, Milano, 1997.

Ferroni, A.M.; Mariottini, M. - *Lessico dei materiali lapidei*, In: „Diagnosi e progetto per la conservazione dei materiali dell'architettura”, Edizioni de Luca, Roma, 1998, p.191-202.

Fichet, Françoise - *La théorie architecturale à l'âge classique*, Pierre Mardaga éditeur, Bruxelles, 1979

Fitzner, B.; Heinrichs, K.; Kownatzki, R. - *Weathering forms - classification and mapping*, In: „Natursteinkonservierung in der Denkmalpflege”, Band 80, München, 1995.

Giuffredi, Augusto; Lemmi, Fabio; Cigarini, Claudio - *Il cantiere di restauro. Materiali, tecniche, applicazioni*, Alinea Editrice, Firenze, 1998.

Gonzalo, J.C.P. - *Trazas y cortes de la cantería en el renacimiento español*, Editorial Munilla-Leria, Madrid, 2003.

Lazzarini, Lorenzo - *The deterioration and conservation of stone. Notes from the international Venetian courses*, UNESCO, Venezia, 1998.

Lazzarini, Lorenzo , Laurenzi Tabasso, Marisa - *Il restauro della pietra*, Cedam Casa Editrice, Padova, 1986

Mamillan, Marc - *Pathologie et restauration des constructions en pierre*, Centre International d'études pour la conservation des biens culturels, Rome, 1970.

Muller, K. - *Kunst Steinbau. Terazzo, mosaic, Marmor, Sandstein, Granit, Beton*, Reprint Verlag Leipzig, Leipzig, 1905.

Palladio, Andrea - *I quattro libri dell'architettura* ale lui, 1570

Pedemonte, E.; Fornari, Gabriella - *Chimica e restauro. La scienza dei materiali per l'architettura*, Marsilio Editore, Venezia Editori, Venezia, 2003.

Piana, Mario - *Note sulle tecniche murarie dei primi secoli dell'edilizia lagunare*, In: L'architettura gotica veneziana, Proceedings of International Congress, Venice, 1996

Piranesi, Gian Battista - *Della magnificenza ed architettura de' Romani* în 1761

Pop, Virgil - *Istoria conservării*, vol I, Editura U.T.Pres, Cluj-Napoca, 2002.

Popescu, Paul, *Degradarea construcțiilor*, Editura Fundației România de Măine, București, 2002.

Price, Monica T. - *The source book of the decorative stone. An illustrated identification guide*, Firefly Book, New York, 2007.

Ridout, Brian - *Timber decay in buildings*, E & FN Spon Editor, London, 1996.

Rocchi, Giuseppe - *Istituzioni di restauro dei beni architettonici e ambientali. Cause, accertamenti, diagnosi, prevenzione, interventi, collaudi*, Ulrico Hoepli Editore, Milano, 1994.

Rojas, I.G. - *Artes de la cal*, Editorial Munilla-Leria, Madrid, 2002.

Sabbioni, Cristina (a cura di) - *Biologia e Archeobiologia nei Beni Culturali. Conoscenze, problematiche e casi di studio*, AIAR e Musei Civici - Comune di Como, Como, 2006.

Saint - Aubin, Jean Paul - *Il rilievo e la rappresentazione dell'architettura*, Moretti & Vitali Editori, Bergamo, 1999.

Scamozzi, Vincenzo - *Idea dell'architettura universale*, 1615

Serlio - *I Sette libri dell'architettura di Sebastiano Serlio bolognese*, Paris, 1545.

Snethlage, Rolf - *Natursteinkonservierung in der denkmalpflege*, Bayerischen Landesamtes fur Denkmalpflege, München, 1995.

Torraca, Giorgio - *Lectures on materials science for architectural conservation*, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2009.

Torraca, Giorgio - *Porous building materials. Materials science for architectural conservation*, ICCROM, 2005.

Valadier, Giuseppe - *L'architettura pratica*, vol IV, Roma, 1833.

Vignola, Jacopo Barozzi da - *Regola degli cinque ordini dell'architettura*, scris în 1562
Volumele

Vignole, Jacques Barozzi de - *Traité élémentaire pratique d'architecture ou étude des cinq ordres*, Librairie Garnier Freres, Paris.

Vitruvii - *De architectura. Libri decem*, edidit F. Krohn, Lib VI, cap. II, Lipsiae in aedibus B.G. Teubneri 1912.

Vitruvius - *The ten books on architecture*, translated by Morris Hicky Morgan, Cambridge, Harvard University Press, 1914.

Cărți, monografii

**Architekten und denkmalpflege*, ICOMOS, München, 1993.

**Beyond preservation. Restoring and inventing landscapes*, University of Minnessota Press, Minneapolis, 1994.

**Conservation of architectural heritage, historic structures and materials, Introduction*, ICCROM, Roma, 1999.

**Cultural landscapes. Balancing nature and heritage in preservation practice*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2008.

**Industrial Buildings. Conservation and regeneration*, E & FN Spon Press, London, 2000.

**Konservierung der Moderne?*, ICOMOS, München, 1998.

**Konservierung und restaurierung von verputzten mauerflächen*, ICOMOS, München, 1990.

**La pietra e l'argilla nelle terre di Canova*, Amministrazione Comunale di Possagno, Possagno, 1998.

**Monuments en Roumanie*, ICOMOS, München, 1995.

**Palazzo Ducale. Restauro conservativo della facciata fronte piazza*, Canal & Stamperia Editrice, Venezia, 2000.

**Restaurierung von kulturdenkmalen*, Niedersächsischen Denkmalpflege, Hannover, 1989.

**Reversibilität. Das Feigenblatt in der denkmalpflege?*, ICOMOS, München, 1992.

**Ritrovare restaurando. Rinvenimenti e scoperte a Venezia e I Laguna*, Grafiche Antiga, Cornuda (TV), 2000.

**The great Buddha of Dafosi*, ICOMOS, München, 1996.

Baer, N.S.; Snethlage, Rolf (editori) - *Saving our architectural heritage: The conservation of historic stone structures*, London, 1997.

Balș, Gheorghe - *Bisericile si manastirile moldovenesti din veacurile al XVII-lea si al XVIII-lea*, Bucuresti, 1933

Basile, G. - *Cesare Brandi oggi prime ricognizioni*, Il prato Casa Editore, Padova, 2008.

Beckman, P.; Bowles, R. - *Structural aspects of building conservation*, Butterworth Heinemann, Oxford, 2004.

Bellanca, Calogero (a cura di) - *Una didattica per il restauro*, Atena Editrice, Roma, 2008.

Biscontin, Guido - *Considerazioni sugli orientamenti delle indagini analitiche per lo studio delle finiture architettoniche*, Atti del Convegno: Superfici dell'Architettura: Le finiture, Bressanone, 1990, 709-714.

Brandi, Cesare - *Teoria restaurării*, Editura Meridiane, Bucuresti, 1996.

Brereton, Christopher - *The repair of historic buildings. Advice on principles and methods*, English Heritage, London, 1995.

Bristot, Analisa - *Palazzo Grimani a Santa Maria Formosa. Storia, arte, restauri*, Scripta Edizioni, Verona, 2008.

- Bruno, Andrea - *Oltre il restauro*, Edizioni Lybra Immagine, Milano, 1996.
- Butcher - Younghan, S. - *Historic houses museums. A practical handbook of their care, preservation and management*, Oxford University Press, Oxford, 1993.
- Cantacuzino, Șerban - *Ristrutturazioni. Vechi usi, nuovi usi*, Rizzoli Editore, Milano, 1989.
- Carpo, Mario - *L'architettura dell'età della stampa*, Editoriale Jaca Book SpA, Milano, 1998.
- Carria, F. - *La conservazione delle facciate. Materiali, tecniche per il recupero. Tecniche nuove*, Milano, 2004.
- Casiello, S. - *La cultura del restauro. Teorie e fondatori*, Marsilio Editori, Venezia, 1996.
- Cramer, J.; Breitling, Stefan - *Architecture in existing fabric. Planning, design, building*, Birkhauser Verlag, Basel, 2007.
- Cristinelli, G. - *Fondamenti per una dottrina del restauro architettonico*, Corbo e Fiore Editori, Venezia, 2006.
- Crișan, Rodica - *Reabilitarea locuirii urbane tradiționale*, Editura Paideia, București, 2004.
- Curinschi Vorona, Gheorghe - *Arhitectură Urbanism Restaurare* Ed. Tehnică, București, 1966.
- Curinschi Vorona, Gheorghe - *Restaurarea Monumentelor*, Ed. Tehnică, București 1968.
- Curinschi Vorona, Gheorghe, *Arhitectură. Urbanism. Restaurare*, Editura Tehnică, București, 2006.
- Denslagen, Wim - *Architectural restoration in Western Europe: Controversy and continuity*, Architectura & Natura Press, Amsterdam, 1994.
- Dogliani, F. - *Nel restauro. Progetti per le architetture del passato*, Marsilio Editori, Venezia, 2008.
- Drăguț, Vasile - *Dictionar enciclopedic de arta medievala romanesca*, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1976
- Edensor, T. - *Industrial ruins. Spaces, aesthetics and materiality*, Berg Editor, 2005.
- Exner, M. - *Wandmalerei des fruhen Mittelalters*, ICOMOS, München, 1998.
- Fancelli, P. - *Il restauro dei monumenti*, Nardini Editore, Fiesole, 1998.
- Fassina, Vasco (a cura di) - *9th international congress on deterioration*.
- Feilden, B.M. - *Conservation of historic buildings*, Elsevier Architectural Press, Oxford, 2007.
- Forsyth, M. - *Structures & construction in historic building conservation*, Blackwell Publisher, Oxford, 2007.
- Forsyth, M. - *Understanding historic building conservation*, Blackwell Publisher, Oxford, 2007.
- Fortini, Patrizia - *Tecnica edilizia romana*, Antiquarium di Monte Romano, 1992.

Franceschi, S.; Germani, L. - *Linne guida per il recupero architettonico*, DEI - Tipografia del Genio Civile, Roma, 2004.

Froidevaux, Y.M. - *Techniques de l'architecture ancienne. Construction et restauration*, Pierre Mardaga Editeur, Bruxelles, 1987.

Fumo, Grazia - *Esperienze formative tra didattica e restauro. La Cappella di San Carlo Borromeo nella Chiesa di San Cassiano a Venezia*, Il Prato Editore, Padova, 2003.

Ginouves, Rene , Martin, Roland (ed.) - *Dictionnaire methodique de l'architecture greque et romaine*, vol.1, Ecole Francaise de Rome, 1985.

Heidelmann, H. - *Die Restaurierung von Sandsteinfassaden am Beispiel des Dresdener Zwingers*, Sachsen Denkmalpflege, Dresden, 1992.

Highfield, D. - *The construction of new buildings behind facades*, E & FN Spon Editor, London, 1991.

Iancu, Gheorghe - *Tehnologii industriale*, Editura Fundației România de Măine, București, 2004.

Ionescu, Grigore - *Arhitectura pe teritoriul Romaniei de-a lungul veacurilor*, Bucuresti, Editura Academiei, 1982.

Ionescu, Grigore - *Vitruviu*, Editura Tehnică, București, 1974

Jokilehto, Jukka - *A history of architectural conservation*, Butterworth Heinemann Editor, Oxford, 2002.

Jude, R. - *Introducere în geologia zăcămintelor nemetalifere*, Editura Universității din București, București, 2006.

Kiesewetter, A.; Siedel, Heiner; Stuhr, Michael - *Die TulpenKanzel in Dom zu Freiberg*, Sachsen Denkmalpflege, Dresden, 1995.

Kincaid, D. - *Adapting buildings for changing uses. Guidelines for change of use refurbishment*, E & FN Spon Editor, London, 2002.

Krier, Rob - *Lo spazio della città*, apărută în 1975, supune renovarea urbană unei atenții postmoderniste;

Kruft, Hanno Walter - *Storia delle teorie architettoniche da Vitruvio al Settecento*, Editori Laterza, Roma, 1999.

Larkham, P.J. - *Conservation and the city*, Routledge Editor, London, 1996.

Loos - *Parole nel vuoto*, Marsilio Editore, 1999

Luxton, C.; Bevan, Sally - *Restored to glory. A guide to renovating your period house*, BBC Books, London, 2005.

Manno, A. - *Palazzo Ducale. Guida al Museo dell'Opera*, Canal & Stamperia Editrice, Venezia, 1996.

- Martin, F.M. - *Degradation y conservation del patrimonio arquitectonico*, Editorial Complutense, Madrid, 1996.
- Mingarro Martin, Francisco (ed.) - *Degradacion y conservacion del patrimonio arquitectonico*, Editorial Complutense, Madrid, 1996.
- Modena, C. - *Structural analysis of historical constructions. Possibilities of numerical and experimental techniques*, vol. 1, 2, A.A. Balkema Publishers, Leiden, 2005.
- Morrissey, Jake - *Geni rivali Bernini, Borromini e la creazione di Roma Barocca*, Editori Laterza, Roma, 2010.
- Negulescu, Paul , Alexianu, George- *Regulamentele organice ale Valahiei și Moldovei*, Întreprinderile Eminescu S.A., București, 1944
- Noy, E. - *Building surveys and reports*, Blackwell Publishing, Oxford, 2005.
- Opriș, Ioan - *Monumentele istorice din România (1850 - 1950)*, Editura Vremea, București, 2001.
- Orbasli, A. - *Tourists in historic towns. Urban conservation and heritage management*, E & FN Spon Editor, London, 2000.
- Petzet, M. - *Principles of monument conservation*, ICOMOS, München, 1999.
- Pignati, Terisio - *Le scuole di Venezia*, Electa, Milano, 1981.
- Popescu, Marin Matei - *Sculptura medievala in piatra din tarile Romane*, Editura Merdiane, Bucuresti, 1985
- Powell, K. - *Architecture reborn. The conversion and reconstruction of old buildings*, Laurence King Publisher, London, 1999.
- Putt, N.; Slade, Sarah - *Teamwork for preventive conservation*, ICCROM, Roma, 2004.
- Rodwell, D. - *Conservation and sustainability in Historic Cities*, Blackwell Publisher, Oxford, 2007.
- Sandu, I.; Brâzilă, Mihai; Sandu, Ioan Gabriel - *Conservarea științifică a monumentelor de piatră*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2009.
- Schleider, S. - *Renovating for living*, FKG, Barcelona, 2008.
- Settis, Salvatore - *Paesaggio Costituzione Cemento. La battaglia per l'ambiente contro il degrade civile*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 2010.
- Siviero, E. - *Costruzioni oggi e domain*, Centro Editoriale Veneto, Padova, 1992.
- Snethlage, Rolf - *Restaurierung von kulturdenkmalen*, Bayerischen Landesamtes fur Denkmalpflege, München, 1995.
- Torsello, B. P. - *Figure di pietra. L'architettura e il restauro*, Marsilio Editore, Venezia, 2006.

Valadier, Giuseppe - *Narazione artistica dell'operato finora del ristaurato dell'Arco di Tito letta nell'Accademia Romana di Archeologia il 20 decembre 1821*, Stamperia de Romanis, Roma, 1822.

Valcanover, Francesco - *Pittura murale esterna nel Veneto*, Giunta Regionale del Veneto, Venezia, 1991

Vasari, Giorgio - *Le vite dei piu celebri architetti, pittori et scultori italiani, da Cimabue insino a'tempi nostri*, Florența, 1568

Wolfe, Tom - *Maledetti architetti*, Bompiani, Milano, 1994.

Zucconi, Guido - *L'invenzione del passato. Camillo Boito e l'architettura neomedievale*, Marsilio Editore, Venezia, 1997.